

1974|6

**A művelődés kérdéseiről
különbféle színhelyeken**

**A népesedéspolitika
megvalósulásának
hétköznapjairól**

Pályázati felhívás

**Oravec János prózai írása
és Banos János versei**

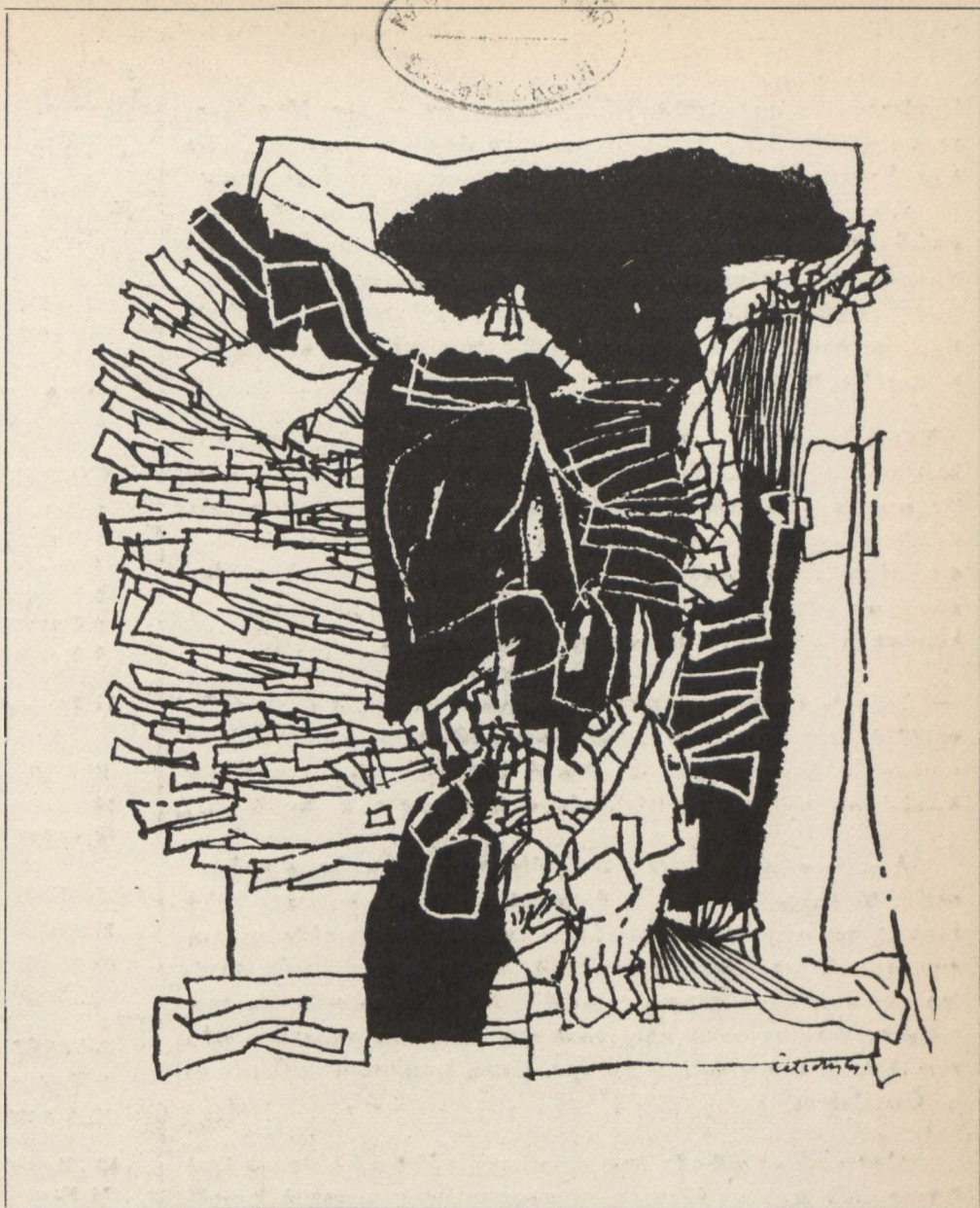
**Nógrád megye
felszabadításának krónikája**

**Munkásénekkarok
múltja és jelene**

Palócnapok

**A hazafiasság
és forradalmiság aktuális
kérdéseire**

**Feledy Gyula
kiállítása elé**

PALÓCFÖLD

A Krónikás egy harminc esztendővel korábbi december 5. és 31. napjai között sorolja elő Nógrád megye felszabadításának áldozatos eseményeit. Még nehéztüzű fegyverek feleselésében ezek ezreinek hull vére, még nehéz a szabadulás útja csak Magyarország legnyugatibb csücskéig is, és a Reichstagtól öthónapnyi szenvedéses messzeségben őrzi valahol a Katona a fasizmus feltett aratott győzelem Vörös Zászlaját – Nógrád megye lakossága pedig már a birtokába adott új életet dédelgeti. Békében.

És az életteremtés erőtadó új kútjai nyíltak meg, és új utakon indultak el a kétkezi teremtők. Hogy harminc év gyümölcsseit szám-

lálhatva, ma is magasba emelhessük az elkötelezett előrehaladás bizonyosságát – az emléket őrző hála nem egyedüli jeleként.

Harminc év – nézőpont kérdése ez – sok is, meg kevés is. De ki tagadhatná el tőlünk a megye falvainak és városainak, ipari üzeminek és termelő szántóinak, lakóotthonainak és az otthonokat lakóknak hatványozódó gyarapodását? Anyagiakban és szellemiekben egyaránt. S ki tagadhatná el, hogy minden, ami három évtizedes teremtő munkánk értékeként jegyeztetik fel, lehetőséggyökereit harminc évvel korábbra nyújtja vissza? Így számítódik az emlékező hála jegyének mindennapjaink eredményessége.

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1974|6

Mindennapi szónoklatok és zászlólobogtatások helyett. Mert igen, az emberi gyarlóság sajnos, nem ritkán és nem keveseket hajlít meg, hogy méltó cselekedetek helyében hamis hitvallások álpátoszával kendőzze el a folyamatos semmittevést. Ha kevés volt a szabadság három évtizede, örömet adó eredményeink kétszeresét megteremteni, ahhoz minden esetre elég, hogy a kétszer annyit teremtést gátló hibákból nemesítő tapasztalatösszegezésig juthassunk. Így harcolhattuk és harcolhatjuk csak ki világunk és magunk magasabb rendű minőségét.

Voltak, vannak és – sajnos, még belátható ideig – lesznek is közöttünk, akik csak nyelvükön hordott hitük hangoskodását állítják szembe az elkötelezett szívvel tevők serénykedésével; akik kollektív bűnné hazudnák a maguk hibáját és saját sikerükké a közösség eredményeit; akik partikuláris érdekeket érvényesítenének minden általánost megelőzve. Ha egyre kevesebb levegő jut is nekik a hatalommal élő munkálkodók okos gyülekezetében.

Tegnap, megyénk felszabadulásának évfordulóját ünnepeltük, az 1975. év az ország, a nemzet felszabadulására emlékezésé, s pártunk XI. kongresszusának éve. A sokoldalú összegzések éve. Kinek-kinek megkettőzött felelősséggel illő t e n n i e tehát.

A cselekedetre esik itt a hangsúly, az egyes emberre jutó tendők tényleges elvégzésére. A társadalmunknak hasznot hajtó konkrét, minőségi cselekvésre. Essen szó akár fizikai, akár szellemi munkáról. Olyan tevékenységre, amit nem fertőz kisszerűség, értetlen akadékoskodás, vagy akár szűk látókörű óvatosság, de nem mételyez megsemmisítő nagyvonalúság, parttalan hebehurgyaság sem. Elveink szerint valóan hasznos, józan, megfontolt cselekvésre: a Cselekvésre.

Mert csak ez adhatja meg az előrehaladást mérő ünnep igaz örömet adó izeit, az elfogulatlan megmérekezés nemesítő igazságát.

Kassai-Végh Miklós

TARTALOM

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

- 3 Gyepesi Béla: Magasabb mércéhez
- 3 Korill Ferenc: Döntés után — munka közben
- 4 Kovács Ferenc: Iskola — közművelődés
- 5 Pályázati felhívás
- 6 Hann Ferenc: Egy település „lelép a térképről”
- 8 Szendi Márta: Népesedéspolitika
- 10 Reichard Jenő: Felvilágosult felelősséggel
- 11 Szokács László: Battonya, a szabadság kapuja

SZÉPIRODALOM

- 13 Oravec János: Egy karhossznyi cinder
- 16 Banos János: Adósság, Vörösmartynak, Búcsú

HAGYOMÁNY

- 17 Szabó Béla: Nógrád megye felszabadulása
- 18 Maróti Gyula: Munkásénekek Magyarországon a két világháború között

KÖRKÉP

- 20 Palócnapok (Hargitai Attila)
- 21 A hazafiság és forradalmiság aktuális kérdései (Szalánczay György)
- 23 „Kossuth-könyvek” (Csongrády Béla)
- 24 Nagy László: Versben bujdosó (Lakos György)
- 25 A város a hegyekbe megy (Cs. B.)
- 26 Olvasónapló (Szigethy Gábor)
- 27 Karancslejtős, 1944 (Czinke Ferenc)

A címloldalon Feledy Gyula Torzó, a hátsó borítón Koponya című rajzai (tus).

PALŐCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSUGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA
Megjelenik kéthavonta

Felelős szerkesztő: Végh Miklós

A szerkesztőség tagjai: Csongrády Béla, Czinke Ferenc, Kerekes László, Kiss Aurél, Kojnok Nándor, Schneider Miklós.

Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Vida Edit. Terjeszti a Magyar Posta, Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József Nándor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra. A szerkesztőség címe: 3100 Salgótarján, Nógrád megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya. Egyes szám ára: 5 Ft. Előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

74.7417 N. m. Ny. St. 1600 db

Ezúton közöljük a Palócföld olvasóival, szerzőivel, mindazokkal, akik baráti figyelemmel kísérik lapunk munkáját, hogy 1975-től szerkesztőségünk a Salgótarján, Arany János út 21. számú lakóépületben működik (földszint).
A SZERKESZTŐSÉG

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Gyepesi Béla

Magasabb mércéhez

„A társadalom kulturális felemelkedése szorosan összefügg a munkásosztály műveltségi helyzetével: a munkásművelődés ügyét ezért alapvető fontosságúnak kell tekinteni. Elsősorban a nagyüzemekben, a szocialista brigádokban már kialakult, illetve alakuló, aktív művelődési igényekkel rendelkező közösségekre kell támaszkodni”. A Központi Bizottság közművelődés-politikai határozatának előbb idézett gondolata üzemünk (a nagybányai gépüzem) munkáskollektívájának politikai és kulturális életében is meghatározóan aktuális; sokféle tapasztalatot és tennivalót idéz fel — most is, amikor a munkásművelődés fejlesztésének programján dolgozunk, s nyilván később is, amikor a kidolgozott feladatok megvalósítását segítő „aprómunkán” lesz a sor.

Mostanában — nem méltatlanul — gyakran esik szó a szocialista brigádokról: munkaverseny, termelékenység, kommunista műszakok, üzemi demokrácia, munkásművelődés... Megannyi politikai, gazdasági feladat, amelyben ezek az új típusú munkáskollektívák felnőttek, megerősödtek, amelyek kiteljesítésében mindig számítani lehet rájuk. És éppen ez a sokféle feladat jut eszembe, amikor a mozgalom gondjairól, a brigádok tevékenységének egyoldalúságáról, kulturális vállalásaik formális voltáról olvasok, hallok. El kell gondolkoznunk a mozgalmat ért bírálatokon, hiszen ha sok igazság is van bennük, szocialista brigádjaink (melyeknek a hagyományos értelemben vett kulturális vállalási valóban nem látványosak), mégis döntő szerepet játszottak abban, hogy például üzemünk ötször is az „Élüzem” cím birtokosa lett. S akkor szereztük ezt a rangot, amikor jócskán voltak gondjaink: egyszerre kellett megküzdeni a termékszerkezet-váltás, a technológiafejlesztés, s munkáslétszám, a képzetlen munkások létszámának növekedéséből adódó gondokkal. Elsősorban a szocialista brigádok fegyelmezettsége, öntudatos munkája, szakképzés iránti érdeklődése, összefogása adott olyan politikai erőt és lendületet, amellyel ezeket az egyszerre jelentkező, külön-külön is nagy feladatokat meg tudtuk oldani.

Brigádjaink kulturális tevékenysége, mert erre ösztönöztek bennünket a közvetlen gazdasági feladatok, eddig elsősorban képzési jellegű volt. Az általános iskola befejezése, a szakma megszerzése, a képzettség megújítása, a második szakma megszerzése voltak a legjobbak (s egyre többek) igényeinek növekedését jelző állomások. S közben nemcsak gazdasági feladataikat oldották meg egyre eredményesebben, hanem környezetük igényeit, szokásait is fokozatosan átalakították. (Ezt jelzi többek között az újítási kedv növekedése, mennyiségi és műszaki-értékelési gyarapodása is.)

A további munka bonyolultabb és sokrétűbb. Vannak olyanok, akiket szakközépiskola végzésére kell ösztönözni, s vannak, akiket az általános iskola befejezésében kell segíteni. Vannak brigádtagok, akik szakmai képzettségük fejlesztésével, mások az analfabéták „patronálásával” tehetnek üzemükért, kollektívájukért (a cigánydolgozók egy részénél még ilyen feladatokkal is számolni kell), másoktól a munkásakadémiák rendszeres látogatása várható el. Elképzeléseink, s feladataink lényege azonban az, hogy a jövőben a szocialista brigádoktól nem csupán a gazdasági érdekeken alapuló szakmai művelődést, hanem a hagyományos kulturális érdeklődés emelkedését várjuk el. A helyi (Bányász) művelődési házban erre jó lehetőség is van, hiszen egymást követik a kiállítások, író-olvasó találkozók, vetélkedők, szakköri és klubrendezvények. S ha nem lenne az üzem vonzáskörzete olyan nagy (50 településből járnak hozzánk dolgozni), ezeknek a lehetőségeknek a kihasználása kézenfekvő len-

ne. Mostani elképzeléseink ezért többirányúak. Az üzemben akarjuk a kulturális rendezvények, művelődési alkalmak számát gyarapítani. A „kulturális import” elsősorban azoknak jelentene élményt, akik otthon egyáltalán nem, vagy csak ritkán jutnak el a művelődési otthonba. A gazdasági és politikai vezetés keresi a lakóhelyekkel is a kapcsolatot, hiszen a dolgozókért vállalt felelősségünk nem állhat meg az üzem kapuinál. Anyagi támogatás, szervezés, kezdeményezések révén a brigádok tagjaihoz otthon, falujukban is eljuthatunk.

Az üzem szocialista munkáskollektívái már régebben megtették az első lépéseket. Hogy az volt-e a nehezebb, vagy a most következő, a magasabb mércéhez igazodó munka — hamarosan elvállik. Haszna, értéke az üzem életében, a kollektívák munkájában, az egyes emberek sorsában jelentős lesz, biztosra vehetjük: a gazdasági, politikai, kulturális támogatással fejlődő szocialista brigádok hatása az üzemi élet legkülönbözőbb területein tapasztalható lesz — a munkahelyi légkörtől a termelésig, a politikai közélettől a legelemibb emberi kapcsolatokig.

Korill Ferenc

Döntés után — munka közben

Beszámoló a közművelődés fejlesztéséről szóló határozat végrehajtásáról és a további feladatokról — olvashattuk a nemrégiben lezajlott megyei közművelődési aktívaértekezletre szóló meghívón, s már ez is egyértelműen jelzi: a párt nem hagy lehetőséget arra, hogy a határozat teremtette kedvező légkörben merengve — csak ettől várva a megoldást — elfeledkezzünk a konkrét cselekvésről.

Miért döntő fontosságú ezt leszögeznünk?

1968-ban Eötvös József népoktatási törvénye és a népművelési egyesületek megalakításáról szóló rendelete a korszerű polgári művelődéspolitikai szinte valamennyi lehetőségét magában hordozta, s mégis olyan társadalmat örököltünk, amelynek megdöbbentően elmaradott műveltségi állapota olyan tehertételt jelentett, amit a mai napig sem sikerült teljesen leküzdeni. Ma, 1974-ben rendelkezünk egy olyan párthatározattal, amely magában hordozza a korszerű szocialista közművelődés-politika megvalósításának minden lehetőségét... Az összefüggés — a társadalmi viszonyokban rejlő döntő különbségek ellenére — világos: csak a határozaton vagyunk túl — ami önmagában nem oldja meg a feladatokat —, a munka nehezen még nem.

★

A közművelődés az egész társadalom figyelmének középpontjába került —, s most már a helyes elvek átültetése a mindennapi munkába, a megvalósítás van napirenden. A határozatból adódó első feladat minden közművelődési intézmény számára a „konkrét helyzet konkrét elemzése” — vagyis tevékenységének összehasonlítása a megfogalmazott követelményekkel. Szükségszerűen adódik ez abból, hogy a párt átfogó dokumentumai az ország, illetve a megye helyzetéből kiindulva és annak megváltoztatását célozva — egységében nézik a közművelődés ügyét, s intézményekre szabott szervezeti, módszertani, formai kérdésekkel — érthető okokból — nem foglalkoznak. A folyamatos munka érdekében az említett elemzést alapul véve ki kell emelni és további gyakorlattá tenni az eddigi tevékenység során már kialakult megfelelő módszereket és for-

mákat, s ami még fontosabb: a nem megfelelőket korszerűsíteni, illetve újabbakkal helyettesíteni. Ezt az egyébként állandó feladatot megkezdve pillanatok alatt nyilvánvalóvá vált, nem oldható meg a művelődési folyamatok vizsgálatán alapuló módszertani kultúra — a műveltség terjesztése és befogadása módszertanának — fejlesztése nélkül. Nem arról van szó, hogy például a művelődési otthonok tudományos kutatóközponttá válnak, de arról igenis szó van, hogy az intézmények nagy többségében léteznek művelődéssel foglalkozó közösségek — ez a művelődési folyamatok vizsgálatának egyik alapfeltétele —, amelyekben lehetséges lenne a művelődési folyamatok leírása, esettanulmányok készítése, a közösségeket irányítók tapasztalatainak elemzése stb. — s ez a munka jelenlegi gyakorlatunkban szinte teljesen hiányzik. Ennek következményeire neves szakemberek már figyelmeztettek, s most a reánk váró feladatok végrehajtása előtt nem árt felidézni véleményüket: „Teljes joggal hangoztatjuk a művelődés szervezetének racionalizálását, feltételeinek megjavítását, hatékonyságának és irányításának korszerűsítését. Am ha eközben nem tudunk támaszkodni a művelődési folyamatból származó tényanyagra, és magát a folyamatot nem fejlesztjük, akkor nem találunk megfelelő utat a személyiséghez, a művelődő emberhez.” (Dr. Karsai Károly: A művelődési folyamat kutatásának kérdései, különös tekintettel a fiatal szakemberek bevonásának lehetőségeire. Népművelési Értesítő 1972/2.) „Ha önművelésre képes embereket akarunk nevelni, megfelelő módszertani kultúrát, az önművelés kultúráját kell kialakítanunk. Míg a kultúra elsajátításának eszközrendszerét nem adjuk megfelelően kézbe, addig a kultúrát nem tudjuk igazán demokratizálni.” (Dr. Durkó Mátyás: Felszólalás-részlet a művelődésiotthon-vezetők III. országos konferenciáján. 1972. március 23—24—25.) S, hogy mindezek éppen legfontosabb feladatunk, a munkáművelődés fejlesztése szempontjából mit jelentenek, arra ezek után, úgy gondolom, nem szükséges külön kitérni, miként arra sem, hogy egész munkánk eredményessége döntően a módszerek milyenségétől függ.

Két tény is indokolja, hogy a művelődési otthonok feladatai között most a szórakozásról — szórakoztatásról is beszéljünk. Először, mert a közművelődés-politikai határozat végre a „helyére teszi” ezt a kérdést, az első pártdokumentum, amelyben a szórakozás nem pejoratív értelemben szerepel. Másodsor: a szabad idő növekedésével egyre inkább előtérbe kerül a művelődési otthonok szórakoztató, pihenési, ún. rekreációs szerepe.

Már a szabad időben és a szórakozásból is politikát csinálnak? — kérdezik sokan, s a válasz csak igen lehet. A művelődés és a szórakozás viszonyának tisztázása után — amire a határozat lehetőséget ad — ez nem is lehet vitás, hiszen e kettő egymással dialektikus kölcsönhatásban álló társadalmi jelenség. A kérdés az, hogy kit mi szórakoztat, s így természetesen ugyanaz a tevékenység lehet művelő és szórakoztató is. Találkozás egy művészeti alkotással, barkács-szakkörben való részvétel, öntevékeny művészeti csoportban szereplés — ezek mind szórakoztatnak, ugyanakkor segítik a személyiség kiteljesedését, művelődését is. Természetesen a tartalom függvénye annak, hogy ki mennyire van birtokában a művelődési lehetőségek, eszközök használata feltételeinek. (Lásd: az önművelés kultúrája!)

A mi gyakorlatunk számára most az a tény a legfontosabb, hogy a szórakozásnak, a szórakoztatva-művelő formáknak komoly nevelő, igényteremtő szerepük van. Azok az emberek, akik még nem rendelkeznek megfelelő készségekkel, igényekkel, a szórakoztatva-művelő formákon keresztül kapcsolódnak be a művelődés folyamatába, s így valósulhat meg fejlődésük, személyiségük, képességeik kibontakozása. Ezt kell figyelembe venni, amikor a szabad idő eltöltésének, a szórakoztatásnak lehetőségeit tervezzük. „Az evés közben jön meg az étvágy” igazsága itt is érvényesül, s a mi feladatunk, minél szélesebb, változatosabb „étlapot” adni. Nem kell félnünk a „rangtalanságtól”, mert nincsen szebb rang, mint magasabb igényeket teremteni, formálni.

Kovács Ferenc

Iskola — közművelődés

„A szocialista közművelődés egyik alapvető feladata az önművelés fontosságának felismertetése... hogy az emberek képesek legyenek önmaguk is választani a kulturális értékek között, dönteni arról, hogy a kultúrából a maguk számára mit, miért tartanak fontosnak.”

Ezeket a gondolatokat a KB 1974. márciusi határozata fogalmazta meg. A sorok egyértelműen tartalmazzák új műveltségeszményünket, s ennek megvalósítása érdekében végzendő feladataink természetesen nem szűkíthetők le a közművelődési intézmények tevékenységére: az önmagát permanensen művelő személyiséget kell eredményezni iskolai nevelésünknek is.

Napjaikban megváltozott az iskolával szembeni társadalmi igény. Úgyre világosabbá válik, miszerint teljesen illuzórikus az iskolától várni, hogy megadja mindazt az ismeretanyagot, amire később az életben szükségünk lesz; hogy életünket nem lehet két részre osztani: egy felkészülési és egy tevékenykedési szakaszra. A felkészülésnek együtt kell jelentkeznie az iskolában és az életben egyaránt. Az iskola eredményesebb munkát végez, ha étellel töltődik meg, ha tevékenykedtetve készíti fel az ifjú nemzedéket későbbi tényleges tevékenységükre. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy tanulóink mechanikus befogadóként csupán tárgyai ismeretnyújtásunknak, hanem arra kell törekednünk, hogy maguk legyenek az ismeretszerzés tevékeny alanyai. Ehhez persze a zárkörű ismeretnyújtás helyett magát az ismeretszerzés módját és csatornáit kell megismertetni tanítványainkkal. Az iskola zártságát tehát éppen a nyitottsággal kell feloldanunk.

Tovább kell csökkentenünk a mindenki számára kötelezően elvégzendő anyagot. Oldanunk kell egy sor megkötöttségen. Nagyobb szabadságot kell biztosítanunk a tanárnak, hogy egy-egy osztály érdeklődésének megfelelően maga szelektáljon a tanítási anyagban. Nagyobb szabadságot kell biztosítanunk a tanulóknak, hogy az egyes tantárgyak között maga válasszon egyéni adottságainak megfelelően, hogy azokat a képességeit bontsa ki és fejlessze tovább, amelyek leginkább segítik önmaga megvalósításában, és éppen ezért a társadalomnak ezáltal válhat értékesebb előbbrevívójává.

Ezáltal feloldhatjuk a kényszerjellegét, mert mindannyiunk előtt világos, hogy az önkéntesen, belső motivációból vállalt munka többszörösen eredményesebb.

Módszereinkben is a kötetlenebb és az egyéni képességeknek megfelelő differenciálódás irányába kell haladnunk.

A merev tanár-diák viszonyt ideje már feladnunk, s helyébe az ember-ember, tehát az együttműködő partner kapcsolatot tenni.

És mindennek érdekében ténylegesen tevékenykednünk kell a demokratizmus kiszélesítése érdekében.

Az irányító apparátus az igazgatóknak, az igazgatók a tanároknak, s a tanárok a diákoknak próbáljanak nagyobb kezdeményezési teret biztosítani.

Fejldésünk jelenlegi stádiumában társadalmi érdek fűződik a demokratizmus kiszélesítéséhez. Hogy többek elmondják véleményüket, hogy a döntések magukénak érezzék, lássák, hogy őket is meghallgatták. Persze ez sem megy egyik napról a másikra. Sok még a régi beidegződés, idő kell, míg ezek gátlás alá kerülnek, éppen mert erősek gátlásaink!

Társadalmunk egészére vonatkozik, de az iskolában különösen jelentkezik, hogy a demokrácia lehetőségei jóval szélesebbek, mint amilyen mederben ténylegesen folyik gyakorlati megvalósítása.

Nem teremthetünk persze parttalan demokráciát, hisz' az maga lenne az anarchia, a kaosz. Iskolarendszerünknek vannak szervezeti keretei, ezek között kell dolgoznunk, de a demokratikus folyamatai szélesednek, a meder növekszik, s mi még mindig csak régi nyomvonalunkon hajózunk, s nem merünk az új vizekre kielezni.

Az iskolai demokrácia további szélesítése nélkül az önművelési igényt nem tudjuk realizálni. Pedig éppen itt találkozik legkifejezettebben közoktatásunk és közművelődésünk.

Művelődéspolitikánk egységes. Az önművelés szükségességének és nélkülözhetetlenségének felismertetése és lehetőségeinek bővítése tanuló diákjaink és dolgozó felnőttjeink körében egyaránt megvalósítandó.

Az iskolának tehát mégiscsak fel kell készítenie felnövekvő nemzedékünket a későbbi tevékeny életre — de nem a régi értelemben. Nem megadni mindazt ismeretanyagban, amire később szükségük lesz, hanem kifejleszteni mindazt a képességet, amelynek birtokában a csörtető életben zökkenők nélkül tudják a lépést tartani, zökkenők nélkül tudjanak újat tanulni, és nagyobb zökkenő nélkül még lépésváltásra is képesek legyenek. Hogy tanulóink, kikerülve az életbe képesek legyenek az állandó önutólrásra, műveltségük folyamatos megújítására, kiegészítésére. Hogy már az iskolapadok között lássák, hogy az iskola végeztével csak a padok kerülnek ki életükből, a tanulás végigkíséri későbbi tevékeny munkájukat is.

Mennyiben tudja ma az iskola az önművelődési igényt megvalósítani?

A nevelőmunka egyik fő letéteményese maga a pedagógus. Hogy mi minden múlik a pedagógus személyiségén, az mindannyiunk előtt ismert.

A pedagógus mint példa önmagában is óriási nevelőerőt jelent. Nyilván a tudását állandóan gyarapító, az újat észrevevő, megtanuló és alkalmazó pedagógus, aki maga is „ég”, lánggra gyújtja tanítványait is.

Szerencsések azok a tanulók, akiknek sikerül ilyen tanárt kifogniuk. Sajnos, kicsi a szerencsés tanulók aránya, mert a pedagógusok többsége nem „ég”, hanem kiég mindennapi munkájában.

Közismert a pedagógusok anyagi helyzete. Alapjövendelmük alacsonyabb, mint más értelmiségi rétegeké. Többen viszont igénylik a magasabb jövedelmet. Túlórát, levelező tagozatot, esti iskolát, mindent elvállalnak, s a végén túlzott lekötöttségük folytán még arra sincs idejük, hogy az így rendelkezésükre jutó anyagi javakat fel tudják használni. Hol marad idejük önmaguk művelésére? Kénytelenek rutinból tanítani. Példájuk semmiképpen sem ébreszt önművelési igényt tanítványaikban, de rutinmunkájuk sem tudja ezt a célt szolgálni.

A pedagógusok másik csoportja csak a kötelezőt tanítja, alacsonyabb jövedelmük közérzetükben jut kifejeződésre, s csak egy részük képes ezen túltenni magát és minden energiával tanítványai kibontakozásának útját egyengetni.

A mostani kötelező óraszámcsökkentés némiképp enyhített a kérdésen, de nem oldott meg semmit. Egyrészt alig érezhető, másrészt új pedagógusaink csak a nyugdíjasokat pótolták.

És még nem is beszéltünk iskoláink elnöiesedéséről. Arról, hogy családvédelmünk és népesedéspolitikánk az egyre szaporodó születési szabadságok és gyermekgondozási segélyek következtében a másik pedagógusnőt sújtja, mert a munkát valakinek el kell végeznie. De hogyan?

Szólhatnánk iskoláink tárgyi feltételeiről is. Hogy a szemléltető eszközöket, feladatlapokat tanáraink még sokszor kénytelenek manuális viszonyok között maguk készíteni. Közben az élet rohan, az iskola is változik, s a pedagógus megterhelése növekszik.

De nézzük meg magát az iskolát is, mennyiben alkalmas az önművelési igény realizálására?

Iskoláink jelenlegi szervezettségét Komensky alkalmazta először. Osztály, tanórarend, tanév nem volt előtte. Közben néhány évszázad eltelt, s a szervezettségi formák maradtak. Mondhatjuk azt is, hogy iskoláink belső szervezettsége kiállta az idők próbáját, s mindez Komensky zsenijét bizonyítja. Mindez kétségtelen, de az is látnunk kell, hogy újat akaró pedagógiai törekvéseink feszegetik a régi kereteket. Hogy hozzásegítsük tanulóinkat adottságaik realizálásához, képessé-

geik kibontakoztatásához, hogy felkeltsük bennük az önművelés igényét, differenciáltan kell velük foglalkoznunk. Az érdeklődésnek, képességeknek megfelelően differenciált foglalkozás a tanítási órába csak részben fér bele. Kiváló tanulóinkkal szakkörökben, egyetemi előkészítőknél, konzultációkon foglalkozunk. A kisebb létszám, a nagyobb érdeklődés, az önkéntes motiváció, a későbbi életpályára való tudatos készülés teszik ezeket a délutáni órákat eredményesebbé. De leggyöngébb tanulóinknak is korrepetálásokat szervezünk, és ott próbálunk mindent elkövetni, hogy ők is elérjék az elégséges szintet.

Tehát a tanórán kívüli iskolai foglalkozások kibővülésének vagyunk tanúi. S egy jól dolgozó iskola vezetői és tantestülete igyekszik is bővíteni ezeket a formákat. Ezeket a formákat önkéntesen vállalják gyermekeink, s iskoláinkban jelenleg ezek a formák képezik az önművelődés igazi műhelyeit.

Befejezésként a családi viszonyok különbözőségére érdemes figyelmünket ráirányítani. Hogy az egyes családok között milyen különbségek vannak a kultúra értékeinek értékelése és befogadásának szükségessége tekintetében — közismert. A család igen fontos nevelési tényező az önművelés kialakításában is. Nem mindegy, hogy a gyermek könyveket lát otthon, és apját, anyját, amint forgatja, használja is ezeket a könyveket, vagy csak azokat a könyveket találja meg, amelyeket már ő maga vásárolt zsebpénzéből (s ezért is azt a rosszaló megjegyzést kapja, hogy „fiacskám, jobban megmondolhatnád, mielőtt ilyen hiábavalóságokra szöröd ki pénzedet”).

A családi körülmények heterogenitása tehát nemcsak szociális tekintetben jelentkezik. Más-más az egyes családok műveltségre motíváló bázisa. A különbségek jelentkezik a tanulásban, a viselkedésben, az értékorientációban és a pályaválasztásban egyaránt.

Nem elég csak tudomásul venni ezeket a különbségeket. Az iskola nemes feladatot teljesít, amikor külön foglalkozik a fizikai dolgozók gyermekeivel, amikor hátrányos helyzetük megszüntetése érdekében megpróbálja pótolni azokat a hiányokat, amiket a család nem tud „behozni”. De közművelődésünknek is nemes feladata, amikor azon fáradozik, hogy e különbségek csökkenjenek.

Nyilván egyik napról a másikra nem érünk el látványos eredményeket. De nem szabad arra várnunk, hogy az életszínvonal emelkedése automatikusan kulturális emelkedettséget is eredményez.

Közoktatásunknak és közművelődésünknek közös feladata, hogy a műveltségi színvonalban és lehetőségekben jelentkező viszonylagos hátrányokat leküzdje és az önművelés igényét általánossá tegye.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

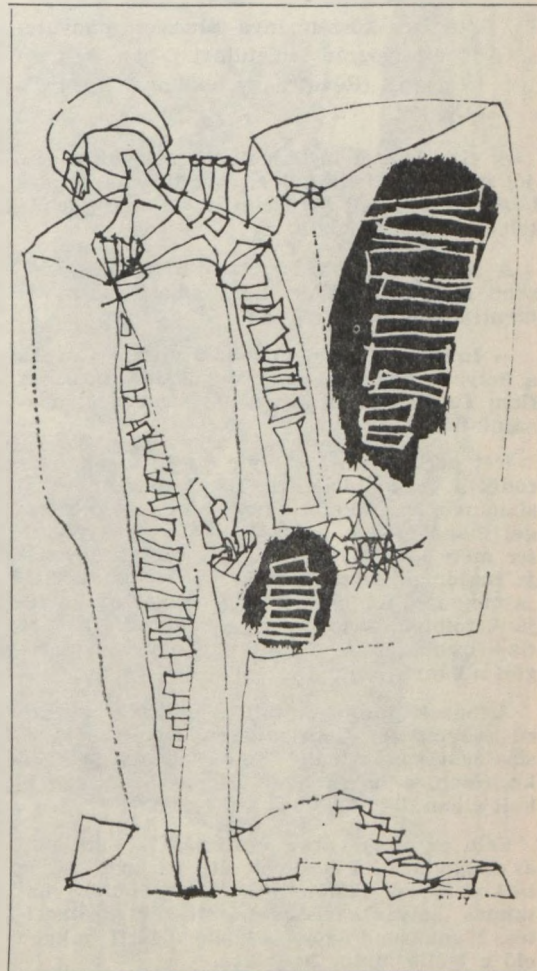
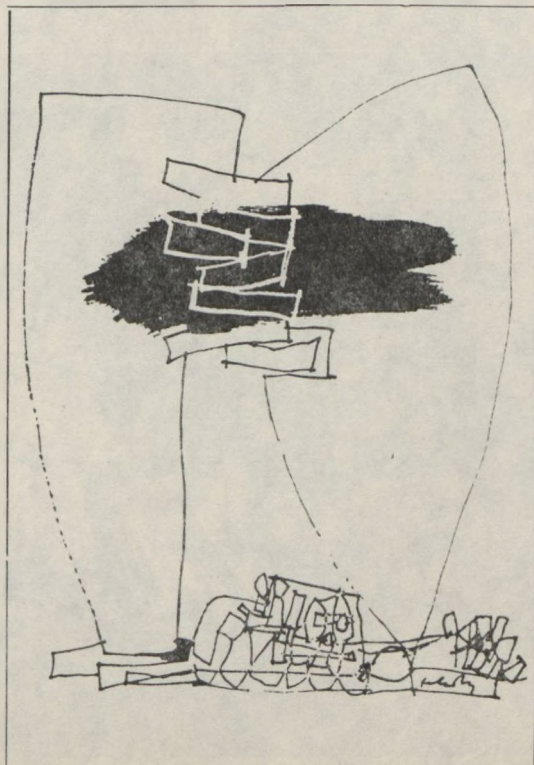
A díjakat a tanácsok megalakulásának 25. évfordulója alkalmából rendezett ünnepi tanácsülésen, 1975 augusztusában adják át.

A Nógrád megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya a tanácsok megalakulásának 25. évfordulója tiszteletére művészeti pályázatokat hirdet a megyében élő alkotók részére.

A képzőművészeti (festmény, szobor, grafika), zenei (kórusmű), irodalmi (vers, novella, szociográfia) pályamunkák fejezzék ki, tükrözzék azt az áldozatos tevékenységet, melyet a tanácsok az elmúlt negyedszázad alatt a politikai élet, a gazdaság, a kultúra területén végeztek a megye lakossága érdekében.

A képzőművészeti pályázatokat díjazására 30 000, a zenei, szépirodalmi pályázatokat díjazására 15—15 000 forintot fordítunk. A pályázatokat jellegűk: a pályázat mellett zárt borítékban kell elhelyezni nevet, lakcímet.

A pályamunkákat 1975. június 1-ig lehet beküldeni a Nógrád megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztályára.

Hann Ferenc

Egy település „lelép a térképről”

Nem egy ponton érintkezik Nógrád megye története a föld fekete kincsével: a szénnel. A szén emelt várost és falvakat a nógrádi hegyek között, s vonzott magához, éltetett vagy eresztett fogytával szélnek embereket. E most induló, három villanásnyi sorozatban ilyen „szénvezetősorsú” települések három típusával, az otlakók életének alakulásával ismerkedhet meg az olvasó.

„Inászbánya, Zagyvarónához tartozó telep Nógrád vm. füleki j.-ban, a salgótarjáni köszénbánya-társaság bányatelep Nógrád vm. füleki j.-ban, a salgótarján.” (Révai nagy lexikona, Bp. 1913. X. köt.)

A vízválasztói tó Salgótarján északi szélén, jól megközelíthető helyen nyúlik el a hegyek lábánál. A közeli ötvözetgyár kékes füstje rátelepszik a víztükörré.

A fák között faházak, karesú mólók. Idősebb férfi bibelődik horgászbotjával az út menti kőkorlátnak dőlve.

— Inászó? Nem, nem tudom, merre van. Az a helyzet, hogy én nem vagyok idevalósi. A fiam Tarjánba nősült, így hát leruccanak hozzájuk néha.

Két percig sem tart, míg az autó rákanyarodik a szűk erdei útra. Barátom a volánnál slalomversenyzőket megszégyenítő ügyességgel manőverez a pocsolyák és a negyedméter mély keréknyomok között. A fák koronája majdnem összeér, csak egy helyen szakítja meg a zöld alagút folytonosságát egy, a fejünk fölött átívelő híd. Azt mondják, itt még tíz-tizenöt évvel ezelőtt naponta végigdöcögött a bányavasút.

A házak aprók. A falusi épületek egyszerű kedvességet és valamilyen homályos városiasságot sugároznak, Dunnák szellőznek a kerítésen. A hozzá nem értő módon összetakolt ólban disznó rőfög.

Falu ez, vagy város periferiája? — Űlik fel az idegenben. A keskeny út parányi térbe torkollik. Túloldalán újra látszó épület, hatalmas „udvar”, frissen festett zöld drótkerítés. Munkásnadrágos, középkorú férfi bukkan elő a leálló motor hangjára.

A FÉRFI

„1435-ben Inászó város volt. 1478-ban Inászópta néven Zagyvaró váranak tartozéka.” (Dornyai: Salgótarján és a Kancs-Medves vidék részletes kalauza, St., 1929.)

Ilát igen: bontanak. Vagy tíz család van még itt, de szeptember végéig ezeknek is el kell költözni. Igazi inászói bányász már alig lakik kint. Ahogy fogyott a szén, lassan bezivárogtak Tarjánba, működő bányák környékére költöztek.

Itt olcsó a lakbér, néhány cigánycsalád költözött ide, no meg hát maradt néhány öreg, akik itt élték le az életüket. Ők már nem szívesen mozdulnak.

Ez a ház? Itt fácantelep lesz, vadgazdaság.

IMRE BÁCSI

„A legrégebb inászói bánya az Ó-Máriatároló volt, melyet... Moosbrugger Jeromos bányavállalkozó és Wéber Alajos bányamérnök nyitottak meg 1848-ban.” (Dzsida József: A Salgótarjáni Köszénbánya RT nógrádi szénbányászatainak története 1860—1943-ig, St., 1944.)

— Én kérem? Huszonhárom óta lakom itt. Nem vagyok született inászói. Héhalomban születtem. Tauja, hol van? Huszonkettőtől vagyok bányász. Vájár. Most taposom hetvennyolcadik évemet. Harmincöt esztendő dolgoztam a föld alatt, négy gyereket neveltünk fel az asszonnyal. Kettő lett belőlök bányász. A legidősebb fiam — aki Gyöngyösön lakik — főaknász volt, a másik meg — a tarján — vájár, mint az apja...

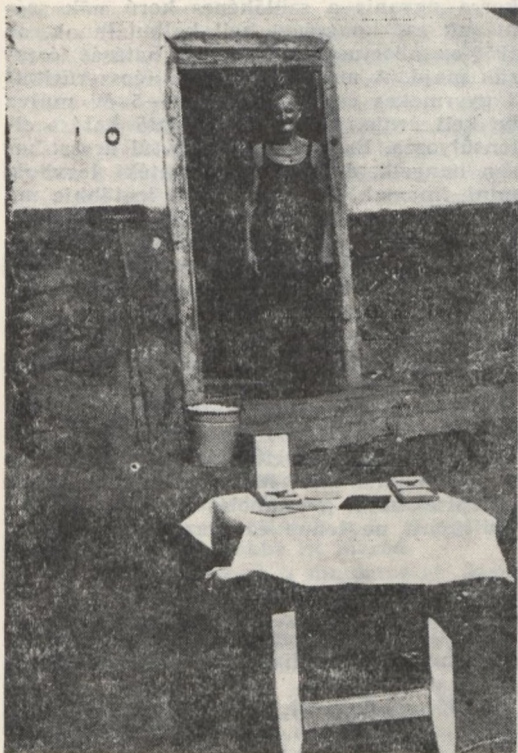
Van már vagy öt éve, hogy végképp megszűnt a bánya. Akkoriban talán ötven család lakott itt, de 1930. tájban tán még hetven is volt. Jó szemet hoztunk fel, barnaköszén. De aztán mindig kevesebb lett a szén, az emberek kezdtek elköltözni, bontották a házakat. Pedig kilencszázötvenben még kórház is épült, meg orvosi rendelő...

Az első háborúban megsebesültem. Nem is bántottak aztán katonáktól. Tizenkilencben mégis beálltam saját akaratomból a Vörös Hadseregbe. Lent az Alföldön harcoltunk, Békésaba környékén. Aztán meg a szakszervezetben dolgoztam. Voltam elnökhelyettes is, — várjon csak — harmincegyben vagy harminckettőben. A szakszervezettel kezdtem a mozgalmat, azzal is fogok meghalni. Ezt már nem adom fel. Nézze a kitüntetéseimet! Sokszor előveszem mostanában, és eszembe jutnak a régi idők. Még csendőri felügyelet alatt is voltam. A főszolgabíró — Dr. Török Zoltánnak hívták —, az elhelyezett csendőri felügyelet alá, mozgalmi múltam miatt...

A kis harang mellett volt egy sinderab is, azt verték a sikta végén. A harang inkább a halottaknak szólt. De ha baj volt odalenn, akkor azt is meghúzták. Utoljára a Vincze Józsefnét temették Inászón. Kórházban halt meg, úgy hozták haza, hetvennégy áprilisában. Öreg volt. Most már kötél sincs a harangon...

Bizony mi is költözünk. Pálfalvára, a régi kolóniára. Nem mondom, szép lakásunk lesz: szoba, konyha, spejz, és mi már csak ketten vagyunk, öregek. Két hónapja kezünkben van a lakáskulcs, de hát ötven évet húztunk le itt, nehéz megválni a teleptől.

A rádió? Telefunken. Az első forintért vettem. Nagyon jól működik.

A NÉNI

„Nézzetek az öregek arcába, de ne kérdezősködjétek!” (Alain Lemoine)

Apró termetű, hajlott hátú néni tesz-vesz a félig lebontott ház tenyérnyi kertjében. Egyetlen helyiség felett van már csak tető. A boltos hozzá adja be vasárnapra a láda sört, aki akar, tőle vásárolhat bolti áron. Elsárgult, régi fényképeket mutogat. Fotós barátom kezében kattog a gép.

— Milyen szép a néni — mondja. A néni természetesen nem érti. Mi szép lehet az öregségben? A számtalan barázdával átszelt arc felderül, amikor lányáról magyaráz: — Tanárnő Tarjában. Biztosan ismerik. Nézzék csak... itt... ő az, ezen a képen...

A NÉNI LÁNYA

„Tulajdonképpen a harmincas évek elején kezdődött meg Inászó-bányatelep visszafejlesztése.” (M. L. szóbeli közlése.)

— Mit is mondanak? Hat éves lehettem, amikor elkerültünk Inászóról. Csak gyermekkori emlékeim maradtak, azok meg... — hiszen tudja —, eléggé megbízhatatlanok.

Apám aknász volt. Kis gyerek voltam, amikor Rónabányára költöztünk. Emlékszem, hogy egy darabig kisvasúttal jártam a vízvázlatzói iskolába.

Anyám a nővérével élt, aztán, hogy magára maradt, két éve minden nyáron kiköltözik. Szébb ott ilyenkor, meg hát az emlékek... tudja, milyenek az öregek...

A TANÍTÓ

„Minden tanító kötelessége, hogy ismereteit átadja a néptömegeknek, hogy napról napra résztvegyen a közösség életében.” (M. L. Kalinin: A kommunista nevelésről, Bp. 1949. Szikra.)

— Nem vagyok őshonos nógrádi. A pápai tanítóképzőből kerültem Inászóra, az ötvenes évek derekán. Öt évig tanítottam itt. 1–4. összevont osztályokat. Eleinte kint laktam, ha be akartam jönni a városba, ott volt a bányavillamos, az bevitt a Zagyva-rakodóig.

Nem volt sok gyerek, általában húsz alatt volt a létszám (30–40 család lakott itt akkoriban.) Legtöbbjük elvégezte a nyolc általánost, de előfordult, hogy hatodikból, hetedikből felmentették a szülők a gyereket, és mentek a bányába csillésnek. Hadakozni kellett az értelmesebbjéért, hogy engedjék tanulni. Volt tanítványaim közül ma van pedagógus, irodai dolgozó, többségük becsületes munkásember...

Később építettek egy kultúrházat, ebben működött az iskola. A viszonylag nagy termet elválasztófallal bontották meg. A gyerekek rövid műsorokat tanultak be, az „előadáson” ott ült a telep apraja-nagyja. Hetente kétszer volt filmvetítés, szüreti mulatság is rendeztek minden évben. Az emberek megtalálták maguknak a szórakozást.

Fiatal voltam akkor, független. Minden kulturális munkát én végeztem. Beavattak a telep ügyeibe. Nem voltam párttag, de a pártgyűlésekre is meghívtak...

Az emberek? Kemény munkát végeztek, és az meglátszott rajtuk. Nem fogadták be könnyen az idegent, de ha megismerték és megszerették, a nagy család tagjának számított. Nemezszer kerülő úton kellett hazamennem, mert a kocma előtt nyolcan-tizen is belémkaroltak volna: „Jöjjön tanító úr, elmegy a sör habja!” Egyszóval familiáris légkörbe csöppentem.

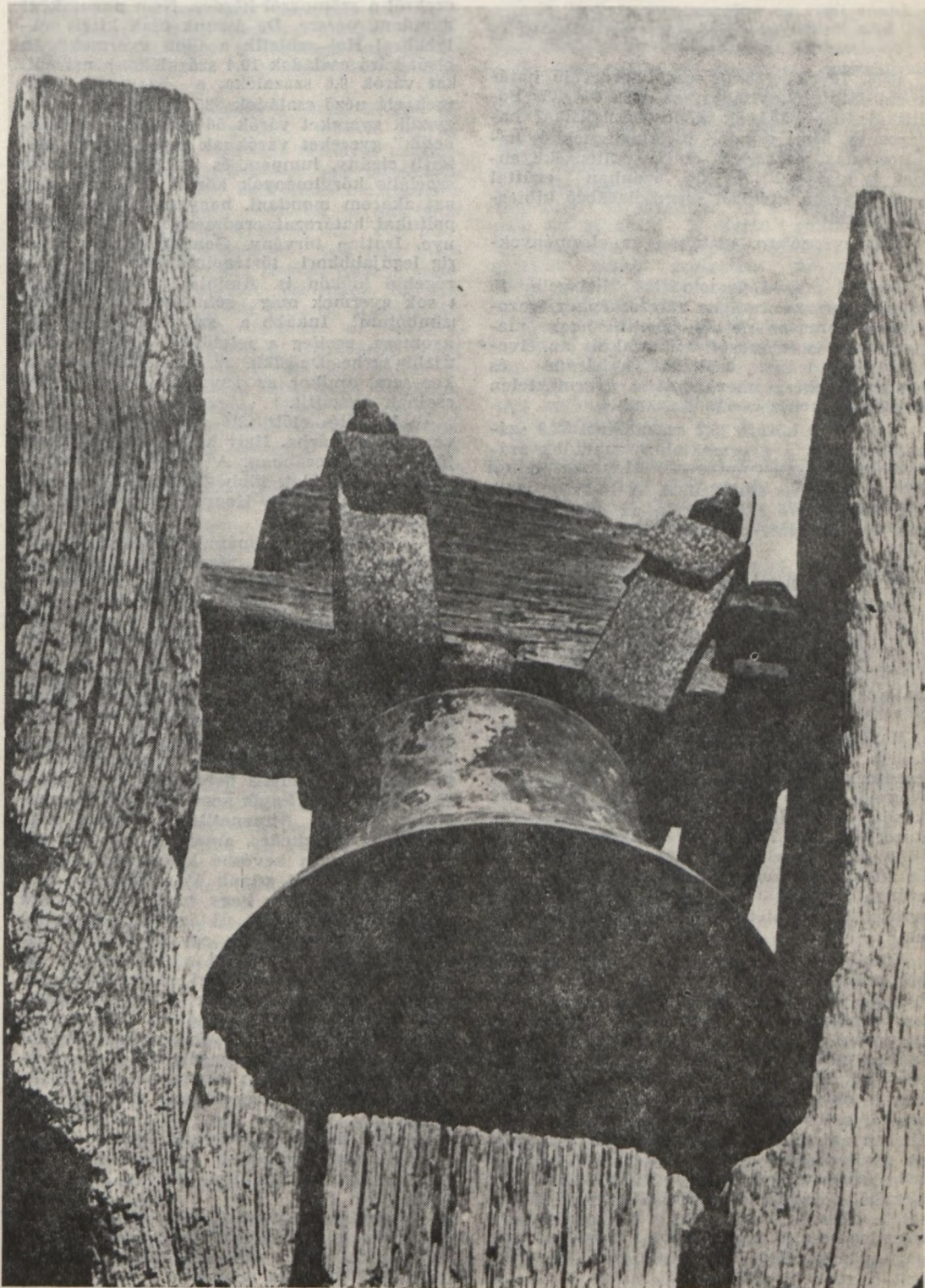
Máig is szívesen emlékszem vissza arra a fiatal bányászra, aki kereszteteket írt a fizetési lista alá, aztán egyszer eljött és megkért, tanítsam meg írni. Akkoriban persze szervezett felnőttoktatás még nem nagyon létezett...

Régen jártam Inászón. 1960-ban kerültem el onnan... de gyakran találkozom odavalósiakkal. Az egyik Pálfalván lakik, a másik Tarjában. Ahogy gyengült a bánya, egyre több telepivel találkoztam a tarjáni főtéren.

Azt hiszem, ez így is van rendjén. Változik a világ.

E sorok lejegyzőjét kevés személyes szál fűzi Inászó-bányatelephoz. Öt éve hallotta először a település nevét, azóta is csak elsárgult újságlapokon, levéltári dokumentumokban bukkant rá néha. Először látta a nagymúltú, de a század eleje óta egyre sorvadó helységet, amikor már serényen folytak a bontási munkálatok.

Olyan emberekkel beszélt, akiket évek vagy évtizedek kötöttek Inászóhoz, melynek nevét hamarosan csak egy vadgazdaság őrzi majd meg. Mégis úgy gondolja, Inászó egykori lakói jobb körülmények, jobb életfeltételek közé kerülve, városi emberré válva, minden nosztalgia nélkül emlékeznek majd életük egy hősi korszakára, mely elválaszthatatlan a térképről immár lekerült Inászó bányatelep nevétől.

Népesedéspolitika I.

A világ legszebb, lehangulatossabb, legkedvesebb városainak a sorába állítanám Krakkót. Az első nap első óráiban otthon érezheti itt magát az ember. Ismerősen köszönnek a terek, az utcák, s még szinte otthoni a levegő is, amit füdjébe szív.

Valami mégis furcsa volt ebben a városban. Elcsúsztatott érzés, valami hiányának az érzése zavarta az otthonlevés igazi biztonságát. Nem sokkal az elutazás előtt tudtam csak az úrt behelyettesíteni. Hiányoztak a krakkói utcákról a babakocsik, a várandós asszonyok, azaz alig-alig találkoztunk az itthon már oly természetes képpel.

Valóban oly természetes már a mi szemünknek ez a kép? S ily szorosan illeszkedik már a város látványához?

1.

1973. február 13-án nagy horderejű határozat látott napvilágot: az MSZMP KB Politikai Bizottságának népesedéspolitikai határozata. Mint minden intézkedésnek és határozatnak, szűkkörű, cinikus ellenzéke ennek is kialakult. Az idő azonban ezúttal sem a körön kívülről megnyilatkozó kibicéket igazolta.

Néhány szóban, számban az előzményekről.

Nógrád megye demográfiai helyzete fő vonásaiban az országos helyzetképhez igazodott. Summásan ez azt jelenti, hogy megyénkben is kedvezőfőnyű alakult az élveszületések aránya, csökkent a három- és többgyermekes, növekedett a gyermektelen és egygyermekes családok száma.

1949–1970 között 25,2 százalékról 32,9 százalékra nőtt a gyermektelen családok aránya, az egygyermekeseké 31,1 százalékról 36,7 százalékra emelkedett. A testvér nélkül felnövekvő gyermekek, az egykék száma ez idő alatt csaknem 8000-rel növekedett.

Eppen a legtermékenyebb szülőképes korban levő, 20–29 éves asszonyok esetében érzékelhető a legkedvezőtlenebb kép: 16 százalékuk gyermektelen, további 50 százalékuk csak egy gyermek nevelésére vállalkozik. Legplasztikusabban mutatja e tendenciát Salgótarján és Balassagyarmat, a megye két városa.

Hazánkban tízevenként tartanak népszámlálást. Az 1970-ben lezajlott számlálás egyik eredménye aggasztó: öregedik a népesség! Nógrád megye sem kivétel. Az 1960–1970 közötti évtizedben a gyermekek (0–14 év közötti) száma 7000 fővel csökkent, csaknem 8000 fővel emelkedett viszont a 60 évesek és annál idősebbek száma. Az öregkorúak aránya a produktív korban levőkhöz viszonyítva 16 százalékról 30 százalékra tolódott el.

Emelkedő tendenciát mutat a koraszülések száma. Míg a koraszülési arány 1950-ben 5,5 százalék volt, 1970-ben meghaladta a 12 százalékot is. Hogy miért baj ez, és mennyire súlyos még a gyermek az anyaméhön belüli megrövidült életet, az nem szorul különösebb magyarázatra. A fő vétek a művi terhességmegszakítások gyakorisága, s összesenben is igen magas száma. Hiszen aki odaállt az abortusz bizottság elé, az gyakorlatilag csak igenlő választ kaphatott. Vajmi csekély eredményt hoztak a lebeszélő, szándékot eltéríteni igyekvő kísérletek. Nem is csoda. Aki a fizikailag, erkölcsileg lesújtó procedurára rászánta magát, az már szilárd elhatározással kopogtatott a rendelő ajtaján.

2.

Megérett a helyzet az intézkedésre. S mivel az intézkedés nagyvonalúan mérte a jobbitó szándékot, s az ahhoz valókat is, nyilvánvaló volt, hogy az első eredmények sem vártak sokáig magukra. Legalábbis azok az első vonulatok, amely a vizsgálódó érzékelés által már kitapinthatóak.

3.

Az elmúlt év szeptemberében a megyében 1553 terhességvizitációt tartottak nyilván a védőnők. Az egy esztendővel későbbi összelejtén ez a szám már meghaladta a 2050-et is. Az emelkedés 32,38 százalékos! A 2056 gondozásba vett terhes közül 827 várja az első gyermekét, 967 a másodikikat, 165 a harmadikat, 50 a negyediket és 47 a „többedik” gyermekét.

— Ezeknek a statisztikáknak kihűlni sincs idejük, mindig kézben vannak — kommentál dr. Szabó Sándor területi szülészfőorvos. — Most mindenki a népesedésről beszél, ezekről a számokról kérdez. Nem panaszként mondom, persze. De ássunk csak kicsit mélyebbre! Hol születnek a több gyermek? Az elsőt váró családok 10,4 százaléka, a másodikikat várók 9,6 százaléka, a harmadik gyermekek elnevező családok 35 százaléka, a negyedik gyereket várók 56 százaléka, a „többedik” gyereket váróknak pedig 93 százaléka (!) cigány, lumpen, és kifejezetten rossz szociális körülmények között él. Nem, nem azt akarom mondani, hogy ez a népesedéspolitikai határozat eredménye, következménye. Iratlan törvény. Gondoljunk csak végig legújabbkori történelmünkön, de akár régebbi időkön is. Amióta világ a világ, sok gyermek még sohasem volt státuszimbólum! Inkább a szegénységben élők nyomora, esetleg a felelőtlen életet élők újabb terhe. De sík, az nem! Ma sem, akkor sem, amikor az anyagiak nem parancsolnak megálljt.

— A szülés előtt álló asszonyokat fel kell venni a kórházba. Hely kell, személyzet kell, több, mint korábban. A megyei kórház viszont kész épület, többé-kevésbé készre alakított osztályokkal. Hogyan igazodik az új helyzethez?

— A terhések számának emelkedése születekben még csak részben realizálódott. Salgótarjánban például 41 százalékkal emelkedett a terhések száma (érdekes megfigyelni, mennyire érzékenyen reagál a város minden újra!), a születek száma azonban még csak 20 százalékos emelkedést mutat. Nem mintha ez nem terhelne túl a szülészeti, hiszen azelőtt is tele voltunk! Eddig kétféle módon tudtunk helyet „csinálni”: korábban engedtük haza a születesen már túlesett anyákat, illetve csökkentettük a veszélyeztetett terhések szülés előtti befektetésének gyakoriságát, számát. Egyik sem jó dolog, és megoldást sem ad. Átmenetileg enyhíti a gondot az az intézkedés, amelyről már szó volt a kórházban; a kevésbé károsított osztályok kórtermeként adnak át szülészeti célra. Könnyen meglehet, hogy harc árán jutunk hozzá minden egyes új ágyhoz: ki mond le szívesen osztályának egy darabjáról? Itt azonban félre kell tenni a szubjektív tényezőket, a kiharosított mutatók döntőnek. Átmenetileg ez már lehet megoldás, nem kényszerülünk a jelenleg alkalmazott két „módszerhez”. A szülésszám további emelkedése esetén (márpedig ez nem véletlen eshetőség, hanem bizonyossággal bekövetkező) további megoldáson kell gondolkodnunk.

Jóslatra kérem a főorvost. Azzal a megkötéssel, hogy személyes megérzésének ad hangot, nem pedig jóslat, ezt az „előrejelzést” adja:

— Számításom szerint ez az igen jelentős megugrás, amely minden várakozást felülmúl — jómagam sem számítottam 10 százaléknál többre — még 4–5 évig tart. Ak-

korra ugyanis a szülőképes korú nők számának csökkenésével kell kalkulálnunk, az 1956-os abortusztörvény első hatását érezzük majd. A most olyannyira népszerűsített 3 gyermekes családideálnak 4–5 év múlva be kell érnie, hogy e csökkentő hatást ellensúlyozza. És — lehet, hogy túl drasztikusan hangzik, de inkább őszinték legyünk, mint finomak — az emberek legtöbbje ma így mérlegel: megéri vagy sem? A gyermekvállalás kérdését is nagyrészt így döntenek el. A további kedvezmények az anyagi gondok átvállalását célzó intézkedések több vizet hajtanak az új családideál „malmára”, mint ezer rábeszélés.

A szülesznek mint embernek is örömet hoznak a kedvező változások. Végre-valahára megfordult az arány: több immár a szülés, mint a művi abortusz. És a szülészorvos életek világrasegítésére szerződött, nem a rombolómunkára. Mert mindenben szebb az építés, mint a rombolás — éppen az élet indítására ne lenne ez igaz?

4.

Szintiszta női üzem a Jánosaknai Női Fehérneműgyár. Férfiak itt csak mutatónak akadnak.

— 860 nő dolgozik nálunk. Jogilag — teszi hozzá az egyszavas kiigazítást Kecskés János telepvezető. — Azért csak jogilag, mert ebből a létszámból 130-an otthon nevelik gyermeküket, napi 80 a betegünk, ha csak egy-ny, akkor még jól is vagyunk. A betegek nagy része is terhesség miatt kerül táppénzbe.

— Akkor hát itt nem sok örömet okoz a népesedéspolitikai határozat?

— Nekem mint embernek igen, mert tudom, látom, hogy nagyszerű folyamatot indukál. De mint telepvezetőt, igenesek kellemtelenül érint. Hogy csak egyet mondjak: van egy fél szalagunk, terveztük végig építését. Alkatrészünk is lett volna, de ugyan honnan vennénk száz embert hozzá?! Jó, ha a gyesre távozókat pótolni tudjuk valahogy...

A telepvezető tehát szívja a fogát. És közben a lehetőségek utolsó csöppjét is kicsavarja a kismamák javára. Itt az a szokás, hogy a várandós asszonyoknak alászállított követelményeknek kell csak megfelelniük. A terhesség harmadik hónapjában a norma 90 százalékát várják a kismamától, majd minden további hónapban 10–10 százalékkal kevesebbet. A bér természetesen 100 százalékos teljesítménynek felel meg. A terhessége hetedik hónapjában levő kismamától beírják tehát 50 százalékos teljesítményre is. Arra azonban nemigen akad példa, hogy héthónapos terhes dolgozzék még. Hasonló elbírálást alkalmaznak a gyesről visszatérőkkel szemben is. Időt kapnak az asszonyok, míg kezük ísmét a gép alá szokik, míg egész testük átveszi a munka ritmusát. Hat hónapig kapják a kiegészítő bért, de két hónap után már nincs szükség rá. A kedvezményrel senki nem él vissza. Valószínűleg már csak a többiek miatt sem, hogy ne kelljen restellkedni a „teljesértékűek” előtt.

— Már a terhesség viselésének könnyítése is ad feladatot, de igazi nehézségek a munkába visszatéréskor jelentkeznek. Amikor a bölcsődei, óvodai helyekért kell verekedni. Amikor az egyműszakos munkarendet kéri az anya, mert csak így tudja elhelyezni a gyerekeket. És egyáltalán: 3–4 évi távollét után összeszokik-e újra a gépével?

M-né a napokban kereste fel a telepvezetőt. Jönne vissza dolgozni, de seregnyi a gondja-baja. Nem bízik már magában, tart a géptől, nem akar többé rajta dolgozni. Inkább valami egyszerűbb kézimunkát vállalna, ha lehet. És hatra se tud jönni, csak 8-ra, mert a gyereket nem vitték fel a homokterenyre óvodába — az indok: a gyerek szellemi fogyatékos —, csak a mátraszelenben kapott helyet, s az messzebb van.

— Most mit csináljak? Jöhetne takarítá-

dr. Reichard Jenő

Felvilágosult felelősséggel

Nemegyszer mutatunk hajlandóságot arra, hogy elmerülve szakterületünk mélyrétegeibe, elveszítsük a tágabb tájékozódás igényét — később képességét is. Márpedig bármilyen gazdag ismerettárral rendelkeznek is ez vagy az a „specialista”, társadalmi értékéből veszít, ha nem igazítja továbbhaladásának útját az őt befogadó nagyközösségéhez. Úgy érzem, ilyen módon szükséges — nemcsak orvosi, de társadalmi érdek — nyomon követnünk az 1973-ban megjelent népesedéspolitikai határozat által előidézett változásokat, például akár a szülész-nőgyógyászati praxis látószögéből; s mentjük fel magunkat jelen esetben a tudományoság kötelmei alól.

Tudvalevő, hogy a népesedéspolitikai határozat a népesedési helyzet javítását, a gyermekes családok fokozott támogatását, a nő és a születendő gyermek hatékonyabb óvását, az egészségügyi és családtervezési ismeretek szervezett oktatásának bevezetését tűzte ki célul. Az a társadalmi átalakulás, melynek eleme ez a határozat is, természetesen megváltoztatja magát a legkisebb társadalmi közösséget: a családot is. Ennek az átalakulásnak vagyunk tanúi és részesei napjainkban, s ezért van szükség az új, szocialista családmódel kialakítására. Tudjuk, hogy nem elsődlegesen és kizárólagosan orvosi feladat ez, mégis tagadhatatlanul nagy felelősség hárul azokra is, akik nővédelmi tanácsadással, családtervezési felvilágosítással, terhességmegszakítással, vagy terhéstanácsadással foglalkozva befolyásoló erői a változásoknak: a szülész-nőgyógyászokra.

A problémával foglalkozó szociológusok, filozófusok, demográfusok megfelelő előrejelzéseket adtak a család változásairól, helyzetéről. Az MSZMP X. kongresszusa is felhívta a figyelmet arra, hogy olyan gazdasági intézkedésekre és művelődésünket átfogó, szervezett közvéleményformáló propagandamunkára van szükség, ami a család nagyobb elismeréséhez, megbecsüléséhez, felelősségteljesebb utódvállaláshoz vezet. Aktuális volt mindez, hiszen jelentősen megváltozott a családok életvitele, bonyolultabb együttélési összefüggések, erkölcsi normák, célkitűzések kerültek felszínre. Az anyagi jólét növekedésével párhuzamosan kialakult összkomfortos életvitel ugyanis nem párosult olyan tudatos tartalmi összetevőkkel, felismerésekkel, amelyek a család mai problémáit konfliktusmentesen oldhatták volna meg. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a már általánosan ismert adat, hogy például 1971-ben az 1000 lakosra jutó élveszülések száma 14,5, a természetes szaporodás pedig 1000 lakosra 2,6 volt, ami az elvárható vagy ideálisnak mondható értékektől ugyancsak távol áll. (A népszaporulat alakulását tekintve az európai országok között is kedvezőtlen a helyzetünk.) S mivel a pozitív szándékú intézkedések nyilvánvalóan összeütköznek a merev hagyományokkal, megrögzött szemléletekkel, torz előítéletekkel, nem hasznátalan a megvalósulás egy-egy stációjánál a helyzetképet rögzítenünk, elemeznünk, értékelnünk. Annál fontosabb ez, mert könnyen megeshet, hogy kellő ellenőrzés híján — főleg a fiatalok körében — még talajra találhat (vagy a népesedéspolitikai törvény bizonyos lojalitását félreértelmezve éppen elszaporodhat) valamiféle könnyelmű nézet az új nemzedék ügyéről szólnán. Mindennek bizonyítására idézek ide néhány, munkám során szerzett, s érzésem szerint nem egyedi érvényű tapasztalatait: Sz. É. tizennyolc éves hajadon terhességmegszakítást kér. Arra a kérdésre, hogy mivel indokolja álláspontját, azt válaszolja: a jövő hónapban ugyan túl lesz az esküvőn, de pillanatnyilag az életet szeretné élvezni, nem pedig pelenkát mosni... K. F.-né huszonnégy éves, négy éve férjezett, egy gyereke van. Azért kér terhességmegszakítást, mert autóra gyűjtenek... Cs. A.-né harminchárom éves, négy gyermeket szült. Bevallása szerint azért vállalja az ötödiket is, mert így több családi pótlékot kap. A fogamzásgátló szereket nem ismeri... Sorolhatnám még a példákat, de talán ennyiből is kitűnik, hogy a születendő gyermek nem mindig a kisközösség, a család nemesen tervezett gyümölcse. Vagyis: egészségügyi felvilágosító munkánk (ami alapja az egészséges emberi kapcsolatok létrejöttének) még elmarad attól a szinttől, amit optimális funkcionálás esetén el kell érnie. Ma egy 15—18 éves fiatal például mást és mást tanul a szaporító

rendszerrel attól függően, hogy milyen iskolatípusba jár, holott életkori sajátosságainak megfelelően ugyanazokra az ismeretekre lenne szüksége. Elgondolkodtató a KSH közlése is, miszerint az 1968-ban megvizsgált 15—19 éves reprezentatív lakosságcsoporthól mindössze 33 százalék kapott szexuális felvilágosítást. Vessük ezt egybe azzal, hogy Budapesten az utóbbi években a 14 éven aluli korcsoportban meghétszereződött a terhességmegszakítások száma, s hogy 1970-ben 18 000 középiskolás lánynak volt művi abortusza.

Nem mehetünk el mindezek mellett közömbösen, hiszen az első nemi kapcsolat felelőtlen létrejötte — kellő felvilágosítás nélkülözve — lelkiileg sérült, testileg már megviselt családalapító alanyt produkál. (Sőt, saját gyakorlatomból sem ismeretlen olyan szomorú következmény, hogy az első terhesség művi megszakítás miatt a méh eltávolítására kényszerültünk, s ennek a beavatkozásnak az alanya (fiatal lány) már soha meg nem ismerheti a saját anyaság, saját gyerek ízeit, örömeit.)

Milyen hatásai érzékelhetők ma a népesedéspolitikai határozatnak? Egy év nem nagy idő, különösen ha azt vesszük figyelembe, hogy a sokrétű, mindenre kiterjedő intézkedésektől hasonló összetettséggű eredményeket remélünk. Az intézkedések gazdasági vonatkozásai máris kifejtették hatásukat, a felvilágosultság alakulása viszont statisztikailag nem mérhető. Mit mutatnak a demográfiai jellemzők? Nógrád megye gondozott terheseinek száma az alábbiak szerint alakul:

Nógrád megye gondozott terheseinek száma
1973. szeptember 15-én és 1974. szeptember 15-én

	1973	1974	Emelkedés	+ %
Salgótarján és vonzási köre	698	960	262	37,50
Balassagyarmat vonzási köre	566	770	204	36,00
Pásztó és vonzási köre	289	326	37	12,80
Nógrád megye összesen:	1553	2056	503	32,38

Biztatóak a táblázat adataiból levonható következtetések, hiszen a kimutatott emelkedés a határozat kedvező fogadtatásáról tanúskodik. Érdekes (bár mindig tudtuk), hogy a magasabb urbanizációs fokú városban gyorsabb a reagálás üteme. Az objektív megítélés érdekében adatainkat elemezni kell.

Tudvalevő, hogy az ötvenes évek elejének „Ratkó-gyerekei” most érték abba a korbba, amikor életkoruknak megfelelő természetes rend szerint első-második gyermeküket szülik. A Nógrád megyei Szüléskörületi Hivatal adatai szerint Salgótarján város területéről, a kimondottan munkásvárosból 424 terhes közül mindössze 20 vállalta a kívánatos harmadik gyermeket. Ez mindnyájunkat figyelmeztető adat. Módosítására kedvezően hat, hogy a határozat következtében kialakult lakáselosztási gyakorlat folytán (30 000 forint engedmény gyermekenként) — lakásproblémái megoldását, kedvezményeket remélve — sok gyerektelen vagy egy gyermekes anya vállalja a szülést. Érdekes megállapításokat tehetünk továbbá, ha a terhesek gyermekszám és foglalkozás szerinti megoszlását vizsgáljuk:

Gondozott terhesek megoszlása az eddig élő gyermekszám szerint 1974. szeptember 15-én

élő gyermek száma szerint	a terhesanya foglalkozása szerint			összesen	az összesből rossz szociális helyzetű
	fizikai	szellemi	hűb.		
0	515	242	62	827	86 (10,4%)
1	600	267	108	967	93 (9,6%)
2	108	14	44	165	58 (35,1%)
3	23	1	25	50	28 (56,0%)
több	20	—	27	47	44 (93,6%)
mindössz.	1266	524	266	2056	289 (14,0%)

Két igen elgondolkodtató tényre kell figyelnünk a táblázat elemzésekor.

1. A négy és több gyermeket vállalók — ha nem is nagy számról van szó — 93,6 százaléka rossz szociális körülmények között élő család. Amíg az egyik oldalon össznépi érdek a harmadik gyerek elvárása, megnyugtató-e, hogy a szociális helyzetükönél fogva nehézségekkel küzdő családok vállalják bizonyos szociális kedvezmények miatt a negyedik, ötödik, esetleg még

több gyermeket? Figyelmeztetően felelősségteljes társadalmi érdekek a szelepek és zsilipek ilyen irányban ésszerűen szabályozott működtetése is. S ez bizony ma még hátra van.

2. A második sajátosság, hogy a szellemi dolgozó terhesek közül az egész megyében mindössze 15 vállal három vagy több gyereket. Lényeges kérdés, hogy azért ilyen alacsony ez az arány, mert adottságaik miatt erőteljesen élnek a fogamzásgátlás lehetőségével, vagy kényelmi, polgárius szempontoknak engednek. Ennek eldöntése a jövő feladata.

A határozat egyik igen pozitív döntése a terhességmegszakítás engedélyezésének új rendje, ami elősorban az anyák védelmében született a társadalmi elvárásoknak megfelelően. A terhességmegszakítások száma alábbiak szerint alakult. A változás szembevetendő, kedvező és megnyugtató.

A terhességmegszakítások számának összehasonlítása
1973. jan. 1.—okt. 1-ig és 1974. jan. 1.—okt. 1-ig

1974. I. 1. — X. 1-ig	1973. I. 1. — X. 1-ig	Csökkenés
3282	1928	41,3 ⁰ / ₀

Nekünk, nőgyógyászoknak jutott az a hálátlan feladat, hogy nem kívánt terhességtől megszabadítsuk a leendő anyát. A táblázat adataiból arra is következtethetünk, hogy egyre többen

határozzák meg a fogamzásgátló szerek segítségével az utód megszületésének időpontját. Ami egyértelműen a népesedéspolitikai határozat kedvező hatásának is tudható be. Ahhoz viszont, hogy a megindult folyamat tartós és tendenciózusan kedvező legyen, sok még a tennivaló. A legfontosabb — itt is, mint általában — az orvosi ténykedésben: a megelőzés. Ez átfogó felvilágosítás alapvető tények ismerete nélkül elképzelhetetlen. Márpedig érzésem szerint éppen ezen a fronton tettünk legkevesebbet.

A határozat megvalósítása útján: beszélgetések, előadásaim során gyakorta tapasztalom, hogy sem jogaikkal, sem kötelességeikkel nincsenek tisztában a gyerekes anyák és leendő anyák. Nem kielégítő a felvilágosító munka. Sok még a maradiság, a megrögzött, múltból megmaradt álszemérem ezekben a kérdésekben. Nyilvánvaló, hogy csak úgy tudunk előrelépni, ha a korszerű pedagógiai felkészítés akár az ifjúság, akár a felnőtté vonatkozásában a közművelődési feladatok szerves részévé válik. Ezen az úton léphetünk előre a tudatos családtervezési ismeretek bővítésében. Az egész népünk gondját szorgalmazók nagy, koordinált összefogására van itt szükség. E rövid és inkább gondolat-keltő cikk keretében legfeljebb egy-két részproblémára tértem ki. De mélyebben és bonyolultabban és felelősebben — mi több, hosszú évekre tervezve — kell itt gondolkodnunk, hogy az eredmény ne maradjon el.

Szokács László Battonya, a szabadság kapuja

Ezerkilencszáznegyvennégy december. Nőgrád földjén is dörögnek már a felszabadító szovjet seregek ágyai. Szabad már Erdőtarcsa, Erdőkürt, Szirák, Kálló, de Salgótarján még nem. A városban felfegyverzett nyilasok, csendőrök és német katonák igyekeznek megfélemlíteni a lakosságot. Nem válogatnak az eszközökben — a kegyetlenkedéstől, a terrortól sem riadnak vissza. Egymást érik a kivégzések. A csendőrlaktanya udvarához december 6-án kivézenylik a lakosságot: kivégzést kell végignéznük a tenispályán, ahol a karancslejtősi ellenállás négy bátor harcosát vezetik puskacsövek elé. A város környéki erdőkben egyre több a katonaszökevény, hiszen értelmetlen már a harc. A csendőrök december 21-én Ortápusztán körülveszik az erdőszlakot. Az elfogottakat Salgótarjánba kísérik és az OTI pincéjébe zárják. A hadbírósg gyorsan dolgozik. Az elhurcoltak között van Varga András dombegyházi katonaszökevény. A bíróság halálra ítéli, és december 22-én a város főterén kivégzik. A nyakában tábla van: „Nem jelentkezett, hazaáruló!”

Három nap múlva a szovjet harcosok felszabadítják Salgótarjánt. Varga András szülőföldje már három hónapja szabad. Biztosan róla is beszélnek otthon, várják a fiút, aki már nem lehet ott szerettei között. Békés megyébe előbb érkezett a szabadság, mint Nógrádba: a szabadság kapuja 1944. szeptember 23-án Battonya. Ezen a napon az Elek—Dombegyháza—Battonya—Csanádpalota vonalban a szovjet csapatok elérik a magyar—román határt.

Nagy Sándor ma is az Aradi úton lakik. Kemény kötésű ember, barázdált az arca, ma is jól emlékszik arra a hajnalra, szeptember 23-ára.

— Pár nap szabadságot kaptam, a frontról jöttem haza. A Sziondában laktam, a tanyán. Napfelkelte volt, mikor kijöttem a házból, kinéztem a Pécskal útra. Hirtelen mozgást láttam, No, gondoltam magamban;

ezek oroszok! Szóltam az asszonynak, — ő meg megjéjdt.

— Te, vigyázz! Mi fog történni? Mi lesz velünk? — ijedezett.

— Mi lenne? Ne félj semmit — nyugtatam.

Jöttek az úton, a grónici erdő felől, lehetnek vagy húszan-harmincan. Kúsztak a szántón, a mezőn is — öregek és fiatalok. Az arcát is láttam némelyiknek. A szomszéd tanyában még magyar katonák voltak — emlékezik a 62 éves Nagy Sándor.

A katonák, a 18. harcokszó hadtest felderítői V. P. Brjukov százados vezetésével nem vonultak azonnal a községbe. Vártak, mert tudták, hogy a községben levő erősen megtizedelt gyalogos ezred szárnyai nincsenek biztosítva, s előbb-utóbb kénytelenek lesznek visszavonulni. Megeredt az eső és három napon át vizagsztalanul esett.

„A községben — eltekintve a részeg katonatisztek ordítóásától — rend és nyugalom honolt, mindenki betartotta a törvényeket, habár azok őrei már árkon-bokron túl voltak. Amikor szeptember 20-a körül elterjedt a szovjet csapatok bevonulásának a híre, a hatóságok vezetői a főjegyzőt, a jegyzőket, a rendőrbiztost, a végrehajtókat, a járásbírókat, a földbirtokosokat, a katonatisztlelőseket, de igen sok egyszerű írnokot is páni félelem szállta meg. Ezek az emberek, akik művelt, képzett embereknek tartották magukat, hifelt adtak az akkoriban terjedő képtelenebbnél képtelenebb rémhíreknek. Megindult a menekülés! Az urak és hölgyek egymást tiporták, teherautókon, vonaton vagy parasztszekéren igyekeztek minél messzebb kerülni a „veszélyzónától”. A csendőrök főlényesen, gúnynal mosolyogtak az urak gyáva futásán, de éjszaka ők is meggondolták magukat és a kiűritési parancs bevárása nélkül „angolosan” megléptek.

Battonya dolgozó népe sehová nem mozdult! Hiába akarta végrehajtani a község totális kiűritését Kovács István magyar királyi ezredes, a községbe rendelt 12 teherautónak üresen kellett távoznia, mert a „bolsevista kigyófészek” — ahogy Kovács nevez-

te a községet — lakói otthon maradtak, s nyugodtan várták a szovjet csapatokat!

A rendületlenül zuhogó eső mindenkit beszorított a házakba, az utcákon alig lehetett embereket látni. Egyszer csak sátorlanba burkolózott magyar katonák jelentek meg az utcákon, bezörgettek a házakba, s ráparancsoltak a férfiakra: hozzanak sarlót és kövessék őket. Amikor vagy száz embert összegyűjtöttek, a község keleti szélére vezényelték őket, s ott rájuk parancsoltak, hogy kezdjék meg a magyar állások előtt álló kukoricaszár levágását. A parancsnokok persze jól tudták, hogy a szovjet katonák tűz alá vehetik az embereket, hiszen nem láthatják pontosan, mit csinálnak, de mit számított ezeknek az uraknak száz civil élete. Az emberek remegő térddel kezdték munkához, minden pillanatban várva a sorozatot. De a szovjetek nem löttek! Nem löttek, mert bizonyára észrevették, hogy odakényszerített civilek mocorognak a kukoricásban, s nem akarták kioltani ártatlan emberek életét.

Szeptember 25-én a reggeli órákban hirtelen összeszedelőzködött a magyar ezred, s a község keleti—nyugati irányú utcáin elvonult nyugat felé. Az agyoncsigázott katonák alig-alig vonszolták magukat a sáros, lueskos járdákon, és vágyódó pillantásokat küldtek az ablakokból leselkedő civilek felé. Nyilván sokuknak megfordult a fejében, hogy lemarad ezredétől, meghúzódik a házakban a szovjet csapatok megérkezéséig. De fényes nappal, észrevétlenül lemaradni, ez a lehetetlenséggel volt határos. Már minden magyar katona elhagyta a községet, de a szovjetek nem jöttek aznap délután, de másnap délelőtt sem. Végül dél felé elterjedt a hír, hogy üzenet érkezett a szovjet csapatoktól. Hogy ez így volt-e vagy sem, senki nem tudja pontosan. Minden esetre az a parasz, akit állítólag a tanyáról a községbe küldtek, esküdözött, hogy igazat mond. A szovjet csapatok parancsnokának üzenetét adta tovább: a község népe legyen nyugodt, senkinek nem esik bántódása, délután vonulnak be a községbe.

Szeptember 26-án elállt az eső, s délutánra már a nap is előbújott. A szovjet csapatok felsorakoztak az aradi úton, s megindultak a község felé. Elöl egy tank gördült lassú ünnepélyességgel, utána két amerikai gyártmányú dzsip húzott katonatisztekkel a hátán. Teherautó mozgott előre — egy szakasznyi katona szorongott rajta, az autó

után gyalogos egységek masíroztak. A község keleti szélén a köves úton a falu népe nevében háromtagú küldöttség fogadta a szovjet csapatokat. A fogadóbizottság mögött a járdákon összeverődött emberek kíváncsian lesték a fejleményeket. Amikor a dzsipek a fogadóbizottság elé értek, a község előre kinevezett katonai parancsnoka, egy magas, kopaszodó ezredes leugrott a dzsipről, s a katonatisztek kíséretében a fogadóbizottság tagjaihoz lépett. Néhány szót mondott, amit egy alhadnagy fordított magyarrá, aztán lekezelt mindhármójukkal, és Elecsánszky Kázmér főszolgabíró mellett invitálta a dzsipre. A főszolgabíró riadt arccal nézett körül, nyilván azt hitte, hogy többé nem látja a községet, de csalódnia kellett. A szovjet parancsnok egyenesen a község házára vitte, s nyomban kinevezte Battonya község közigazgatásának fejevé. Még másnap körüljárta a községet a kisbíró, és kihirdette a városparancsnokság döntését. Dr. Elecsánszky is felhívással fordult a község népéhez, felszólította az embereket: szolgáltsanak be minden fegyvert és mindenki folytassa ott a munkát, ahol abbahagyta." (Részletek Puja Frigyesnek — Battonya szülőföldjének — a község felszabadulásának 20. évfordulójára írt tanulmányából.)

Indult az élet, most már szabad földön. Másnap plakátok jelentek meg a battonyai házak falán. Sok volt a képes, a rajzos, németellenes plakát, de a legfontosabb az a felhívás volt, amelyet a Vörös Hadsereg intézett a magyar néphez:

„Amikor a Vörös Hadsereg magyar területre lép, nem az a cél vezérli, hogy annak bármely részét elfoglalja... A szovjet csapatok bevonulását magyar területre kizárólag az a katonai szükségesség tette elkerülhetetlenné, hogy a német csapatok, a Németországgal szövetséges Magyarország hadereje továbbra is ellenállnak... A Vörös Hadsereg nem hódítóként jött Magyarországra, hanem mint a magyar nép felszabadítója a német fasiszta iga alól...”

A felhívás felszólította a helyi önkormányzatok összes szerveit, hogy dolgozzanak tovább. A lakosságot, a munkásokat, parasztokat, a kisiparosokat és kiskereskedőket, a vállalkozókat és kistisztviselőket is kérték, hogy folytassák a munkát. A lelkesek is akadálytalanul végezhatték tevékenységüket.

A battonyaiak naphosszat az utcán voltak, tárgyalták a fejleményeket, megbeszélték a híreket. Nézték a községben átvonuló szovjet katonákat, a teherkocsikat, az óriási ágyúkat és tankokat. Vajon tudták-e, hogy a felszabadítók között magyarok is vannak? Tudták-e, hogy szovjet katonaként harcol Rockó György, a 25 éves battonyai fiatalember, akiben felébredt a lelkiismeret és az első adandó alkalommal átfújt a szovjet csapatok oldalára.

A Vörös Hadsereg egykori katonája most 55 éves és overálban érkezett a beszélgetésre, ide az Ifjúsági Házba. Motorkerékpárját a ház előtt hagyta — egyenes a munkahelyéről jött, a Dózsa Tsz-ből, ahol brigádvezető. Tizen vannak az állattenyésztési brigádban, a munkájuk felelősségteljes, hiszen 1600—1700 darabos az állomány. Furcsa, hogy munkáról beszélgetünk, pedig katoná- emlékekért kértem beszélgetést. Rockó Györgytől, ettől az alacsony, vékony ember-től, aki egyáltalán nem katonatípus és nincs az arcára írva, hogy végigharcolta a magyarországi frontokat, részt vett jó néhány települési felszabadításában, együtt szolgált Steinmetz Miklóssal, a hős halálát halt szovjet parlamentterrel. Faggatom az egykori harcos, akinek friss, eleven az emlékezete.

— Hogyan lett a Vörös Hadsereg katonája? — teszem fel az első kérdést.

— Már 15 hónapot töltöttem kinn a fronton, amikor szabadságot kaptam. Ekkor már érelődött bennem, hogy ha erre lehetőségem lesz, átállok a szovjet csapatokhoz. Fiatalt voltam és bántott a lelkiismeret, hogy a németek milyen kegyetlenül bánnak az orosz lakossággal. A német atrocitások, közülünk, a magyar katonák közül is sokunkat felháborítottak. Nem örülhettem sokáig a „pihenésnek”, mert 1944. május 15-én már újra a fronton voltam a battonyai 31-es határőrszázaddal. Akkor döntöttem: az első bevetésnél átállok. Ez Deltin környékén történt. Tudtam beszélni a szovjetekkel, hiszen szerb az anyanyelvem. Átszóltam:

— Ne lőjjetek, át akarok menni!

— Gyere! — kiáltotta valaki, de tovább löttek.

— Csak akkor, ha nem löttök! — mire megszólalt egy sip, és abbamaradt a lövöldözés.

Körülvettek, mahorkával kínáltak. én meg magyar cigarettával őket. Azonnal az ezredparancsnokhoz vezettek, Kartoskov őrnagyhoz, aki kihallgatott. A beszélgetés során kiderült: jól beszélek oroszul, értem a nyelvet, s megkérdezte az ezredparancsnok, van-e kedvem a felderítőkhöz menni. Igent mondtam, s így azonnal szolt Zotov kapitánynak, a szakaszparancsnoknak. Így kerültem a felderítőkhöz. Hadosztályunkat pihenőre, kiegészítésre két hónap után visszarendelték.

— Mikor és hol érkezett először magyar földre?

— A Kárpátokon át, áttörve az Árpád-vonalat jöttünk előre. Sáros ősz volt. Kassa irányába fordult hadosztályunk Ungvár után, s megvártuk, míg Csap környékén felszámolják a védekezőket. Később áthelyeztek a Tiszán túlra, ahol Budapest irányába tör előre a II. Ukrán hadsereg.

— Mikor ismerkedett meg Steinmetz kapitánnyal?

— Augustus végén került hozzánk Steinmetz Miklós politikai tiszt, akit egyenesen Moszkvából küldtek. Még egy magyar fiú volt velünk, a beregszászi Bodnár Alexander. Steinmetz állandóan tanított és sok mindent elmondott, magyarázott, forgatta a térképet. A propagandacsoportnál dolgoztam ekkor, röpcédulákat juttattunk át a frontvonalon, hangosbeszélőn szóltunk a magyarokhoz, hogy értelmetlen a harc. A fasiszták Osztapenko századdal együtt megölték Steinmetz Miklóst, akinek halála mélyen megrendített — mondja Rockó György, és egy fényképet mutat, amelyen Jampolszki és Steinmetz kapitány mellett ott áll ő is, a Vörös Hadsereg egyenruhájában.

— Ismernie kellett, ha a politikaiaknál szolgált, Illés Bélát, a kiváló magyar író.

— Találkoztam vele, „Béla bácsival”, de nem tudtam, hogy író.

— Hogyan fogadták a szovjet harcosokat a magyar lakosok?

— Az egyszerű emberek mindenütt szeretettel várták a szovjet katonákat, szívélyesen fogadták őket.

— Hol érte a háború vége Rockó Györgyöt?

— Csehszlovákiában! Nagy volt az öröm. Egész éjszaka gramafonoztunk, örültünk, hogy vége a harcnak, Befejződött!

— Mi volt a rangja, amikor leszerelt?

— Hadnagyként szereltem le, és a szovjet hadsereg egyenruhájában jöttem haza Battonyára. Itt élt az unokatestvérem, a nagybátyám. Küldtem egy fényképet még a háború alatt, és üzenem, ha vége lesz a harcnak, hazajövök. Örültek a hírek, mert azt hitték, meghaltam. Úgy hogy nem volt meglepetés, amikor beállítottam, de az öröm annál nagyobb. — emlékezik az egykori harcos, akit ma is megbecsülés övez a faluban, szerénysége, munkaszeretete, embersége miatt mindenki tiszteli, szereti.

Harminc éve szabadult fel Battonya, amely ma nagyközség, és ahol békésen élnek együtt magyarok, románok és szerbek. Sorsuk évszázadok óta közös. A magyar, román és délszláv nemzetiségű szegényparasztek az agrárszocialista mozgalmakban is együtt harcoltak, s ennek egyik történelmi jelentőségű eseménye is itt zajlott le, Battonyán 1891-ben, amikor ezer aratómunkás lépett sztrájkba, követelt nagyobb darab kenyeret.

Az elsőként felszabadult magyar községben 1944. őszén már megalakult a kommunista párt, és irányításával 1945. tavaszán 1041 család kapott földet — 4659 hold került felosztásra. Mi jellemzi ma Battonyát? Nehéz a harminc év történetét visszaidézni. Ma három termelőszövetkezete van a nagyközségnek, 11 ezer hektáron gazdálkodnak és 2381 dolgozó tagnak biztosítanak nyugodt megélhetést. Az országban 1947-ben — az első között — szervezték meg a népi középiskolai rendszert a faluban. Az általános iskolákban ma nemcsak magyar, hanem szerb és román nyelven is oktatnak. A Mikes Kelemen Gimnázium és Szakközépiskola tanulóinak száma 400, a felnőtt oktatásban 200-an tanulnak. Önálló zeneiskolája is van a községnek, ahol különböző hangszeren 160 diák tanul.

Maradjunk a számoknál: Battonyának 3416 lakása van. A felszabadulás óta 20 kilométer villanyhálózatot, 40 ezer négyzetméter járdát építettek. Nyolcszázhuszonhárom lakásba vezették be a vizet. A községben 112 személygépkocsi 208 motorkerékpár, 6 ezer kerékpár van. A hűtőszekrények száma 1500, a mosógépek száma 2000 és a házaknál 1670 a televíziókészülékek száma.

A kulturális élet központja a József Attila Művelődési Központ, ahol otthon kaptak a nemzetiségi klubok, táncegyüttesek, kórusok. Anyanyelviükön hallgatnak itt előadásokat a község román és szerb lakosai. Igen nagy gondot fordítanak a néphagyományok és szokások ápolására. Nem lenne teljes a kép, ha nem szólnánk Battonya sportéletéről. Tekézőik Békés megye szerze híresek. Csapatuk az NB III-ban játszik, ugyanakkor egy másik együttes a megyei I. osztályban, ahol a labdarúgók is szerepelnek. A nagyközség sakkélete falusi viszonylatban országosan kiemelkedő. Szántó István személyében magyar levelezési bajnoka van a községnek, aki hamarosan a levelezési Világ Kupa döntőjébe is bekerül. Híresek felszabadulási sakkversenyek, amelyet mindig szeptemberben rendeznek, s azon a legjobb Békés megyei játékosok mellett az ország minden részéből indulnak sakkozók.

Emlékmű áll a község központjában, hirdeti a szabadságot, Battonya lakóinak hátlátja a felszabadító szovjet hősök iránt. Azt a napot, amikor először léptek magyar földre a szovjet hadsereg katonái, minden évben megünneplik a battonyaiak. Fialatok érkeznek a községbe Békés megye minden falujából. Végigjárják azt az útvonalat, amelyen harminc évvel ezelőtt a szovjet harcosok jöttek, Rockó Milán, az Ifjúsági Ház igazgatója mondja:

— Az idén a Béke-menet a Felszabadulási Emlékparkból indult, az Aradi út mentén vezet a fiatalok útja. Ez a történelmi emlékhely országos társadalmi összefogással épül. Egyelőre öt hektárnyi területet parkosítunk. Nyíló virágok, fák, bokrok, díszcserjék tarkítják majd a parkot. Haditechnikai múzeumot is létesítünk. MIG 15-ös vadászgép, T-34-es tank, 75 milliméteres lövegek és egyéb harci eszközök láthatók itt, olyanok, amilyenekkel a második világháborúban harcoltak a fasiszták ellen a felszabadítók. Szemben a parkkal épül majd a sportkombinát, itt lesz a fedett uszoda is. Holnap a reggel zenés ébresztővel kezdődik, délelőtt lesz az ünnepség, délután sportverseny, kulturműsor, este pedig táncmulatság zárja a napot. Tartson velünk! Battonya, 1974. szeptember 15—22.

Oravec János

Egy karhossznyi cinder, avagy a jódolgos Vitkó Dani balladája

„Szabályzat a m. kir. vas- és acélgár tulajdonát képező lakházakban lakó tisztviselők, altisztek, alkalmazottak és munkások, gyárral szerződéses viszonyban álló felek, stb. számára. 55. § A telep temetőjében való heverés tilos. A temetőből bármit elvinni a gyár, a bánya szolgálataiból való azonnali elbocsátást von maga után”

– Nincs olyan élő, én mondom emberek, aki boldogan halna meg. Én mondom, emberek, csak a halottak tudnak boldogan meghalni. De emberek, vannak különlegesen boldogtalan halálok, és ne felejtsetek, emberek, a halál mindig boldogtalan.

– Most, hogy elrendeltetett, most, hogy meggyújtottam életem utolsó és legrövidebb ideig égő gyertyáját, a cindert, a gyújtózsínórt, mondanom kell nektek valamit. Amit mondok, nem a félelem diktálja. Nem a haláltól való félelem, hanem a halálba hullott teljes életem követeli ezt. Most, hogy már ég életem legrövidebb és utolsó gyertyája, érzem, hogy a csontom elkezd deszkásodni. Fájdalmat okoz a csont halála, és koporsóvá alakul át testemben a csont rendszere. Én vagyok és én leszek az egyetlen ember, akinek a testét nem kívülről öleli a koporsó, hanem a testében hordja a földi maradványai eltakarításához szükséges nélkülözhetetlenségeket. Bennem lakik a halál, és én az ő koporsójában. Most, amikor meghalok, azt fogják mondani: kis ember, nagy halál. Én pedig azt mondom, mielőtt meghalnék: kis ember, kis halál.

– Te, kedves feleségem, asszonyom, mielőtt meghaltál, nem szóltál hozzám. Nem mintha nem lett volna mondanivalód, perlekedni valód, de elhatározotad, fájdalommal, fájdalmas némasággal, néma fájdalommal és halállal engem is megölsz. És én, miután lezártam a szemhéjamat, azon nap éjszakáján a többiekkel elsirattalak. „Haj, haj, rossz voltál. Rossz voltál és meghaltál. Haj, aj, rossz voltál, jó lettél és meghaltál. Aj, haj, meghaltál...” Akkor a többiek, azon a te földet és életet raboló hajnalodon megátkoztak téged, az ágyadat, a székedet, a kanaladat és a késedet, a lábad nyomát, a gyereked mosolyát, a hajnal rádeső harmatát, az est csillagzuhatagát, az éjszaka mámorát, ismeretlen atyád ágyékát, anyád kacérságát, bűnbén fogantatott fiad boldogságát és egy legény egy kezét, amivel egyszerre át tudott ölelni egyszer. A siratók átka ezt imádkozta: „Aj, jaj, meghaltál. Meghalt a családod. Meghal az urad is, meg a boldogságod. Aj, haj, jaj, jaj...” És halálotok után én is meghaltam. És én azóta is minden reggel és délben és este és éjfélkor meghalok. És mindig más halállal. Mintha mindig más és más ember lennék. Az életől idegen halál ismerősöm, barátom, társam lett. Vele beszélgettem, ha szólnom volt kedvem, ő volt falat kenyérem, pohár borom, borotválkozó tükröm, gyűlölt anyám, véresre vert, szeretett kurvám, mérhetetlen uram, öreg szolgám, a bűnbén cimborám, gyermekemtől keresztkomám, halálodban, halálomban bírám.

— Soha nem mondtam el senkinek, neked sem, miképpen eszméltem a világra, hogyan dolgoztam, hogyan éltem. Köztünk sem esett sok szó arról, hogy miképpen találkoztunk egy fa virágjában, gyümölcsében. Ha akarnám, a gyújtózsínórt most kiszakíthatnám a robbanóanyagból, a testemből, és én még sokáig élhetnék és mesélhetnék. De nem akarom, és nem is tehetem. Életemben egyszer nagyon gyáva voltam, s ezért te magzatommal együtt meghaltál. Ezért nekem is meg kell halnom.

– Figyelj hát, figyeljtek hát, te, asszonyom, halljad, amit mondok és majd sok év múlva, ha ott lent a föld alatt te már megöregszel és a fiam emberré nő, majd mondd el neki, mondd el neki mindazt, amit én most gyónok neked. Nem sok időm van, hiszen ég a cinder, közelg lángja a szívemhez. Így hát csak úgy szólok és csak annyit, mint a haldokló utolsó leheletekor. Levegőben-cikázó-fecske-émlékeimet nem tudják követni a földön-bakancsban-járó-ajkaim. De én tudom, hogy te, asszonyom, ott lent, a föld alatt, hallod a levegőben fecskéként cikázó gondolataimat és ezért most nyugodt vagyok. Lassabban ver a szívem és ez lassítja az idő múlását. Nemcsak itt, a mellényzsebemben levő óra

ketyegését, hanem minden órák járását az egész világon és így a tűz araszolását is, ahogy a láng harap a cinderből, ahogy közelg a szívemhez. Figyelj hát!...

– Szüleimre nem emlékszem. Kisgyerek voltam, amikor apámat elvette a bánya. Itt úgy mondták, neki van a világon a legnagyobb koporsója, merthogy még a holttestét sem tudták kimenteni. Anyám, ahogy mesélik, mindig is gyenge, beteges volt, röviddel apám után halt. Így nagyszüleimre maradtam. Tudod, itt a bányatelepen a kincstáré minden. A házak, az utak, a disznó- és a kecskeolák, a kamrák, a közös klozetok, a templom, a kocsmá, a magazin, a tűzoltó szertár és az emberek is. A lakások ajtaja szorosan egymás mellett van, éppen olyan távolságra, mint egy szoba szélessége. Mindeniknek akkora kis sáv jut a közös udvarból, amit mindenki szigorúan elkerített. A kerítéslecek mellé olcsó szőlőfajta néhány tőkéjét ültették. Ezek aztán izzadva kínlódtak fel, a napfény felé, és olyan lugassá nőttek, mint a jó ablakfüggöny. Kifelé lehetett látni belőlük, befelé nem, vagy csak nehezen. Tavasztól késő őszig ezekben a lugasokban éltek le életüket az emberek. Sokan itt is haltak. Itt főzött, mosott az asszony, innen nem mehetett ki a gyerek egy lépést sem, ha rossz fát tett a tűzre, itt zsírozta bakancsát a bányász, vagy fújta a forró levest a kecskelábú asztalnál és itt mosdott a nagy mosófázékban, ha hazatért a föld alól. A kerítés anyagából, állapotából, a szőlőindák rendjéből, a szőlőlevelek egészségességéből következtetni lehetett arra, kiféle ember, miféle család lakik ott. Apám anyja, nagyanyámék lugasa elütött a szomszédokétól. Rendben volt a kerítés, a kiskapu sem lógott a zsanérján és nem is nyikorgott. A szőlőindák tömötten futottak fel a kifeszített dróthálón és deszkatetön, egészen a cserepekig. Azon túl aztán már nem lehetett parancsolni nekik, csak metszeni. Szertelenül elkanyarodtak jobbra-balra, vagy felemelték fejüket a levegőbe, de volt olyan zsenge ágacska, amelyik – nem tudni miért – visszafordult a föld felé.

– Ha valaki a lugasba lépett, téglán járt. Ami ott volt, a csikótűzhely kivételével, az mind fából volt, és azt mind az én szótlan nagyapám faragta meg. Volt ott hosszú lóca, támla nélkül. Ezen ülni, de aludni is lehetett, és erre került nagymosáskor a teknő is. A kecskelábú asztalnak olyan vastag lapja volt, hogy elbírt volna bármelyik király címeres étkezésletét is. Mellette állt a puhafából készült egydeszka-keskeny lóca, amelyik aránytalanul magas és könnyű volt, ezért sokszor feldőlt. De le lehetett ülni meg kis sámlira, hokkedlira, meg egy háromlábú székre is, amelynek homorú ülőkéjére sokszor raktam gyermekkorom kincseit: gombokat, színes golyókat, ceruzavéget, kis szegeket, hogy el ne guruljanak. A fal mellett, a ház eresze alatt állt a sparherd – szintén kincstári tulajdon –, amelyben állandóan égett a tűz. Alatta volt a sok jó, száraz, munkában megfáradt fa, meg a gyújtós és egy ócska faladában a szén. A stelázi is a falnak támasztotta nemlétező hátát. Nehezen kopó, törő, a használatra türelmes edények voltak a polcokon. Nehéz, öntöttvas fazekak, lábasok, serpenyők ültek szép sorjában az ollóval kicifrázott újságpapíron. A lugas egyik sarkában, ahol az árnyék a legsötétebb volt, emberderékig ágaskodó fakupa állt, mindig tele hűs vízzel, és az oldalára akasztva a szintén fából faragott, hosszú nyelvű merítőedény-nyel. Ez volt nagyanyám birodalma: amit aztán te örököltél.

– Gyermekkoromban sok időt eltöltöttem itt. Ültem a kissámlin és néztem a lapjára fektetett, földbeágyazott téglákon futkározó hangyákat. Csak akkor kaptam fel a fejem, ha megsuhintott nagyanyám szoknyája. Ilyenkor felnéztem rá és megvártam, amíg ő is megkeres a szemével. Rendszerint visszalépett hozzám, lehajolt, megsimogatta a fejem és ezt mondta mosolytalan arccal: „Nem vagy útbán, virágom...” Ha a nagyapám otthon volt, ő is ugyanúgy félrehúzódt valahová a lugasba, mint én. Ebéd után megtömté a pipáját. Én vékony fenyőfából hasított szilánkot tartottam a tűzbe és amikor ez meggyulladt, odavittem neki. Erről gyújtott rá. Kettőjüket ritkán hallottam beszélgetni. Ha mégis szó váltottak, akkor is röviden, és minden esetben vagy a pálinka, vagy a pipadohány miatt. Nagyapám rendszerint kevesellte a napi adagot, nagyanyám azt mondta, hogy még ez is sok. Gondolom, minden maradt a régi, mert nagyanyám igen érélyes asszony volt. Félték tőle ember-nagy fiai és mindenki tisztelte őt a telepen. Ő tartotta össze és többször ő tartotta el a terebélyes rokonságot. Minden kérdésben övé volt az utolsó szó. De ennek ellenére, mindenki azt mondta: így van jól.

– Iskolát nem sokat jártam. Mifelénk azt tartották, árva gyerek-

nek nem a betű a gyámolítója, hanem a munka. És hogy később nagyapámat is összetörte a bányá, én léptem a helyébe takaroncként, mert akkor elvette volna tőlünk a kincstár a lakást és mi szegény nagyanyámmal földönfutókká váltunk volna. Később kiskocsis lettem a bányánál, aztán nagykocsis. Egyszer hiányzott egy ember az egyik széntermelő csapatból. Engem küldtek a helyébe, le a föld alá. Legközelebb már így kért az vajúr: „Azt a jó dolgos Vitkó Danit venném, aknász úr.” Hát így lettem aztán én az egész telepnek a „Jó dolgos Vitkó Dani.” Éltem, mint a többiek, dolgoztam, mint a többiek, és vasárnaponként, ebéd után gyönyörködtem nagyanyám öregszép arcában. Aztán érkezett az a vasárnap is, amikor már ő sem volt. Csak a lehelletétől fényes poharak a komódon. Emlékszem, akkor arra gondoltam, úgy látszik, én azért születtem a világra, hogy temessem, hogy mindenkit eltemessem, aki nekem kedves. Nagyon egyedül maradtam. Amikor kitört a háború, még örültem is neki, hogy katona leszek, de minket, bányászokat nem hívtak be. Nekünk az volt a dolgunk, hogy napi tizenkét órában túrjuk a földet, a föld alatt a szénért.

– Azon a vasárnapon is nagyon fáradt voltam, amikor megismertelek. Nem is nagyon akaródzott bemenni a városba, de hát búcsú volt. Milyen pontosan emlékszem erre a májusi vasárnapra! Reggel leültem a kissámlira, ahogy nagyapámtól láttam, magam elé húztam a hokkedlit, leterítettem újságpapírral és sorban ráraktam az apámtól rám maradt borotvát, a szappant, a fenőszíjat, a pamacsot és egy kis tálka forróvizet. Középre helyeztem a fakeszes talpas túkröt, és beleigazítottam az arcomat. Aztán kint az udvaron megmosdottam, megfésülködtem, tiszta inget vettem fel, felgyűrtem az ujját és nem gomboltam be a nyakát. A fekete kabátomat akasztottam magamra és állandóan nyitva tartottam, hogy mindenki láthassa az óraláncot, amit az apámtól örököltem a mellénnyel együtt. A búcsúban bundapálinkát ittunk a cimborákkal és akkor egy közülünk rád mutatott ott, a kocsmá közelében, és azt mondta, hogy te vagy az, aki pénzért árulja magát. Nem akartam elhinni, hiszen olyan voltál, mint egy gyerek. Szőke és vékony. A ruhád meg se városi, se falusi, városi is, falusi is. És én akkor megvettelek téged. Anélkül, hogy rám néztél volna, azt suttoztad, máshová nem mehetünk az emberek szeme elől, csak olyan helyre, ahol olyan emberek vannak, akik nem látnak. Fel a város fölé, a dombra, a temetőbe...

– Az a temető, az a májusi temető!... Soha nem feledem. Még a kezedet sem fogtam meg, csak ültem melletted, néztem szétterülő szoknyádat, melynek színes virágai olyanok voltak, mintha él-nének, mintha ideteremtődtek volna a sarjadzó, zöld fűszálak közé. A városból felhallatszott a búcsú zaja, a körhintás trombitálása, a mutatványosok ordibálása, puskák durrogása, részegek éneklése. Ott, a temetőben gondolatban számbavettem halottaimat, s amikor az arcodba néztem, éreztem, hogy élek. Emlékszel, Juli? Akkor te felálltál, lesímitottad a szoknyádat és a földre, a fű közé ejtetted a fényes pénzt, amit tőlem kaptál. Nem szóltál semmit, csak elindultál, lefelé. Én nem mentem utánad, csak a szemmemmel követtelek, mert tudtam, hogy te lent megvársz, hogy te már az életedben másé, mint az enyém, nem lehetsz. Ültömből leheveredtem, kinyújtóztam a fűvön. Néztem a felhőket és arra gondoltam, hogy itt van mellettem, a földön, a fű között a pénz, amely még a te tenyered melegét őrzi. És akkor árnyék vetődött és kiáltott rám: „Nem tudja, hogy a telep temetőjében való heverés a netalányi hiányok miatt tilos?!” Az őr volt. Megfenyegetett, hogy feljelent, de a fűben heverő pénz ellenében elengedett. Sokáig kerestelek a sátrak között, míg rád találtam. Én akkor megfogtam a kezét, és te velem jöttél, haza. El a városból, a bányatelepre. Emlékszel? Három hegyen és három völgyön mentünk át, mire csillagfénynél hazaértünk. Én akkor arra gondoltam, hogy eddigi lassú halálodból az életbe viszlek téged. Nem tudhattam, hidd el, nem tudhattam, hogy eddigi lassú életedből a gyors halál vár rád mellettem. Nem tudhattam. Bocsáss meg érte...

– És amikor ott feküdtünk egymás mellett nagyszüleim és szüleim ágyában, te azt mondtad, hogy megszámlálod a szoba négy sarkát, hogy teljesüljön a kívánságod. Akkor én is megolvastam a sarkokat és azt kívántam magamban, hogy jobb világ virradjon ránk, olyan, amelyben az emberek a temető fűvén is heverhetnek, ha oda húzza őket az ősök fájdalmas emléke. Azt hiszem, akkor gondoltam életemben először a világra...

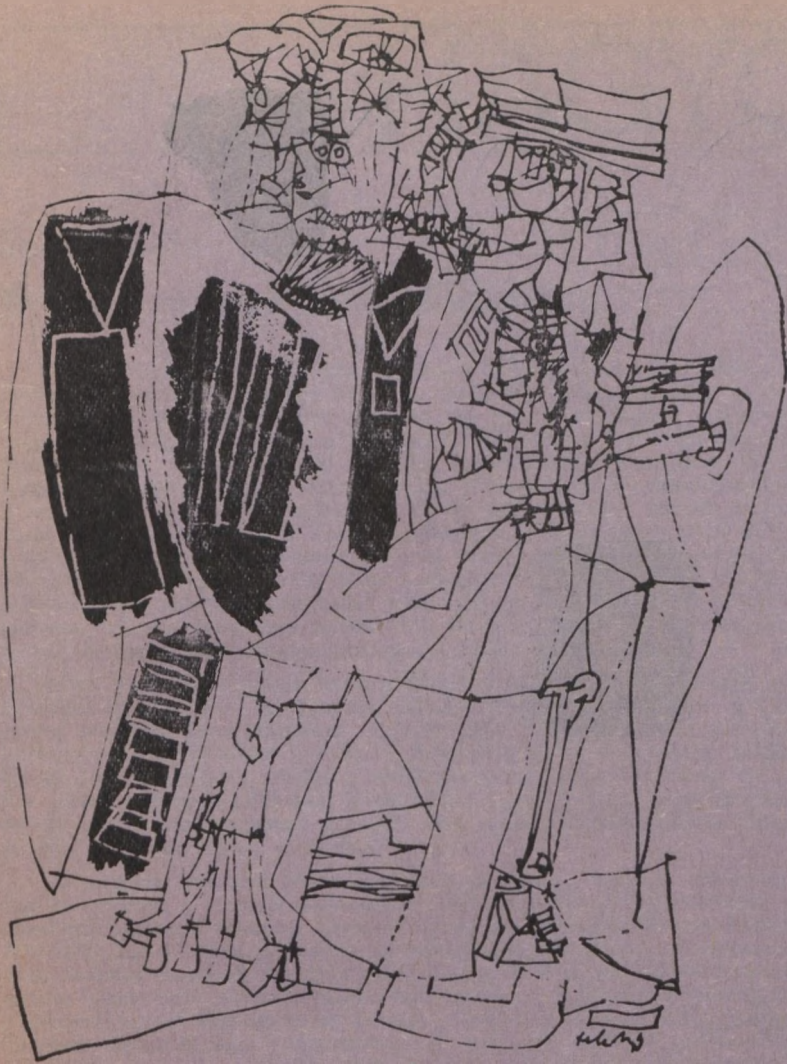
– Azt csak én tudom, milyen boldogság szállt rám, amikor az asszonyom lettél. Sokáig nem vettem észre, hogy mit suttoznak ró-

lad a telepen, aztán meg úgy tettem, mintha nem tudnám. Azt hittem, csak irigyelnek minket. Emlékszel, Juli, amikor megmondtad, hogy gyereket vársz, munkába menet dupla menázsit csomagoltattam veled, pedig a háború miatt nekünk is szűkösen volt. Kenyeret, szalonnát, hagymát vittem, két porciót. Egyet magamnak, egyet meg annak a szegény orosz hadifogolynak, akit azért osztottak be mellénk munkára, hogy hajtsa a kéziventillátort, ami a friss levegőt hozta nekünk a föld alá. Éjszakások voltunk akkor, s mégis jó kedvvel dolgoztunk. A cimborák állandóan engem vicceltek és én egészen addig nevettem velük, amíg egyszer csak leesett az ácsolatba akasztott lámpám. Mindenki észrevette. Rudi szólalt meg, ismerted szegényt, akit később, a sztrájk idején elűtött a csendőrgolyó. Azt mondta: „Megcsal a feleséged, Dani. Most feküdt le valakivel...” Én akkor odaugrottam hozzá és megütöttem. Ő csak állt, nézett, csodálkozott, mert heccnek szánta, amit mondt, és nem ütött vissza. Hát ezt sem mondtam el neked, Juli, Ezért is bocsáss meg. És bocsásson meg nekem halálom előtt Rudi is, a halála után...

– Aztán a háború miatt egyre keservesebb idők következtek. A konzumból egyre kevesebb lisztet, kenyeret, sőt, cukrot, szalonnát, zsírt kaptunk. De én a tizenkét órás föld alatti munka mellett az erdőket jártam, a Kakarcso-dombot, Cinakót, a Boroszló-völgyet és a Csevicét borókamagért, suskáért, tölgymakkért, szederért, szamócáért, málnáért, tinóru, keserű, galamb és csíkgombáért, amit aztán te vittél gyalog a városba, a piacra. Te meg mindenben segítettél nekem, pedig gyereket vártál. És ha nagy esők, nagy havak jártak, akkor otthon szőttél, fontál. Azt mondtad, olyan végtelen hosszú fonalat kerekítesz, hogy a gombolyag talán a Kakarcso-dombnál is nagyobb lesz.

– Aztán beütött a sztrájk. Én nem akartam, azt mondtam, gyereket várunk. Dolgozni kell, hogy megélhessünk. Emlékszel, Juli,

akkor szólalkoztunk össze először. Te azt mondtad, ha a többiek sztrájkolnak, akkor én sem mehetek dolgozni. A városban, a gyárban, ahol te éltél, így volt. Emlékszel, ezt mondtad. És még azt, hogy van olyan eset, amikor nem munkával, hanem munkabeszüntetéssel, sztrájkjal lehet jobb kenyérhez, több kenyérhez jutni. Én akkor ezt nem értettem. A harmadik napon az egész telep elindult az igazgatóság felé. Az egész telep. Nemcsak mi, bányamunkások, hanem gyerekek, öregek, asszonyok is. Én akkor azt mondtam, hogy maradj otthon. De te azt mondtad, te mondtad, emlékszel Juli, hogy ha az asszonyok mennek, neked is menni kell. Neked még inkább menni kell. Akkor sejdítettem, hogy tudod, mit beszélnek rólad a telepen. És ott, ahol a legszűkebb a völgy, ahol szorosan egymás mellé kényszeríti a két hegyoldal a városba vezető utat, a gyárba vezető kisvasutat és a patakot, csendőrök és katonák láncba állta utunkat. Emlékszel, Juli, ott pöfögött a kismozdony, amely a katonákkal, csendőrökkel teli vonatot hozta a városból. Annak ütközőjén állt a parancsnok és előtte lent a földön feszes szíjon ott vicsorított egy óriási farkaskutya. Mi megálltunk. Akkor a parancsnok azt kiáltotta: „Ez a kutya, ez az állat azóta nem kap sem enni, sem inni, mióta ti megtagadtátok a munkát. Étlen, szomjan van. És nézzétek, mivé lett! És akkor a kezébe vett egy fényes konzervdobozt, az egyik katona puskájáról leakasztotta a bajonetet és a dobozba vágta. Aztán a fényes konzervdobozt ledobta a földre, a kutya elé. És akkor a szegény állat, aki a bajonetet ütötte résen érezte a hús szagát, szinte megőrült. Nem tudott mit kezdeni a fényes fémbe zárt hússal. Toporzékolt vinnyogott, harapta, marta a fémdobozt, üvöltött, vinnyogott a kintól, lógott a nyelve, fehérén villámlottak fogai, csorgott a nyála. És akkor a parancsnok ismét kiáltott: „Látjátok, emberek, ilyen állatokká lesztek ti is, ha nem dolgoztok, mert ugyanúgy a kezünkben vagytok, mint ez a kutya, és ugyanúgy a kezünkben van minden gazdagság fémdobozba zárva, mint ahogy ez a hús a konzervos dobozba. És a gazdagság kulcsa, az elzárt kenyér kulcsa a mi birtokunkban van. Ezért hát felszólítalak benneteket, hogy forduljatok vissza, térjetez otthonotokba és vegyétek fel a munkát...”

– Emlékszel, Juli, ott álltunk egymás mellett a harmadik vagy

negyedik sorban, jól láttunk mindent. Én fogtam a kezét, és éreztem, hogy remegsz. És akkor, abban a döbbenetes csendben, a kutya ismét felüvöltött, kiragadta magát őrzője kezéből, elszakította a kötelet és nekirohant a meglékelt konzervos dobozhoz. És akkor minden összezavarodott. Üvöltöni kezdtek az emberek is, és meglódult az egész tömeg. A tiszt kiabált, de én nem hallottam, hogy mit, csak ordításra tátott száj-mozgását láttam. Élesen fütyült a kisvonat, a katonák, csendőrök hátrább léptek és vállhoz emelték a puskát. Akkor te kirántottad a kezemből a kezét. Kiugrottál az emberek elé, duzzadt hasadra fektetted két tenyered, mintha magzatodat védenéd, és te is kiabálni kezdted, de a hangodat nem hallottam. S én tudtam, hogy akkor oda kellene ugranom melléd, visszarántani téged az emberi testek várfala mögé, vagy ottmaradni melletted az emberi testek várfala előtt. De nem tettem. És akkor eldördült a sortűz, a tömeg feljajdult és menekült, egymást földre tiporva futott a barakok felé. És köztük én is. És a barakokon túl, a kerteken menekültem az erdő széléig. Amikor ott az avarba rogytam, tudtam, hogy vége a világnak...

– És a csendőrök golyója elütötte Rudit, akit azon az éjszakán megütöttem, és Mihályt, akit keresztkománknak szántunk gyermekünk születése után. És estére te is meghaltál. Mások hoztak és fektettek nagyszüleim és szüleim ágyába, amelyben első éjszakánkat álmodtuk mi is. Akik hoztak, mondták, hogy halálra ütöttek egy puska tusával. Meghaltál anélkül, hogy még egyszer rám emeltek volna a szemedet. És veled és benned meghalt a magzatunk is. Asszonyok jöttek, megmosdattak, felöltöztettek, elsirattak, és megátkoztak. „Haj, haj, rossz voltál. Rossz voltál és meghaltál. Haj, aj, rossz voltál, jó lettél és meghaltál. Aj, haj, meghaltál...” Elsirattak és megátkoztak téged. Azt mondták, te hoztad ránk a bajt a városból. „Aj, jaj, meghaltál. Meghalt a családod. Meghalt az urad is, meg a boldogságod. Aj, haj, jaj, jaj...”

– Eltemettünk benneteket, egy napon és tisztességgel. Rudit, Mihályt és tégedet. A temetőben csak az asszonyok és a gyerekek sirtak. Mi férfiak nem. Még azon éjszakán elmentem a látóasszonyhoz. Azt akartam tudni, fiúnk született volna-e vagy lányunk. De a látóasszony, az a híres látóasszony, aki mindent meg tudott mondani, erre nem tudott felelni. Csak a fejét ingatta és sirt. Mielőtt eljöttem volna, azt mondta, hogy rövidesen én is utatok megyek...

– És látod, most itt vagyok, a temetőben, friss sírokkal melletted fekszem. És reménykedem, hogy jön a mindenható és félelmetes Őr, aki a szabályzatra hivatkozva elzavar a temetőből, merthogy ez is a kincstáré, és ezért itt heverni tilos. De a mindenható és félelmetes Őr nem jön. Csend van és éjszaka. Nekem dolgoznom kellene. A többiek lent vannak. Tudod, Juli, fővonalat hajtunk meddőben. Ez a legszebb, de a legnehezebb bányamunka. Itt árulja el magát az ember, igazi bányász-e. Mert a meddő nehezebb, mint a szén, és ugyanakkor pontosan a kitűzött irányban, szinten kell haladni, úgy, hogy ha kilométerekről is kinézünk a föld alól, látni lehessen a napot. Élni is csak így szabad. Hogy ha az ember visszanez az életére, az olyan egyenes legyen, mint a napsugár, aki a naphoz vezet. És az én életem nem ilyen volt. Ezért választom az önhalált. Este rendesen bementem dolgozni, aztán félrehúzódtam. Magamhoz vettem három paxitot meg egy gyutacsot. Vágtam egy karhossznyi cindert, betöltöttem, zsebettem és kijöttem a bányából. Fel, ide a domboldalra, az éjszaka' csendes temetőbe, mellétek. És most már ég a gyújtózsínór. Közéleg a láng a szívemhez, a robbanóanyaghoz. Érdekes, egyszer egy mérnök azt mondta, hogy a robbanóanyagot is gabonából csinálják, mint a kenyeret... Most, hogy elrendeltetett, most, hogy közeleg a láng, megszámlolom a csillagos ég négy sarkát, hogy teljesüljön utolsó kívánságom. Azt kívánom, hogy az utánunk jövőkre boldogabb esztendőök virradjanak és köszöntsenek, mint amilyen ez az ezerkilencszáztizennyolcas volt...

– Bocsáss meg, Juli, asszonyom, és ha majd sok év múlva ott lent, a föld alatt, a fiam emberré nő, majd mondd el neki, mondd el neki mindazt, amit most én gyóntam neked. És ti, cimborák, ti is bocsássatok meg. Ti, akik így fogtok majd emlegetni: És akkoron a Jódolgos Vitkó Danit egy szörnyű pillanat a halálba ragadta...

★

Szakértői vélemény: „Egy méter gyújtózsínór (cinder) 110 másodperc alatt közvetíti a szúrólángot a gyutacschoz illetve a robbanóanyaghoz...”

Banos János versei

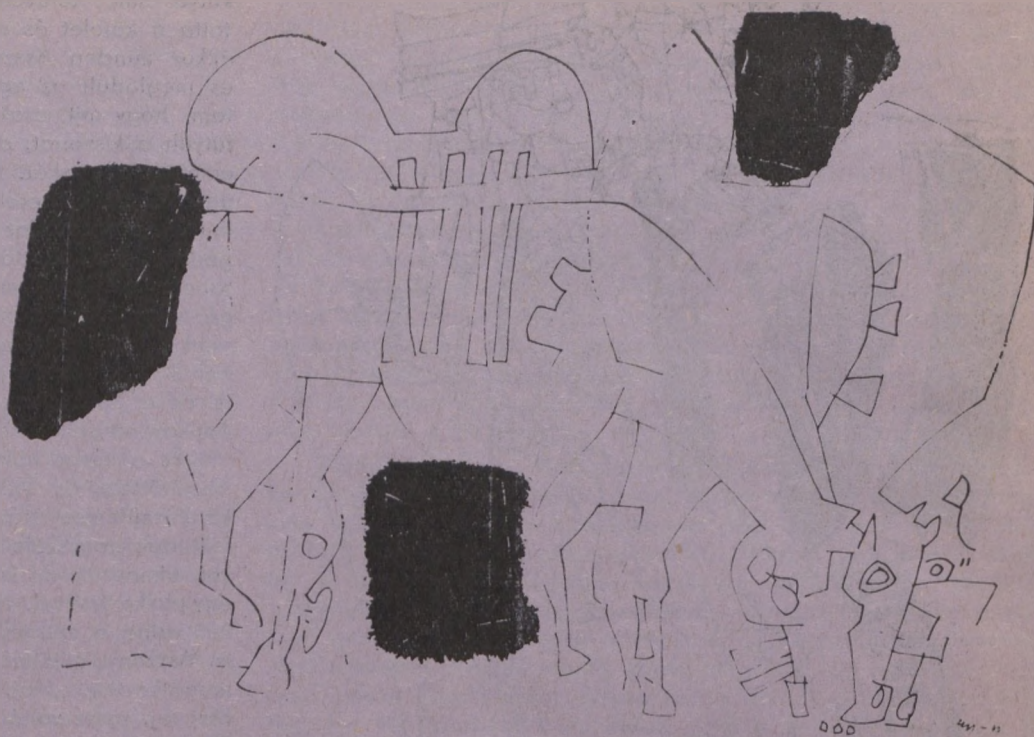
Adósság

Arcom szikes földjéből
kifordulnak a napok
Haszontalan bujaság
csírázatója vagyok

Szemem árokpartjába
hullanak az éjszakák:
temetkeznek — temeti
hazugságát a világ

Harminc drahmás gyávaság:
váltásdíj jóra rosszra
Kinek így kinek másképp
fordul a sorsa jobbra

Csalán és számartövis
törli adósságomat
Sebet lépek még ma is
rézpénzöim izznak

Búcsú

Ma sem ad nyugtot az ágy
elárul minden moccanása
Az éjszakák — üti ajkamat a szó
az éjszakák térdre rogyása

Sűrűsödik fölöttem
mint a sötétség a kín
Virradat harap az éjbe
vérzik a világ odakinn

s én belül vérzek hasadok
merülök el magamban
Hányódom csak hánykolódom
se ég fölöttem se föld alattam

Szeretsz Tested őrtüze
égeti éjszaka a szót
Én meg nem tudok semmi
kézzelfoghatót

Mi lesz veled ha nem leszek
ölelésem szétszakad
Bámulom érthetetlenül
elárult arcodat

HAGYOMÁNY

Szabó Béla

Nógrád megye felszabadulása

1941. júniusában a magyar uralkodó osztály a magyar népet a hitleri Németország oldalán bevitte a második világháborúba. A háború, amely megpróbáltatást jelentett az egész országnak, Nógrád megye lakosságát is súlyosan érintette. 1941–1945-ig — a Horthy ellenforradalmi rendszer, majd a nyilas rémuralom időszakában — az elpusztult hadosztályokat egymás után töltötték fel és részletenként a legkülönbözőbb harcvezetéseket végezték be. Részletes adatok ugyan arra vonatkozóan, hogy a megye lakosságát milyen mértékben érintették a második világháború katonai terhei, nem állnak rendelkezésünkre, de annyit tudunk, hogy a megye férfilakosságának nagyon jelentős hányada volt kénytelen részt venni a második világháború katonai műveleteiben, és a bevonultak jelentős része, 10–20 százaléka nem tért vissza szülőföldjére, halt meg a háborúban.

Még véresebbek voltak azok a veszteségek, melyeket a megye lakosságának egy része a második világháború végén, 1944-ben a zsidóság tömeges deportálásának következtében szenvedett el. Az emberiségesség megcsúfolva, gyerekek, öregek, nők, férfiak ezreit szállították 1944. májusától kezdve a haláltáborokba, akik közül csak egyesek tértek vissza. Ugyancsak internálták, koncentrációs táborba hurcolták a munkásmozgalom vezetőit. Nagyoroszi építőmunkásai közül például 31 főt hurcoltak el és öltek meg.

A háború nemcsak emberáldozatokat, hanem anyagi áldozatokat is követelt a megye lakosságától. Az ipari üzemek termelését, a mezőgazdaságot a magyar uralkodó osztály teljes egészében a hitleri Németország háborús gépezetének szolgálatába állította. A visszavonuló fasiszta csapatok azonban elrabolták a megye állatállományának zömét, leszerelték, Németországba hurcolták a megye ipari üzemait is: a salgótarjáni Acélárugyárból például 4560 métermázsa gépet, gépalkatrészt vittek el zárt vonatokban. A gyár 635 villamos motorjából 485-öt raboltak el és az üzemben hagyott motorokat is megbénították. A bányából 500 villanymotort, a zagyvapálfalvi üveggyárból 6 húzógépet, a tűzhelygyárból 50 vagonnyi anyagot és alkatrészt, az öblösüveggyárból az automata üveggyártó gépet és további 5 vagonnyi kisebb gépet és alkatrészt szállítottak el. A gyárak bénítását, kirablását a legnagyobb körültekintéssel hajtották végre. Még arra is gondoltak, hogy a fontos nyersanyagokat is elrabolják. De például az Acélárugyárból még a 16 ezer darabot álló rajzdokumentációt is magukkal vitték. A Salgótarjáni Kőszénbánya Társaság kára elérte a 30 millió pengőt. A Rimamurányi Salgótarjáni Vasmű Rt. Acélgyárát mintegy 60 százalékos károsodás érte kizárólag a németek fosztogatása következtében.

E bűnös háborúból a magyar uralkodó osztály képtelen volt kivezetni a magyar népet. A magyar nagytőkésék és földbirtokosok osztályérdekei erősebbnek bizonyultak, mint a nép, a nemzet egyetemes érdekei. Ezért vált képtelenné ez az uralkodó osztály a fasiszta Németországgal való szembefordulásra 1944. márciusában, és szinte ellenállás nélkül szállhatta meg Hitler az egész országot. Midőn a felszabadító szovjet csapatok katonai győzelme teljesen szétzúzta a német katonai erőket és hazánk határaihoz érkeztek, a magyar uralkodó osztály még mindig képtelennek bizonyult arra, hogy a józan ész szavára hallgatva, legalább az utolsó pillanatban kilépjen a háborúból. 1944. október 15-e így a Szálasi vezette nyilas rémuralom kezdetének dátuma lett, amelyet követően folytatták a céltalan háborút, s az országot a visszavonuló német erők, az utóvéd hadszínterévé tették.

A magyar nép legjobbjai, az illegális kommunista párt vezetésével, az illegális kényszerített polgári pártokkal együtt szervezték a magyar nép belső ellenállását.

A nógrádi erők is megteltek a bevonulást megtagadó munkásokkal, katonaszökevényekkel. Az üzemek munkásai életük kockáztatásával mentették meg az újjáépítéshez, az üzem megindításához nélkülözhetetlen gépeket, nyersanyagokat, mint azt a salgótarjáni üveggyár, acélgyár, a vízvázlaszói erőmű és a bányák esetei bizonyítják. A megye munkásai és a legjobbak azonban nemcsak a gazdasági ellenállás útján harcoltak a német megszállók és magyar bérenceik ellen. Megyénk területén, megyénk fiainak részvételével és támogatásával országosan is jelentős partizán ellenállási tevékenység zajlott le.

A megyei ellenállás sorából messze kiemelkedik a Nógrádi Sándor vezette partizáncsoport tevékenysége. A szlovákiai felkelésben is részt vett csoport az Alacsony-Tátrából indult el és 1944 novemberében jutott el Nógrád megye területére, Ipolytarnóc, Karancsberény, Abroncsospuszta körzetébe, és természetes rejtekhelyeit kihasználva a kis csoport jelentős erőt vált Nógrád megyében. Kiemelkedő szerepet kapott a munkásmozgalomban a karancslejtői bányászok ellen-

állása, partizáncsoportok segítették a szovjet hadsereg harcait a megye nyugati területein, a Börzsöny-hegységben (melyek közül a Görgey-éle ellenállási csoport tevékenysége emelhető ki). A magyar ellenállási mozgalom, partizán-tevékenység nemcsak segítséget nyújtott a Szovjetunió felszabadító hadseregének, hanem bizonyította, hogy a magyar nép nem azonos a magyar uralkodó osztállyal, hogy a magyar nép legjobbjai készek függetlenségükért, haladásunkért harcba indulni. Ez az ellenállási mozgalom számos eredményt mutatott fel, sok hőst és vértanút adott, azonban nem volt képes hazánkat az országban működő német és nyilas katonai erőtől felszabadítani. Magyarország, ezen belül természetesen Nógrád megye felszabadítását végül is a Szovjetunió Vörös Hadserege hajtotta végre.

Nógrád megye felszabadítása 1944. december 5–31-ig tartott. A hadműveleteket a Malinovszkij marsall vezetése alatt álló második ukrán fronthoz tartozó katonai erők hajtották végre, s ez részét képezte annak a nagy egységnek, melyet a Budapest felszabadításáért folytatott hadművelet néven lehet összefoglalni. A német katonai erők, melyek az úgynevezett déli hadseregcsoporthoz tartoztak és Friesner vezérezredes parancsnoksága alatt álltak, a megyétől közvetlenül délre, az Aszód–Hatvan vonaltól északra foglaltak el védőállást. Ezen a vonalon német páncélos hadosztályok, SS páncélgránátos hadosztályok, továbbá gyalogos hadosztályok ásták be magukat, melyek egyrészt a Fetter-Pico továbbá Wöhler tábornokok vezette csoporthoz, illetve hadsereghez tartoztak. A német fasiszta erők a megye déli részén szívós ellenállásra rendezkedtek be és a védelmi vonal lényegében a megye déli területeit is magába foglalta (Szurdokpüspöki, Bercel vonaláig).

A szovjet hadsereg 7. gránátlövész hadserege M. Sz. Sumilov vezérezredes parancsnoksága alatt és a 6. gárda harcokcsizó hadserege Krafcsenko vezérezredes parancsnoksága alatt kapta azt a feladatot, hogy a megyétől délre kiépített német állásokat törje át és kezdje meg Nógrád megye felszabadítását. A szovjet harcosok 1944. december 5-én a Heves megyei Verseg és Nagykökényes községek között kieroszakolták az erős német védővonalt áttörését, és december 5-én este 11 órakor a 6. gárda harcokcsizó hadsereg előőrsei és elővédjét képező páncélosok felszabadították a megye első községét, Erdőtarcst.

December 6-án az áttörést sikerült a szovjet páncélos erőknek kiszélesíteni és a német védővonalt teljes egészében áttörni. A 6. gárda harcokcsizó hadsereghez tartozó 9. és 5. gárda harcokcsizó hadtest csapatai ezen a napon Vanyarcson, Kállón keresztül Bercelig jutottak el, sőt az elővéd csapatok Galgaguta, Nógrádsáp, Nézsza, Alsópetény községeket is felszabadították.

A december 5–6-i áttörési harcok eredményeként a megye nyugati felén lényegében felszámolták a szervezett német ellenállást. A szovjet 6. gárda harcokcsizó hadsereg páncélosai ennek következtében két útvonalon, egyrészt Nógrádsáp, Keszeg, Ósagárd, Nőtincs, Tolmács, Rétság, másrészt Nógrádsáp, Alsópetény, Bánk útvonalakon gyorsan haladva december 8-án Diósjenő, Drégelypalánk, Ipolyvece községeig nyomultak előre. A szovjet páncélos erők egy része, melyek az 5. gárda harcokcsizó hadtesthez tartoztak, december 7-én Vác irányában folytatták a Budapest bekerítését célzó hadműveletet. A szétvert német erők a megye nyugati részén csak Nógrádtól, Dósjenőtől keletre a Börzsöny-hegység hegyvonulatait megszállva, valamint a megye északnyugati csücskében, Hont–Ipolyság körzetében álltak meg újra. December 12-ig azonban az Ipoly mellett védekező német fasiszta erőket felszámolták, a Börzsöny-hegységben pedig majd egy hónapig tartó állóharcok kezdődtek.

A megye nyugati területeinek gyors katonai felszabadítása azt eredményezte, hogy a megye lakossága sem emberéletben, sem pedig anyagi javaiban a háború következtében komolyabb károsodást nem szenvedett. A visszavonuló német erők ugyan az állatállomány jórészt már előzőleg elhajtották, a közlekedési útvonalakat és hidakat igyekeztek szétrombolni, ám a falvak lakossága és az otthonok nagy része nem szenvedett háborús károkat.

Elkeseredettebb ellenállást folytattak a fasiszta erők a megye keleti területén, ahol elsősorban a megye ipari üzemei helyezkedtek el. A keleti területek felszabadítása szintén december 5-vel vette kezdetét. December 6-án nyomult be az Erdőtarcsa–Héhalom közötti sávba a Plijev altábornagy vezetésével álló lovas-gépesített csoport, mely Szirák, Bér, Becske, Magyarnándor, Mohora érintésével december 8-án felszabadította Szügyöt és december 8-án este már kísérletet tett Balassagyarmat, az akkori megyeszékhely felszabadítására. A visszavonuló német erők Balassagyarmaton félköríves védelemre rendezkedtek be, azonban a szovjet páncélosoknak és lovaságnak december 9-én a reggeli órákban sikerült a német páncélosok ellenállását letörni és a várost felszabadítani. (Balassagyarmaton csak kisebb utcai harcokra került ennek következtében sor.) A Plijev-csoport egységei Balassagyarmatról már december 10-én megindultak az Ipoly, a balassagyarmati–szécsényi vasútvonal és műút mentén Szécsény irányába, és december 10-én Szécsény előterébe érkeztek.

Szécsény elfoglalása és Szécsény körzetében az Ipolyon való átkelés azzal fenyegette az ekkor még a megye déli részén, Szurdok-

püspöki, Jobbágyi, Csécsé térségében védekező német fasiszta erőket, hogy a szovjet csapatok bekerítik őket és Losonc, Fülek, Salgótarján északról történő elfoglalásával még a visszavonulási útvonalukat is elvágják. Ezért Wöhler tábornok erős páncélos tüzérségi és páncélgránátos egységeket vezényelt Szécsénybe, kik feladatuk kapták a község végsőkig való tartását. Így komoly erővel szemben a Plijev-csoport támadása — mely arra irányult, hogy Szécsényt menetből elfoglalja — nem sikerült, és Szécsény előtt december 11-től december 28-ig (több mint két hétig tartó) rendkívül súlyos, véres harcok alakultak ki. E harcok során a szovjet páncélos és lovas csoport katonái, majd az ugyancsak ide érkező gyaloghadosztályok harcosai nemegyszer törtek be a szélső házakba és tettek kísérletet a község felszabadítására. Ezek a véres harcok súlyos áldozatokat követeltek a felszabadító hadsereg katonáitól, de súlyos anyagi és vérvesztéseket szenvedett maga a község is. Szécsény lakóházainak 50 százaléka rommá vált, 59 százaléka kisebb sérülést szenvedett. A község melletti patakon átvezető vashidat a németek felrobbantották, több mint 80 fogatot (160 lóval), 150 szarvasmarhát, 300 sertést, 300 juhot, 10 vagon gabonát hurcoltak el. A község lakói közül több mint 110-en vesztették életüket a németek esztelen ellenállása következtében. Szécsény Magyarország egyik legelpusztítottabb községeként szabadult fel.

Lényegében december 9-én indult meg a megye keleti területeinek felszabadításáért folytatott harc. A megye Balassagyarmat—Erdőtarcsa között húzható vonalától keletre eső területeinek felszabadítását egyrészt az 53. lövész hadseregnek Managarov altábornagy parancsnoksága alatt álló lövészadosztályai, másrészt a 27. gárdahadsereg Trofimenko vezérezredes parancsnoksága alatt álló lövészadosztályai, valamint az e hadseregnek kötelékében küzdő két román hadosztály — az 1. Tudor Vladimirescu lövészadosztály és a 2. román hegyi lövészadosztály — katonái hajtották végre.

A német fasiszta erők Buják, Csécsé, Bélahalompuszta, továbbá Bokor, Cserhátszentiván térségében rendezkedtek be szívósabb védekezésre, ahonnan ellentámadásokat is vezettek a felszabadító szovjet erőkkel szemben. December 9-én az 53. hadsereg 24. gárda lövész hadtestéhez tartozó 3 szovjet lövészadosztály a 82., a 72. gárda lövészadosztályok és az 1. gárda légideszant hadosztály a Plijev-csoport által nyitott résen, illetve szabad útvonalon gyorsan haladt észak felé, s a salgótarjáni—jobbágyi vonaltól keletre és nyugatra elhelyezkedő német főbőrt nyugati irányból átkarolta. Ennek az átkarolási hadműveletnek során december 11-én a 82. lövészadosztály erői már kijutottak az Ipoly vonalára és Szécsénytől nyugatra eső terepre, a 72. gárda lövészadosztály katonái pedig Cserhátsurány—Herencsény—Nógrádsípeken keresztül Varsány—Rimóc községeig, és bekapcsolódtak a Szécsényért folyó küzdelmekbe. Az 1. gárda légideszant katonái ugyanakkor Buják, Bokor, Kutasó térségében nyomultak, ahol erős küzdelmet kellett folytatni a Cserhátszentiván térségében védekező német erőkkel szemben.

E megkerülő, átkaroló hadműveletekkel párhuzamosan indult meg a küzdelem a Héhalom—Lőrinci és Selyp vonaltól északra eső területek felszabadításáért. Az 53. hadsereg 49. lövész hadtestéhez tartozó 6., 203., 373. és 110. gárda lövész hadosztályainak sikerült áttörni a Bélahalompuszta, Csécsé térségében szívós védekezésre berendezkedett németek vonalán, és december 18-án Mátraverébely, Kisbárkány, Tar, Hasznos községek felszabadításával Kisterenyé elterébe jutottak. A németek Kisterenyétől délre újabb ellenállási vonalat igyekeztek kiépíteni, mely egészen Nagybárkány—Kisbárkány vonaláig terjedt.

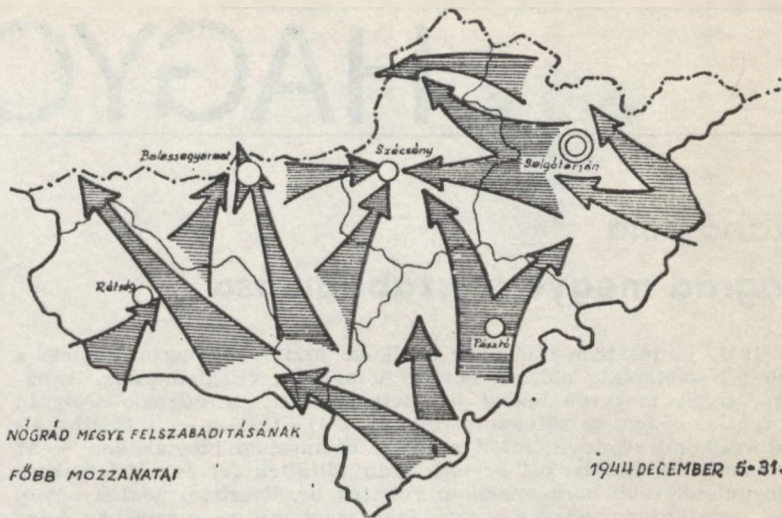
Maróti Gyula

Munkásénekek Magyarországon a két világháború között

A magyar munkásénekek joggal tekintik elődjüknek a múlt század második felében alakult dalárdákat, mert azokat — néhány kivételtől eltekintve — a zenei és társadalmi haladás szolgálatára hívták életre. Az 1867-es kiegyezés táján országos szervezettel rendelkező dalárdamozgalom céljai megegyeztek a reformnemzedék törekvéseivel: megteremteni és országosan közkinccsé tenni a XIX. század sajátos magyar zenei nyelvét, s ezzel hozzájárulni az önálló nemzeti válás folyamatának meggyorsulásához.

Az 1849-ben elbukott, s egy időre háttérbe szorult függetlenségi eszme győzelemre segítése ebben az időben ismét reális célkitűzésnek tűnt. A zene sajátos eszközei különösen a dalárdamozgalom útján bizonyultak hatékony eszköznek, hiszen ekkorra a dalosegyesületek hálózata az egész országra kiterjedt. A helyes irányt a magyar zenei élet akkori legnagyobb egyéniségei — Erkel, Liszt, Mosonyi, Ábrányi, Reményi Ede és a hozzájuk hasonlók — garantálták: alkotói és szervezői képességeik teljes latbavetésével álltak az országos dalárdamozgalom élén.

Ez a magyarzata, hogy a 80-as évek vége felé sorra alakuló munkásdalárdák első műsorszámalkat elődjek legnépszerűbb rebelis dalaiból válogatták. Legtöbbször csupán a szövegét helyettesítették be a céljaiknak megfelelőbbel; mint pl. a Kossuth-nóta esetében,

NÓGRÁD MEGYE FELSZABADÍTÁSÁNAK

FŐBB MOZZANATAI

1944 DECEMBER 5-31.

December 22-ére sikerült a szovjet gyaloghadosztályoknak a Zagyva-völgyén tovább előnyomulni, és Kisterenyén keresztül Vizslán községet felszabadítani. December 23-án az 53. hadsereg egységei mellett megjelentek a megye területén a 27. hadsereghez tartozó 3. gárda légideszant hadosztály, valamint a 2. román hegyi lövész hadosztály katonái is, akik Mátramindszent, Nemti, Kazár, továbbá Nád-újfalu, Mátranovák, Homokterenyé, Mátraszele, valamint Zabar, Cered, Bárna, Róna útvonalakon, nagyon nehéz hegyi terepeken közeltek az iparmedece központja, a megye mai székhelye, Salgótarján felé. December 24—25-re a felszabadító szovjet hadsereg katonái érték a Salgótarjánt délről és keletről övező hegyvonulatokat, és az eleseredetten harcoló németek ellenállását erdei harcokban törtek meg. Ugyancsak sikerült Nagybárkány, Kisbárkány, Nagylóc térségében a szívós ellenállásra berendezkedett német erők felszámolása is, és a felszabadító hadsereg katonái december 24-én Nagylóc, Nógrád-megyer felszabadításával átjutottak a Cserhát északi vonulatainak akadályain.

December 25-én Zagyvapálfalva, 26-án Salgótarján teljes felszabadításával megkezdődött a mindenütt visszavonuló ellenséges erők üldözése. A szovjet csapatok a salgótarjáni—szécsényi műton, attól északra és délre, Kishartyánon, Etesen, Ságújfalun, Karancsságón, Szalmatercsen, Pilinyen, Endrefalván keresztül nyomultak előre, és december 30-án Ludányánál, december 31-én Nógrádszakálnál átlépték az Ipolyt. A teljesen gyűrűbe zárt fasiszta német erők december 28-án, hogy a fogságba esést elkerüljék, feladták Szécsényt és az Ipoly északi oldalára vonultak vissza. A Salgótarjántól északra fekvő területek és a Karancs völgye felszabadítása december 26—31-ig történt meg, amikor a salgótarjáni—litkei út mentén, valamint a Karancs hegyvonulatain előnyomuló szovjet erők december 31-én ezen a területen is átkeltek az Ipoly folyón.

A december 5—31-ig tartó harcok eredményeként Nógrád megye községei felszabadultak, és 1945. január 1-vel az új esztendő Nógrád megye dolgozói, parasztjai már szabad földön köszönthették.

amelyből május elsejei dalt csináltak: „Indulj munkás tüntetésre. május hónap elsejére...” Az 1889-ben alakult Péksegédek Dalárdájának a bemutatkozásán azonban már másféle változtatással is találkozhatunk: Arany János híres 48-as Nemzetórdalát nem csak új szöveggel, hanem a szöveghez jobban illő moll-változatban énekeltek a munkások. („Szomorúan szól a magyar nóta...”)

A szövegében és dallamában egyaránt eredeti magyar munkásdal, még inkább annak kórusra alkalmazott változata csak évtizedek múltán jelenik meg a munkáskórusok műsorán. Az első próbálkozások ugyan elég koraiak, de azok még erősen magukon viselik szerzőik gyakorlatlanságát és a német—osztrák munkásmozgalomban honos induló-stílus jegyeit. Az első jelentősebb ilyen próbálkozás évtizedeken át népszerű május elsejei munkásdalt eredményezett. Az eredetileg „Munkáshimnusz” címet viselő dal („Itt van újra május elseje...”). Stark Henrik, pesti zenetanár szerzeménye, aki dalosainak, a Budapesti Általános Munkásegylet vezetőségének a felkérésére komponálta 1892-ben ezt a dalt, hogy az első hivatalosan engedélyezett május elsejei felvonuláson legyen a kórusnak mit magyarul énekelni. Jellemző, hogy a dalt egy év múlva Orosházán és Hódmezővásárhelyen is énekeltek a felvonulók. Íme a bizonyíték, milyen nagy szükség lett volna hasonló dalokra, ha akadt volna kóruskomponista, aki a „kényes” feladatot vállalta volna. A munkásdalárdák alapszabályba foglalták, hogy legfőbb feladatuknak „az agitáció és az összetartozandóság érzetének ápolásával” a munkásmozgalom céljait és fejlődését kívánják szolgálni. Ehhez határozott elkötelezettséget kifejező dalokra volt szükségük. Amíg ilyen magyar műveket nem rendelkeztek, addig úgy segítettek magukon, hogy az európai forradalmak és nemzeti mozgalmak ismertebb dalait importálták, eredeti nyelven vagy magyarra fordított szöveggel énekeltek. Közülük a két legismertebb és legnépszerűbb a Marsellaise és az osztrákból átvett Das Lied der Arbeit (a Munka dala) volt.

Művészileg is igényes hazai munkáskarirodalom alapjait csak jóval később, a Magyarországi Munkásdalogyalek Szövetsége megalakulása (1908) után sikerült megvetni. A szövetség egyik fő feladatának tekintette a mozgalom céljainak megfelelő új művek születésének előmozdítását. Anyagi alapja ugyan ehhez meglehetősen szűk keretnek bizonyult, hiszen a szövetség alig pár tucat munkáskórus összefogásából alakult, mégis, néhány év alatt tekintélyes számú új, jól énekelhető kórusművel ajándékozták meg az énekkarokat. A Tanácsköztársaság kikiáltása után már számos — főleg Petőfi- és Ady-versre komponált — jó mű szólalhatott meg a kórusok műsorán. Ugyan művek, majd megbízható vállalati emberek vezetői megbízatása vezették meg a munkásság főrekvéseit.

A Tanácsköztársaság leverése után — különösen a fehérterror éveiben — a hatóságok még keményebbre szorították az ellenőrzés gyepőjét. A munkásdalárdák minden fellépését előzetes cenzúrának vetették alá; az állami kézben lévő üzemek, vállalatok (posta, vasút, bányauzem, stb.) dalárdáinak pedig kereken megtöltötták a munkásdalos-szövetségbe való belépést. Utóbbiakra mecénás rendszert vezettek be, majd megbízható vállalati emberek vezetői megbízatása útján a rendszer iránti teljes behódolásra készítették őket. Akadtak persze a fővárosban is, vidéken is vállalkozások, amelyek az ilyen államosítási kísérletnek egy ideig sikerrel ellenálltak. Ilyen volt a salgótarjáni bányászdalosos kezdeményezése is. Ennek alapja, hogy a Tanácsköztársaság idején Salgótarjában a forradalmi mozgalmak már mélyre nyúló hagyományai éltek. A dalosok számára nyilvánvaló volt, hogy önálló bányász kórus létesítése a vállalatban belül csakis a „mecénás” irányításának elfogadásával lehetséges. Ezért vállalták inkább a mostohább körülményeket, a helyi vasasokkal való fúziót, csak hogy némileg szabadabban dönthessenek afelől, hogy mikor, kinek, mit énekeljenek. A most 50 éves Bányász Férfikar krónikása „zivatáros idő”-nek nevezi ezt a korszakot, a Salgótarjáni Bánya- és Kohóművek Dalkörének első néhány esztendejét.

A nemrég elhunyt Tóth József és a ma is éneklő Zentai Antal emlékezeiből megbizonyosodhatunk róla, hogy a tarjáni dalosok számára az 1924–30. közötti esztendőik valóban zivatárosak voltak. Nem csak a hatóságoktól kellett tartaniok, hanem a munkásmozgalom szervezeteibe befurakodott kétkulacosok árulásával is számolniok kellett. A Csóka—Batta-féle akció elől az öntudatos dalosok átpártolása a Salgótarjáni Vasas Dalkörbe tipikus esete volt annak a belső forrongásnak, amely a munkásénekkarok sorait gyakran megtépázta. Amely együttes vezetőségében akár csak néhány dalos is akadt, akik a munkásöntudatnak viszonylag szilárd talaján álltak, ott az ilyen belső megrázkódtatások legtöbbször a közösségi szellem megerősödéséhez vezettek.

A salgótarjáni kórus életében Vilezsál Antal visszahívása a kórus élére ennek a ki-kit-győz-le folyamatnak a befejező állomása volt. A belső nehézségek leküzdésével szervezettel és művészileg egyaránt megerősödő együttes egyre szaporodó szereplésével természetesen ismét magára vonta a rendőri szervek figyelmét. Az 1924-es alapítástól alig négy év telt el az emlékezetes zagyvapálfalvi kirándulásig, amely végül is fejenként 1000 korona pénzbüntetéssel és egyhavi elzárással végződött. Az ok: a tavasznak örvendő dalosok virágos jókedvükben piros székfüvel a gomblyukaikban igyekeztek a zagyvapálfalvi fellépésük színhelye felé. Kellett-e ennél kézzelfoghatóbb bizonyíték a hatóság számára, hogy itt „kommunista tüntetés”-ről van szó. S ezzel elérkezett az idő a munkásdalosok jókedvének és túlzott magabiztosságának a megnyírálására.

Az alapítók visszaemlékezéseiből az is kiderült, hogy a Vasas Dalkör — minden hatósági zaklatás ellenére — a bányászdalososoknak „meleg baráti otthon” biztosított. Az 1929-es súlyos gazdasági válság és az ezt követő nehéz esztendő a munkásdalosok között, éppen az egymásrautaltság érzetének további mélyítésére adtak alkalmat. Sok hazai munkásénekkar történetéből idézhetnék a salgótarjániakéhoz hasonló lelkes hangú visszaemlékezéseket ezekből az évekből: titokban megtartott próbák izgalmairól, zártkörű mozgalmi fellépésekről, amelyek a munkások szervezett akcióiról tárgyaltak, és ahol a kórus éneke az „elszánt akarat”-ot volt hivatva tettekké, cselekedetké érlelni; tüntető zászlós felvonulásokról és országos dalünnepségek nagy közös karainak erőt sugárzó demonstratív szerepéről.

Győr, Miskolc, Pécs, majd Szombathely volt a színhelye — 1930 és 1938 között — a két évenként megrendezett országos munkásdalos tömegdemonstrációknak, amelyeknek a hatása minden alkalommal messze túlnőtt a dalosmozgalom keretein. A salgótarjáni dalosok ezek közül — sajnos — csak a miskolci ünnepségre emlékezhetnek, hiszen az elérhető földrajzi távolságban volt tőlük. A pécsi és a szombathelyi utazás költségeinek terhéért nyilván nem tudták vállalni, ezért csak a Népszava hasábjairól értesülhettek az ott törtétekről. Milyen kár. A szombathelyi dalosünnepség ugyanis jelentőségében valamenyny fölül emelkedik. 1938-ban a szervezkedő fasizmus már az újabb világégés rémével fenyegette Európa népeit. Nem csoda tehát, hogy a Szombathelyen megrendezett kétnapos országos munkásdalos összejövetel háborúellenes jelszavaival, különösen pedig a béke mellett tüntető hatalmas szabadtéri közöskari produkciók tömegvisszhangjával dühödő támadásra ingerelte a háborúra spekulálókat. Ijedten verték félre a vészharangokat a szombathelyi veszedelmes „kommunista tüntetés” miatt. Így jutott el a szombathelyi munkásdalos ünnepség híre a Parlamentbe: Rajniss Ferenc, nyílt képviselő nyújtott be interpellációt a belügyminiszterhez, követelve dr. Ujj Józsefnek, a „vörös nyakkendő karnagy”-nak a letartóztatását, aki szerinte felelős a Szombathelyen törtétekről.

1933 óta Szombathelyen — öt évenként ismétlődő munkásénekkari találkozókkal — emlékeznek az 1938-as rendezvényre; ma is megtartva annak eredeti, de most is érvényes eszmei célkitűzését: a béke megőrzésére való mozgósítást. Igaz, hogy a tarjáni dalosok 1938-ban az emlékezetes találkozóon nem lehettek jelen, de lélekben, gondolatban bizonyára akkor is ott voltak. A mostani közös emlékezésben való részvételnek azonban már nincsenek anyagi akadályai. A nagy családban nekik is ott a helyük, amikor a hősi korszakra emlékeznek az ország munkásdalosai. Ha eddig erre nem gondoltak, még a következő alkalmakkor pótolhatják azt. A szombathelyi rendezők bizonyára örömmel és szeretettel üdvözlölnék őket.

Felvetődhet a kérdés: vajon miféle zenei eredmények tették ilyen hatásossá e társadalmi-politikai dalosmegmozdulásokat? Milyen művészi vértézzel volt képes a munkások énekkari mozgalma zenei szempontból is hitelt érdemlővé tenni a politikai demonstrációkat? A művészi igényesség bizonyos minimális foka nélkül ugyanis ilyen eszmei-érzelmi hatás nehezen elképzelhető. Néhány pillantás a XX. századi magyar zene fejlődésének és főleg küzdelmeinek történetére elegendő ahhoz, hogy e kérdésre kielégítő feleletet kapjunk. Már a '30-as évek derekán is jóval túl voltunk, amikor a Bartók—Korály-úton haladó új magyar zeneművészet elfogadása vagy elvetése az énekkari mozgalom népes táborát is elodáztatatlan válaszut elé állította. A múlt század — idegenből származó — Liedertafel hagyományain nevelkedett dalostársadalomban az új zenei nyelv elfogadtatása nem volt könnyű feladat, kiváltképpen akkor, ha a kórus művészeti vezetője sem jutott még túl a döntési időszakon. (Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek a nehézségek semmivel sem voltak súlyosabbak, mint a zene más területein!) Hamarosan kitűnt, hogy a munkásénekkarok viszonylag könnyen avathatók e küzdelem élharcosává. Bartók és Kodály nemcsak mint alkotók, hanem mint tudós-népművelők is sokat tettek az új zenei felfogás elterjesztéséért. Már a '30-as éves elején mindenkor szívesen vállalták a munkásdalos-szövetség kórusműpályázatának a műbíráói szerepét, amellyel nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a szövetség kottakinálataiban évről évre több, zeneileg értékes mű kapott helyet. E segítő szándék csúcsa mégis az volt, amikor Kodály — a szövetség felkérésére — 1937-ben az Ady-versre készült és maig népszerű Felszállott a páva című művét egyenesen a munkás férfikarok számára megírta. Az Ady születésének 60., s a munkásdalos-szövetség megalakulásának pedig 30. évfordulóján bemutatott mű Városi Színházi (ma Erkel Színház) összkari előadása valóságos győzelmi ünnepe volt a munkásdalos-mozgalom művészi megújulásának. A bemutatás utáni hónapokban egymást érték az új zene újabb és újabb alkotásainak a bemutatói az egyes munkásénekkarok önálló szereplésén. Természetesen most sem maradtak el a hatósági beavatkozások sem. Elsőként mindjárt Kodály Felszállott a páva című művét tiltották le a munkáskórusok műsoráról.

Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy a „Páva” bemutatója, amely kétségtelenül több volt az új zene győzelmi ünnepénél, miért vonta magára a Horthy-rendőrség figyelmét. Az egyre fokozódó cenzori beavatkozások azonban a mozgalmon belüli ellenmondásokat is újra kielezték. A szövetség berkein belül és kívül egyaránt felélénkült a viták az alkalmazkodás-pártiak és a haladás ügyét minden nehézséggel szemben vállalni kész dalosvezetők között. A fasizmus erősödése és a háborús készülődés fokozódása azután a vitákat fokozatosan háttérbe szorította és a munkásénekkarokat ismét döntés elé állította: vállalni a harcot a zene eszközeivel súlyos kockázatok árán is, vagy belenyugodni a „megváltoztathatatlanba” és statisztálni az újabb tragédia kibontakozásához.

Nem a szövetség vezetőinek az érdeme, hogy szép számmal akadtak ezután is munkásénekkarok, amelyek a harcot, az állhatatosságot vállalták. Kórusa válogatja, melyik milyen hittel, milyen elszántsággal és főleg milyen eredménnyel volt képes a nehéz követelményeknek megfelelni. Ez nem utolsó sorban a kórus művészeti vezetőjén, annak politikai hovatartozandóságán és azon múlott, hogy mennyire számíthatott az együttes vezetőség tagjainak a támogatására, amikor a fasizmus elleni harc zenei programjának a megvalósítására került sor. E korszak énekkari mozgalmaiban történetében külön fejezetet érdemel a Szalmás- és a Vándor-kórus tevékenysége, amelyek — mindkettő a maga lehetőségei között, a maga módján — az utolsó percekig nem tértek le a maguk választotta útról, mindaddig, amíg az erőszak megálljt nem parancsolt számukra. Szalmás Piroskával, illetve Vándor Sándorral az élükön tanítottak, agítáltak, harca lelkesítették, amíg el nem némitották őket. Aki ma végiglapozza a Szalmás-kórus Vonuljatok ki Chansonok című kötetét, némi bepillantást nyerhet a remek kis közösség hősi munkájába.

Vándor Sándor nevét és munkásságát most kezdi megismerni az énekkari mozgalom tagsága. A háromévenként ismétlődő és Vándor Sándor nevét viselő szemlék és fesztiválok rendezői célkitűzései és műsorai róla vallanak. Ezek mindenkit meggyőzhetnek róla, hogy a negyven év előtti és a mai körülmények alapvető különbsége ellenére közös vonása is van az akkori és a mai munkásénekkari mozgalom céljainak: Továbbra is nekik kell vállalniok a zenei és társadalmi haladásért, a nyugodt, békés, alkotói légkör biztosításáért folyó küzdelemben az élharcos szerepét. Ehhez ma is minden adottságuk meg van. Ha az olvasó a Salgótarjáni Bányász Férfikar 50 éves jubileumán közreadott fehér könyvecskét végiglapozza, meggyőződhet róla, hogy ez az együttes a felszabadulás után is vállalta ezt a szerepet. Hisszük, hogy a következő évtizedekben is ez jellemzi majd munkájukat és emberi magatartásukat egyaránt.

KÖRKÉP

Palócnapok

A magyar népzene óriásai — Bartók és Kodály — hatalmas munkát végeztek, hogy népi kultúránk értékeit az utókor számára megmentse. Hiszen Bartók úgy találta, hogy „népi dallamaink mindegyike valóságos mintaképe a legmagasabb művészi tökéletességnek. Kicsinyben ugyanolyan mesterműnek tekintem, mint a nagyobb formák világában egy Bach-fűgát, vagy Mozart-szonátát.” Kodály pedig azt írja egyhelyütt, hogy amiként a régi Velencében időről-időre búvárok szálltak alá, hogy megvizsgálják, épek-e még, nem korhadtak-e el a várost tartó cölöpök, úgy szálltak le ők is Bartókkal a parasztszene-hagyomány mélységeibe — és úgy találták: az oszlopok épek, erősek, lehet rájuk építkezni.

Nógrádban különösen gazdag — öltözködési, zenei, tánc-, építészeti — hagyományai vannak a népi kultúrának. Erre alapozva tűzte célul 1970. évi közléptávi irányelveiben az MSZMP Salgótarjáni járási Bizottsága e hagyományok ápolását, aktív tömegmozgósító életbentartását, népszerűsítését. Szerves része, folytatása volt ez a döntés annak a — már a párt X. kongresszusán megfogalmazódott — elvnek, hogy jelentős tevékenységi teret kell adni az öntevékeny művészeti együtteseknek, amelyek népi hagyományaink ápolását, továbbélését szolgálják.

Az első, nagyszabású fellendülés a „páva-körök” esetében történt meg. Ez a mi sajátos helyi viszonyaink között azzal a eredménnyel járt, hogy nemcsak népi dal-kincsünk, hanem a munkásfolklor is sokak kedvencévé vált. (A bányászatból nyugdíjazottak felszabadult idejüket nem kevesen áldozták például arra, hogy kutasák, feldolgozzák, dokumentálják és énekeljék azokat a dalokat, amelyek a munkásélettel, a munkásság harcaival kapcsolatosak.)

E kezdeti sikerek — mintegy a tömegesült és sürgető igény — adták az ötletet, hogy fórumot kell teremteni, ahol a különféle csoportok szereplési lehetőséghez jutnak, átadhatják egymásnak tapasztalataikat, egy megújuló mozgalom kövászai lehetnek. Így született meg az évenként megrendezésre kerülő járási palócnapok ötlete.

Első ízben 1971-ben Nemti községben került sor erre a rendezvénysorozatra, melyen tizennégy öntevékeny művészeti együttes szerepelt: a rendező-vendéglátó községen kívül Karancskeszi, Kisterenye, Nagybatóny, Maconka, Suzha, Karancslapujtő, Kazár, Mátramindszent csoportjainak bemutatkozását kísérte figyelemmel a közel ötezer főnyi lelkes közönség. A színpadi program mellett a szécsényi Háziipari Szövetkezet rendezett kiállítást a pa-

lóc díszítőművészet értékeinek igazolására, a járási könyvtár pedig a *Palócföld az irodalomban* című kiadványával hívta fel a figyelmet a megye életéről tudósító írókra, irodalmi alkotásokra.

Az 1972-ben Kisterenyén rendezett II. járási palócnapon tizenhat csoport mutatkozott be. A programot id. Szabó István Kossuth-díjas szobrászművészünk kiállítása és a Jobbágy Károly, József Attila-díjas költővel való találkozó gazdagította. Bulgária magyarországi nagykövete — aki Jordan Kracsmanov, bolgár szobrászművész Dimitrov-szobrának avatására érkezett a helyszínre — így nyilatkozott emlényeiről: „Mély benyomást tettek rám a nógrádi dalok és diszes népviseletek. Azt hiszem, sok közös vonás van a bolgár és a magyar nép lelkivilága és művészeite között.”

Harmadikban Karancskeszi község adott otthont az 1973. évi palócnapnak. A tizennyolc színpadra lépő együttes mellett itt mutatkozott be a nagybatónyai szakmunkásképző intézet fiúkörosa (munkásmozgalmi és munkásfolklor anyaggal), Lucfalva nemzetiiségi csoportja (szlovák táncokkal és dalokkal) és a mátraverebélyi cigányegyüttes (eredeti cigány gyűjtéssel).

1974-ben, az immár IV. palócnapra nemcsak a salgótarjáni járás népi együttesei gyűltek egybe; 17 csoporttal képviseltette magát Heves megye is — és megjelent vendégként egy-egy csoporttal Pest és Komárom megye is. Húszezer főnyi közönség volt tanúja ötvenkét öntevékeny művészeti együttes ünnepi felvonulásának

és színpompás bemutatójának, id. Szabó István, Kossuth-díjas szobrászművész — faszobraival a paraszti életet és munkát megörökítő — kiállításának, Kovács Pál fafaragó munkáinak, Komár Sándorné saját gyűjtésből berendezett palóc szobájának.

„Nincs nosztalgiánk a cifra nyomorúság után, amelyben embertelen élet, megaláztatás, szolgaság jutott a palóc vidék népének, de fontos, felbecsülhetetlen értéknek tartjuk azt a népi kultúrát, amelyből Bartók, Kodály, Veres Péter, Szabó Pál művészete gyökerezett és nőtt magasra” — mondotta ünnepi megnyitó beszédében dr. Szomszéd Imre, az MSZMP járási titkára. — Végtelenül örülünk, hogy a tiszta források vizéhez mind több fiatal járul, szeretik és művelik az idősebbektől örökölt művészetet, amely így örök életű és további munkájuk tevékeny serkentője lehet.”

Valóban, ez az évenként megújuló rendezvény is téglát a kodályi álmok megvalósulásához, Kodályéhoz, aki Bartókról szólva mondja: „diadalmas hazatérésének feltétele a zeneileg művelt ország. Ennek munkálására kell összefogni minden ténylezőnek. Ha majd egyszer azokhoz is eljut művészete, akikről ered: a dolgozó néphez, s az megérti, akkor lesz magyar zenekultúra, akkor lesz igazán boldog a nép”. Szocialista társadalmat építő népünk tehát akkor lesz igazán erős, ha a népi kultúra szilárd alapjaira is építkezve álmódja tovább emberközpontú világát.

Hargitai Attila

A hazafiság és forradalmiság aktuális kérdései

Az elmúlt másfél évtizedben a magyar társadalomtudomány egyik központi vitája a hazafiság és nemzetköziség kérdéseiről, nemzeti hagyományainknak a ma köztudatában betöltött szerepéről és funkciójáról, s ennek kapcsán napjaink forradalmiságának ismerveiről és problémáiról zajlott.

A téma nemcsak a tudományos életet, hanem — különböző megközelítési módokon keresztül — a közvéleményt is foglalkoztatja. Erről tanúskodik a megújuló honismereti mozgalom, az iskolai történelemtanításról folytatott eszmecsere, egyes történelmi témájú műalkotásokban — az irodalomban Nemeskürthy történelmi esszéi, a filmművészetben a Hideg napok, Jancsó- és Kósa-filmek — jelentkező deheroizáló tendencia körüli viták; erre utal a határainkon kívül élő magyarok életével kapcsolatos kérdésfelvetések megszorodása. A problémakör hosszú távú aktualitását a kötetek, tanulmányok, vitacikkek és publicisztikák sokasága, valamint az egri hazafias nevelési tanácskozások iránti érdeklődés is jelzi. (Néhány példa a teljesség igénye nélkül: Molnár Erik: Válogatott tanulmányok; Mód Aladár: Nemzet és szocialista nemzet; Szücs Jenő: A nemzet historikuma és a történelemszemlélet nemzeti látószövege; Benczédi—Csatári: Szocialista hazafiság — szocialista történelemszemlélet; Veres Péter: Történelmi jelenlét; Illyés Gyula: Hajszálgökök. Külön szeretném felhívni a figyelmet két irányadó állásfoglalásra e témakörben. Az MSZMP tézisei: A burzsoá nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról [Társadalmi szemle, 1959/7—8.]. Az MSZMP KB Kultúrpolitikai Munkaközössége állásfoglalása: A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszéri kérdései [Társadalmi Szemle, 1974/10.]

A polémiahoz az egyik legújabb és sokoldalú hozzászólás, a témát a legszélesebb értelemben vett mai társadalompolitikai kérdések problematikájába ágyazva vizsgáló értekezés: Király István: A mindennapok forradalmisága című írása, mely egy másik nagy tanulmányával, a Hazafiság és internacionalizmussal és néhány kisebb elemzéssel együtt jelent meg a Hazafiság és forradalmiság című tanulmánykötetben; a Kossuth Könyvkiadó gondozásában 1974. július végén.

A Hazafiság és internacionalizmus (a szocialista hazafiság és a magyar szabadságharcos hagyományok) — előtörténetét ismerve, a tanulmányról folytatott rendkívül tanulságos vitáról tudva, mindkét téma aktualitását, társadalmi tudatunk fejlődését elősegítő hatását érzékelve, úgy gondoltam, nem elégedhetek meg egyszerűen a könyv bemutatásával, néhány figyelemfelkeltő gondolattal; ezért megkísérlem Király István tanulmányait és a körülöttük kibontakozott vitát együttesen bemutatni, a problémakör teljes áttekintéséhez segítséget nyújtani. Erre ösztönöz az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Kultúrpolitikai Munkaközösség állásfoglalása is, amely a Társadalmi Szemle 1974. októberi számában jelent meg a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszéri kérdései címmel.

Király István: Hazafiság és internacionalizmus című tanulmánya eredetileg előadásként hangzott el a Magyar Tudományos Akadémia 1973. évi közgyűlésének nyilvános ülésén. Az előadás szövege a Kortárs 1973/7—8—9. számában jelent meg először. A tanulmány a nemzeti kérdés, a korszerű marxista nemzetfogalom, a szocialista hazafiság és az internacionalizmus napjainkban egyre erősödő aktualitással jelenlévő kérdéskomplexumának tisztázásához kíván hozzájárulni. A szerzőt az a kérdés foglalkoztatja elsősorban, hogy miképpen lehet a múlt tapasztalatait hasznosítani, hogy a jövőre is adjon tanulságot. A mai magyar társadalom kulturális és mindennapi tudata vonatkozásában felmerült kérdésekre — haza, hazafiság, nacionalizmus, internacionalizmus, kozmopolitizmus, szupranacionalizmus — tudunk-e kielégítő választ adni, pontosak-e fogalmaink, kellő mélységben sikerült-e feltárni e fogalmak minden rétegét, összetevőjét, összetettségükben és kölcsönhatásukban vizsgáljuk-e azokat, meglátjuk-e, meg tudjuk-e láttatni a mindennapi életben jelenlévő és ható mozzanataikat? A hazafiság — s egyre inkább az internacionalizmus érzése is — az ember legbensőbb érzéseinek, tudati-érzelmi alapélményeinek egyike. A hazafiság fogalmának leegyszerűsítése, sematikus értelmezése a hazához — s ezen keresztül a társadalmi célkitűzéseinkhez — való kötődést gyengíti; ezért a hazafiság és internacionalizmus érzelmi, fogalmi eredőinek és összetevőinek a lehetőségeken belüli legteljesebb feltárása pozitív orientációt adhat társadalomépítő feladataink megvalósításához is. A helyesen, sokoldalúan értelmezett, a napi tevékenységben testet ölteni tudó és cselekvésben realizálódó hazafiság érzése milliók munkájának motivációs bázisát jelentheti.

Mind ezek tudatában vizsgálja Király István a hazafiság és internacionalizmus elméletét, eszmetörténeti gyökereit, valamint a mai életmódban meglevenedő momentumait. Szándéka érzéseink, fogalmaink tudatosítása: az ösztönös, néha szunnyadó, néhol tévelygő hazafias érzés tisztázása, a mélyen gyökerező hazaszeretet jövőért munkáló szocialista hazafisággá építése. „A szocialista hazafiság és internacionalizmus... az építő munka egyik fontos erőforrása, nélkülözhetetlen tudati tényezője is.” (Az MSZMP KB Kultúrpolitikai Munkaközösségének állásfoglalása: Társadalmi Szemle, 1974/10.)

A szocialista hazafiságnak — az érzésnek és fogalomnak egyaránt — sok összetevője van: gyökere a szülőföld, az anyanyelv, a nép, a táj, egyezőval a haza szeretete, eleven tényezője a nemzeti hagyomány, a történelem, az irodalom, a művészetek és a népművészet. Ta-

nulmányát Király István a nemzeti hagyomány és történetírásunk, eszmetörténetünk vizsgálatával kezdi. Kiindulópontja a kurucos-szabadságharcos tradíciók kérdése körüli történészvita és annak a mai köztudatra gyakorolt hatása. „Marxista—leninista igényű nemzeti önvizsgálat volt ez. Ideológiai újat keresés.” „Egy realista igényű, a tényeket a maguk valóságában és összetettségében láttatni akaró történetírói hozzáállás szorított háttérbe a polémia során egy leegyszerűsített pedagógikus és teleologikus, a pártosságot rosszul értelmező, s így nem egy esetben illúziókat tápláló — hamisan, torzul heroizáló — romantikus történetírói attitűdöt. Nyilvánvaló lett a vita nyomán, hogy a történetírás nem azzal pártos, s nem úgy nevel fel szocialista szellemiségre, ha mellékessé tesz, már-már elhallgat bizonyos — a haladó erők megítélése szempontjából — problematikus, negatív tényeket és előtérbe állítja a csupán kedvezőeket, hanem ha komolyan veszi a maga valóságfeltáró szerepét: tudomány-mivoltát, s nem ismerve féltést, törve mítoszokat, a maga realitásában, összetettségében — emberi arcával — láttatja a múltat. A naiv — mert sokban üres — lelkesedéssel szemben így erősítheti csak a nem könnyű, felszínes, de próbált meggyőződést, a kiküzdött hitet.” (Király István: Hazafiság és forradalmiság, 133—134. oldal.)

A Molnár Erik által kezdeményezett történészvita egyik legjelentősebb eredményének tartja a nacionalizmussal való határozott szembe fordulást. Rámutat arra, hogy a nacionalizmustól mérgezett egyoldalú magyarságtudat olyan útvesztőt jelent, amelyben még a közel-múlt kritikusi perceiben is sokan megtévedtek: nem véletlen, hanem az akkori hazafiság-tudat gyengesége volt, hogy a régi, történelmi függetlenségi küzdelmek szabadságharcos frazeológiáját elorozó ellenforradalmi demagógia álhazafias jelszavai 1956-ban oly sokakat megtevesztettek. A nacionalizmus a szocialista hazafiság legveszélyesebb ellensége. Ellene nem elégséges szavakban küzdenünk, nem elég elítélni csak; vitákban, izekre szedve kell bebizonyítani tételeinek állítmányát, érzésmegnyilvánulásai torzságát, egészenek hamisítatát jellegét. „A nacionalizmus és kozmopolitizmus az imperializmus fegyvere a marxizmus—leninizmus, a szocializmus, a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus elleni ideológiai harcában” — állapítja meg a Kultúrpolitikai Munkaközösség állásfoglalása. (Társadalmi Szemle, 1974/10. szám 34. oldal.)

A nemzeti hagyományok helyes értékelését azonban nemcsak a nacionalizmus veszélyezteti, hanem — a Király István által „a sajátos magyar baloldali ezoterizmusnak” nevezett jelenség is, a „hajlamosság az elkülönülésre”. Ez a szemléletmód lemondott a magyar nemzeti hagyomány problematikus részéről, nem szállt vitába, hanem elhatárolta magát a problémáktól. Ezen helytelen szemlélettel szemben Lenin példáját idézi: „Lenin 1915. decemberében a sovinszta mámortól félrevezetett tömegeket látva nemcsak a nem-et mondást, a nacionalizmus elleni tiltakozást érezte például kötelességének, de az igen-kereszt is. A »lepézelnt lantosok«, »tucat-nyárspolgárok«, »szocialsoviniszták«, »képmutató álhazafiságával« szemben idézett egy más előjelű nemzeti büszkeséget: a proletárokét. Hamis tartalmakkal asszociáltan nem hagyott veszni egy szép, igaz érzést: nemcsak az elhatárolódásra — az átértékelésre is volt benne képesség. Meg akart küzdeni a tömegek lelkiért. A baloldali ezoterizmusból viszont hiányzott ez a fajta igény. Hagyta, hogy jobboldali kisajátítás zsákmányaivá váljanak olyan nagy súlyú, mozgósító szavak, mint például nemzet, haza, nép.” (Király István: Hazafiság és forradalmiság 146. old.)

Kitűnően látja a problémát a szerző: ha a szocialista hazafiság fogalom- és érzéskörébe nem tudjuk bevonni, a marxizmus—leninizmus tudományos alapján állva értelmezni és magyarázni a más-más történelmi és társadalmi szituációban másként jelentkező nemzet, haza, nép, hazafiság, nemzeti hűség, népszerűség, néperdek, nemzeti haladás fogalmakat, s ezek konkrét megnyilvánulásait — akkor az általunk hagyott irt betölti a nacionalizmus, vagy a kozmopolitizmus, kisajátítja, a saját szája ize szerint értelmezve eltorzítja nemzeti hagyományainkat, s e torz hagyományokat továbbélteve mételeyzi, ködösíti a tudatot. Ezért kell bátran szembenézve vizsgálni nemzeti hagyományunkat, történelmünket a dialektikus és történelmi materializmus szellemében a maga összetettségében — néhol ellentmondásosságában — feltárni, s ezért helytelen bármiféle elkülönülés. Egy nemzet, egy nép történelme mindig egységes egész, az egészet sérti, értelmét torzítja minden egyoldalú vizsgálat, egyes események összefüggések önkényes mellőzése, vagy túlhangsúlyozása, bármely momentumától való elhatárolódás.

A másik nagy eredménye tehát a — Király István szerint a még mind ez ideig megnyugtatóan le nem zárult — történészvitának, hogy megszüntette a függetlenségi harcok egyoldalú túlértékelését — és az ennek ellenhatásaként létrejövő teljes megkérdőjelezését, valamint az osztályharcos hagyományok differenciálatlan, indokolatlan és helytelen háttérbe szorítását; egy reális történelemszemlélet alakított ki, mely szerint: „a magyar nép története az osztályharcok mellett a függetlenségi és szabadságharcok sorozatából áll.” (Király István: Hazafiság és forradalmiság, 152. oldal.)

Ezt a szocialista hazafiságot megalapozó történelemszemléletet erősíti a Kultúrpolitikai Munkaközösség állásfoglalása is. „A történelmi örökség egymás ellen ható, de ugyanakkor egymást feltételező folyamatok összessége. Eppen ezért különösen fontos kritikai elszámítása, marxista—leninista értelmezése, osztályszempontú értékelése, tendenciáinak dialektikus rangsorolása. A forradalmi és a haladó hagyományok ápolása, a negatív tapasztalatok tanulságainak számon tartása egyik feltétele a szocialista nemzet önismeretének, táplálója közösségi tudatának, aktív tényezője szocializmus építő munkánkknak.”

(A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszerű kérdései. Társadalmi Szemle, 1974/10. szám 38. oldal.)

A szocialista hazafiság azonban nem lehet teljes önmagában. A múlt teljes megértéséhez, a jelen társadalmi életében való eligazodáshoz, társadalomépítő célkitűzéseinkkel való azonosuláshoz és a pozitív irányú jövő-orientációhoz elengedhetetlen a szocialista hazafiság kiegészítője, teljessé tevője: a szocialista nemzetköziség. Tanulmányának további részében az internacionalizmusról, s annak legveszélyesebb ellenségéről, a burzsoáz supranacionalizmusról, a lefegyverző, hazug nemzetfőltetéséről és az e mellett jelentkező többi káros tendenciáról: a nemzeti közömbösségről és a nemzeti nihilizmusról ír Király István. Helyesen mutat rá arra, hogy napjainkban a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus érzését nemcsak a nacionalizmus szításával támadja az imperialista manipuláció, a fellazítási taktika, hanem „a tőkés integrációt eszménynek tekintő nemzetfőltetés” hirdetésével is. „Nemcsak nacionalista alapon lehet szembefordulni a szocialista nemzetköziséggel — írja Király István —, de egy más törvényű, más osztálytartalmú, kapitalista jellegű integrációs elképzelés birtokában, a nyugati tőkés világhoz való vonzódás — a supranacionalizmus — jegyében is.” (Király István: Hazafiság és forradalmiság, 156—157. oldal.)

Epp ezért tartja a hétköznapi ellenforradalmiságának, a szocialista társadalomépítés és a szocialista integráció elleni csöndes és nagyon veszélyes aknamunkának a supranacionalizmust és az annak kiegészítőjét a nemzeti nihilizmust.

Bonyolult körülmények között kell helytállnia tehát a szocialista hazafiság és nemzetköziség érzésének, tudatának napjainkban. E problémát nem lehet megkerülni. „A nemzeti kérdésben elfoglalt álláspont elválaszthatatlan korunk számos alapvető kérdésének megválaszolásától. A nemzeti kérdés megítélése állásfoglalást jelent a békés egymás mellett élés keretei között folyó nemzetközi osztályharcnak, a szocialista tábor egységének, a dolgozó nép további felemelkedésének kérdésében is” — állapítja meg a Kultúrpolitikai Munkaközösség állásfoglalása. (Társadalmi Szemle, 1974/10. 35. oldal.)

Szocialista társadalomépítő feladatainknak a mindennapi munkában történő realizálása, a szocialista integráció kibontakoztatása és a burzsoázia fellazító törekvései elleni küzdelem egyaránt azt követeli, hogy feltárjuk nemzeti hagyományunk minden olyan momentumát, melyet megszüntetve megőrizve nemzet-tudatunk részének tekinthetünk, melyre minőségi változást jelentő új volta ellenére is joggal támaszkodhat a szocialista hazafiság és nemzetköziség. Ezért kell dialektikusan vizsgálni a szabadságharcos hazaszeretet hagyományát — egyszerre óvakodva jelentőségének egyoldalú eltűzésétől, mitizálásától, de tényleges történelmi szerepének és eszmétörténeti hatásának igaztalan negligálásától is, sokoldalúan feltárni történelmünk osztályharcos, forradalmi alkotmányait; s kiterjeszteni a kutatást a magyar néptörténetnek alkotó-építő szakaszaira is, tudatosítani, történelmi jelentőségének megfelelő hangsúlyt adni a dolgozó nép szívós építőmunkájának, megértetni, hogy „a történelem a dolgozó nép története, hogy a nép munkája a múltban is minden nemzeti érték, teljesítmény alapja volt.” (Kultúrpolitikai Munkaközösség állásfoglalása.)

Ezen a lépcsőkön át vezet a tanulmány a nemzeti hagyományokra épülő szabadságharcos hazafiságtól a forradalmi-osztályharcos örökség patriotizmusán keresztül a mai szocialista hazafiságig, internacionalizmusig, a honépítés tettekben, munkában testet öltő hazaszeretetéig, a mindennapok forradalmiságáig.

Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya 1973. szeptember 26-án zártkörű vitát rendezett Király István Hazafiság és internacionalizmus című tanulmányáról. A vita gyorsírástól jegyzőkönyve alapján készített összefoglalás a Magyar Tudomány 1974/1. számában jelent meg. A gazdag és sokoldalú, néhol szenvedélyes, de mindig tárgyyszerű interdiszciplináris vita segítette tisztázni a hazafiság és internacionalizmus aktuális kérdéseit. Király István tanulmányának reveláns erejét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy nem volt „semleges” hozzászólás. Czine Mihály hívta fel a figyelmet arra, hogy néhány történészünk félreértette Király István: A történészek fejlődéstörténeti gondolatokat, monografikus kifejtést vártak, de Király István, elsősorban nem a nemzeti múlt érdekelt, hanem annak a mára gyakorolt hatása. A Molnár Erik-vitát nem azért vette fel, hogy lezárja, összegezze a vita tanulságait; számára ez ürügy volt, hogy a ma kérdéseiről beszéljen.

Klaniczay Tibor is azt hangsúlyozta, hogy — véleménye szerint — Király Istvánnak nem az volt a szándéka, hogy történettudományunk újabb fejlődését mérlegre tegye, hanem egy nagyon aktuális mai erkölcsi, politikai, nemzeti problémával való szembenézés. Ezután a mai magyar nemzeti tudat néhány zavarának, problémájának, néhol jelentkező gyengülésének okait kutatja. Rámutat a legszélesebb értelemben vett nemzeti hagyomány — a történelem, irodalom, műemlékek, intézményi tradíciók és a folklor ápolásának hiányosságaira, s az ebből fakadó gondjainkra. Hozzászólását továbbfejlesztve egy tömör gondolatgazdag problémafeltárást, tanulmányt jelentetett meg a Kortárs 1974. 5. számában: Gondolatok a nemzeti hagyományokról címmel. Bírálja a nemzeti hagyományok megbecsülésének ellentmondásait: a kampányszerűséget, az évfordulók egyoldalú kultuszát; arra figyelmeztet, hogy a hagyomány legfőbb ereje a folytonosság, ezért helytelen, ha a hagyományok ápolása csak az ünnepségekhez kapcsolódik. Elgondolkodtató észrevételei vannak az iskolai hazafias nevelésről és a műemlékvédelemről is.

Darvas József hozzászólásában arról szólt, hogy a nacionalizmust, supranacionalizmust és a nemzeti nihilizmust egységben kell vizs-

gálnunk, rá kell mutatni ezek közös gyökereire — csak így tudunk ellenük eredményesen küzdeni.

Pándi Pál hozzászólásának bevezetőjében összefoglalta az előző hozzászólások és a Király-tanulmány fogadtatásának tapasztalatait. Azokhoz csatlakozik, akik örültek, hogy alkalom adódott a nacionalizmus — supranacionalizmus kérdéseinek értelmes, színvonalas, közügyet segítő vitájára. Megkísérli felderíteni a véleménykülönbségek okait is: a tanulmány egyik hiányosságának a baloldali ezoterizmus nem kielégítően differenciált vizsgálatát tartja; abban sem ért egyet Király Istvánnal, hogy az ellenünk irányuló burzsoáz propagandában a supranacionalizmus a vezető szerep (Király sem állítja ezt!), továbbá a Király-tanulmány — véleménye szerinti — hangsúlyeltolódásairól szól. (Az érzelmi kötődés kérdését túlhangsúlyozottnak tartja.)

Németh G. Béla: Király István kérdésfeltevését jogosnak, sőt sürgetően szükségesnek tartja. „Az iparosodó társadalom fejlődése, a szocialista rendben belül is és külső hatásokra is, olyan jelenségeket is létrehoz, melyek a közösséghez való tartozás érzetét és felelősség-tudatát visszaszorítják, fellazítják, meggyöngítik. Ezekre a kérdésekre nem elég védekező, detenzív válaszokat adni, hanem pozitív programot kell nyújtani, a szocialista nemzeti tudatot kell korszerűen kimunkálni.” Ebben látja ennek a vitának a nagy lehetőségét, s egyben felelősségét is.

Néhány történészünk nem a Király-tanulmány egészével, hanem annak egy-egy önkényesen kiragadott részletével szállt vitába. Tény, hogy a tanulmány példatárában, bizonyítási anyagában vannak vitatható momentumok, azonban egyoldalúan ezzel vitaközni zsákutcát jelentene, a lényeges mondanivalóval terelné el a figyelmet.

A hozzászólók közül többen (Pach Zsigmond Pál, R. Várkonyi Ágnes, Pándi Pál) felszólalásukat továbbfejlesztett formában publikálták is.

Király István válaszában — a tudományetikai kérdések tisztázásán túl — tanulmányának célját hangsúlyozta ismételtelen: a tettekben, építőmunkában realizálódó szocialista hazafiság és internacionalizmus terjesztését, erősítését, a közösségcentrikus gondolkodás terjedését kívánta elősegíteni.

Szabolcsi Miklós zárszavában úgy értékelte a vitát, hogy jelentős lépést tettünk a szocialista nemzet fogalmának tisztázása érdekében. Hangsúlyozta a progresszív hagyományok teljességére való támaszkodás — és napjaink kérdései megválaszolásának fontosságát.

Király István kötetének másik nagy tanulmánya: A mindennapok forradalmisága, eredetileg a Kortárs 1973/11—12. számában jelent meg „egy tervezett tanulmánykötet előszava” megjelöléssel.

Arra a kérdésre keresi a választ a szerző, hogy mit jelent napjainkban, a több mint negyedszázada folyó szocialista építőmunka körülményei között a forradalmi cselekvés, magatartás, „mi is hát a ma forradalmisága?” Nem szónoki kérdésnek szánja ezt! Azonnal megadja a sokoldalúan indokolt, érvekkel, idézetekkel, tényekkel alátámasztott választ is: „... az építőmunka pátozáról — a József Attila-i »dolgozni csak pontosan, szépen« forradalmian szép fegyelméről szól. (Király István: Hazafiság és forradalmiság 5. oldal.)

A szocialista építőmunka forradalmiságának, a munkának, mint forradalmi tettek, helytállásnak, küzdelemnek bizonyítását tűzi ki tanulmányának céljául. Arra figyelmeztet: a munka forradalmi cselekvés, magatartás jellegét nem elég deklarálni, nem elég szavakkal bizonyítani; a társadalmi élet és a társadalmi tudat továbbfejlesztésével, a problémák, az ellentmondások bátor feltárásával és kijávitásával egész közéletünket olyan szintre kell emelnünk, mely a szocialista építőmunka tartalmi-emberi kiteljesedésének optimális feltétele és elősegítője lehet. Az ehhez szükséges társadalmi önvizsgálatra és programadásra tesz kísérletet.

A tanulmány első részében az ifjúság és forradalmiság kérdését vizsgálja. Ahhoz, hogy egyértelműen elfogadjuk, mindnyájunk meggyőződésévé váljon az a tény, hogy napjaink forradalmisága azt is jelenti: helytállás a munka frontján — fel kell tárnunk, s le kell küzdeni az ez ellen ható nézeteket és mechanizmusokat. A munka rangjának, emberformáló erejének felismerését nehezíti az ifjúságban — életkori tulajdonságként — meglévő romantizáló hajlam, amit az iskolai nevelő munka még tovább túloz, valamint az egyoldalúan elvont, tapasztalatok nélküli és túlérzékeny igényesség. Felhívja a figyelmet: ha nem küzdünk a helytelen szemlélettek ellen, az ifjúság egy részének tudatában „a hétköznapiak rendje, s a forradalmiság messze el-különül.”

A mindennapok forradalmiságának kibontakozását fékező tényezőként jelöli meg a bürokratizmust, melynek két válfaját ismerteti: a dogmatikus bürokratizmust és a technokrata bürokratizmust. A bürokratizmus legkárosabb hatását abban látja, hogy gátolja az újatkeresést, s ezáltal elidegeníti az ifjúságot, aminek az a következménye, hogy hatni kezdenek tudatára olyan hamis és káros teóriák, mint a szocialista dezilluzionizmus és a pszeudo-forradalmiság.

E veszélyes és káros nézetek leküzdése érdekében szólít fel a bürokratizmus elleni küzdelemre, legjobb fegyverként megjelölve a szocialista demokratizmust, és a magas morális-kulturális szint: az emberi minőség kialakítását. „Lenini értelemben vett, kulturális forradalomra van ehhez szükség — írja Király István — a szocialista forradalomnak leghosszabbra nyúló, s tán legösszetettebb, nehéz szakasza ez.” (Király István: Hazafiság és forradalmiság 44. oldal.) A kulturális forradalom feladataként jelöli meg a tudása, az életforma — és a gondolkodás forradalmát.

Mindennapok forradalmisága egyik fő ismérvének tartja Király István a közelre nézést. (Nem rövidlátás, szűklátókörűség! ... a forradalmisághoz mindig is hozzátartozik a két fajta látás: a közle-

és a távolra tekintés. Mindig ismérve ennek egyrészt az, hogy a távoli célt, a történelem Engelstől emlegetett vörös fonalát sohasem téveszti szem elől az egyén, másrészt pedig az, hogy a tömegektől, a realitásoktól sosem szakad messze." (Király István Hazafiság és forradalmiság 57. oldal.) Ezután igen érdekesen, érvelően kifejti, mit ért közelre nézés alatt, s miért tartja fontosnak ezt. Majd arról értekszik, hogy nem elégséges a mindennapok forradalmiságának csak az általános ismérveit, feladatait vizsgálni; helytelen ha csak a célra, a feladatokra tekintünk, s megelégedünk, vagy nem vesszük figyelembe a feladatokat végrehajtó, a célokat valóraváltó, a jövőt építő embert. Forradalmiságunknak morális, emberi ismerveire, követelményeire is felhívja a figyelmet, a megértő emberségre, a szocialista humanizmusra szólít fel. A „követek tőled, mert tisztellek” mély humanizmusú makarenskói igényességét érezhetjük ki sorából, az elvont — az itt és most körülményeitől elvonatkozó — könnyen antihumánussá válható elméleti igényességgel szemben.

Vezérfonalként húzódik végig a tanulmányon az elmélyült, s arányteremtő igényessége: a fiatalság túlzó romantikussága, új-romantikus állforradalmisága elleni harc ne csapjon át illúzióromboló szkepticizmusba; a más, a lehetőségeket figyelmen kívül hagyó absztrakt, túlzó igényesség bírálata nem lehet az igénytelenség mentsvére; a bürokratizmus elleni küzdelem nem válhat az anarchia igenlésévé; a távlati célok szem előtt tartása ne vonja el a figyelmet a napi problémákról; a közösség érdekében vállalt tudatos fegyelem erősítése ne csapjon át a személyiség kibontakozását gátló öncélú aszkézisbe; megértő emberséget, a szocialista humanizmust ne kompromittálhassa a „mindent megbocsátás cinikus közönye.”

A három évtizeddel ezelőtt pincékből, romok közül előbújó megviselt, éhező, ragyos, de felszabadult magyar népet a „Tied az ország, magadnak építed!” történelmi szép jelszavával szólította munkába a Magyar Kommunista Párt. Három évtized új hazát, új társadalmat építő munkája követeli tőlünk az alkotó nyugtalanságot, a hibákba soha bele nem nyugvást, az újért — a szocialista társadalomért, szocialista emberért — vívott küzdelmünkben az örök emberi példaadást: a tudását annak, felelősségérzést azért, hogy mindenhez, ami ebben az országban épül közünk van, részünk van benne.

„A munkás nyögése, verejtéke, elhasznált ereje, álma bronz hájoharangba öntve, vagy szuperfoszfátba olvasztva konténerbe kerül... A késztermékben, bármily fényes az, egy-egy darabka élet is útra kel... Aztán a termékben kopik tovább. A Nilus kikötőiben nagyokat kondul a hajóharang, a rendet szolgálja, a magyar tolóhajók hírnevét, becsületét. A szuperfoszfát talajba kerül, feloldódik. A gyökerek

„Kossuth-könyvek” művelődéspolitikáról, kultúráról, ízlésről

1974 — minden bizonnyal emlékezetes esztendő marad hosszú évek, évtizedek elteltével is a kultúra, a művelődésügy irányítói, szakemberei, szervezői és részei, alkotók és befogadók, azaz a magyar társadalom széles tömegei számára. Ennek oka, hogy az MSZMP Központi Bizottsága — felismerve, hogy az eddigieknél sürgetőbben, parancsoló szükségszerűséggel vetődik fel a szocialista tudat, életmód, életforma továbbfejlesztésének igénye — első ízben vizsgálta meg önálló napirendként — de szoros összefüggésben a társadalmi gyakorlat egyéb területeivel — a közművelődés helyzetét, s mint legfelsőbb politikai testület hozott határozatot szocialista valóságunk e szférájának fejlesztésére. E sorok megjelenésekor bizonyára megszokottként hat majd a párt közművelődés-politikai határozata megjelenésének, jelentőségének említése, közismertté válnak — a pártfórumokat követő állami, társadalmi és tömegszervezetek állásfoglalásai, intézkedései nyomán a párton kívüliek körében is — a határozat céljai, alapvonásai, megvalósításának főbb teendői, és túl leszünk a végrehajtás szakaszának kezdeti lépésein is.

Mégsem mellőzhetjük e társadalmi mozgalmó szélésező politikai döntésre

felszívják az esővízzel. Beépül a szülő vesszőjébe, hajtásaiba, duzzadó fűtjébe.” — írja Bertha Bulcsu, a Magyarország felfedezése című sorozatban írott kötetében. Így válik minden dolgozó ember munkája az épülő jövő egy-egy téglájává; így hagyja rajta a munkás a kézjegyet a történelmen.

Király István tanulmányának mulhatatlan érdeme, hogy megmutatja — itt és ma — az emberi élet kiteljesedésének csúcsait, s nem csak megmutatja: segít felemelkedni is.

A kötetben helyet kapott még két kitűnő irodalmi műelemzés. Ady Endre: Margita élni akar című poémájában egy forradalmi modellel, egy „a történelemben gondolkodó prométheuszi ember” irodalmi ábrázolását mutatja be. Ady Endre: Sípja régi babonának című versének interpretálása a verselemzés remekműve: a lineáris és a strukturális verselemző mód dialektikus egységben történő alkalmazásával, a vers logikai-szemantikai és képi-zenei síkjának páratlanul gazdag, árnyalt kibontásával tudatosítja a költemény mondanivalóját.

A hazafiság és internacionalizmus című tanulmány irodalomtörténeti eszközökkel kifejtett argumentációjának is felfoghatjuk az — önmagában is helytálló — irodalmi tanulmányként is teljes Ady és a kurucos — szabadságharcos örökség című írást.

A Nemzeti és nemzetközi a mai kultúrában című írásában (Felszólalás a Szovjetunió megalakulásának 50. évfordulója alkalmából tartott nemzetközi tudományos konferencián) már körvonalazódtak azok az alapelvek, amelyek szerint a Hazafiság és internacionalizmusban nyerne mai gondoljaink teljes és történeti szemléletű kibontást.

Szól az MSZMP következetes, kétféle ideológiai harcáról mind a nacionalizmus, mind a nemzeti nihilizmus ellen. Rámutatott a nacionalizmus és a nemzeti nihilizmus közös gyökerére, a burzsoá egizmusra és szembeállította ezzel a szocialista hazafiság és internacionalizmus morális alapját, a kollektivitás érzését, a szocialista felelősségérzetet.

Móricz öröksége és a korszerű elkötelezettség címmel az 1972. októberében megrendezett debreceni irodalmi napokon elhangzott előadásának szövegében pedig már a Mindennapok forradalmisága néhány motívumát láthatjuk, alapgondolatával találkozunk.

Király István tanulmánykötete együttgondolkodásra készítő, alkotó, elvszerű vitára ösztönző, előrelépést segítő-sürgető alkotás; felelősségteljes hozzászólás társadalmi és kulturális életünk aktuális kérdésehez.

Szalánczay György

való utalást olyan — e recenzióval is ajánlott — olvasmányok esetében, amelyek témájuk, tartalmuk szerint közvetlenül kapcsolódnak a közművelődés-politikához gyakorlati vagy éppen elméleti megközelítésben, s e jellegükből eredően részt vállalnak a társadalmi tudat, a közgondolkodás, a közizlés vagy az úgynevezett kultúrfilozófiai szemlélet formálásának folyamatából. Az alábbiakban a Kossuth Könyvkiadó gondozásában 1974-ben megjelent ilyen könyvek — Aczél György: *Szocialista kultúra — közösségi ember*; Hermann István: *A mai kultúra problémái*; Szerdahelyi István: *A mindennapi élet esztétikája*; *Ízlés és kultúra (Tanulmánykötet Szerdahelyi István szerkesztésében)* — néhány összecsengő sajátosságát kiemelve kívánjuk igazolni a szerzők szándékbeli közelségét, a közművelődés-politikai határozat szellemének jelenlétét a sorok között, ezért sok, egyébként fontos — a mű karaktere, mondanivalója szempontjából pedig éppenséggel fő kérdésnek tetsző — gondolat nyomon kövételétől, bemutatásától eltekintünk.

Aczél György és Hermann István könyvét egyebek között az a felfogás rokonítja, hogy mindketten, más-más megközelítésben — eszmei-politikai, illetve filozófiai — ugyan, de ahhoz a konklúzióhoz jutnak el, hogy a szocializmusnak lényegi tendenciája a tágabban értelemezett kulturális fejlődés alapként, feltételként s egyszersmind „korparancsként” való tételése. „Feladataink megoldása megköveteli a magasabb kulturáltságot, és helyzetünk nemcsak lehetővé, hanem szüksé-

gessé is teszi, hogy a társadalomban végbemenő átalakulás — nagyobb és kisebb közösségek közvetítésével — mindinkább szocialistává alakítsa a családok, az egyének életfelfogását, életformáját is... Nem utolsósorban a közművelődésben, az emberek tevékeny művelődésén múlik, hogy a fejlettebb termelés, a magasabb élet színvonal egyúttal azt is eredményezze, hogy mind szélesebb körben és mind gyorsabban bontakozhat ki az értelmes, szabad, harmonikus emberi élet és a közösségi életforma... A szocializmus tudatosan valósl meg, és éppen ez az ún. „fogyasztói szemlélet” egyetlen hatékony ellenszere.” E sorokra szinte rimelnek Hermann István gondolatai, amelyekben kifejti, hogy a fogyasztás a szocializmusban is lényeges eleme az életszínvonalnak. „de a fogyasztás nem önmagáért való fogyasztás, hanem sokkal inkább eszköz arra, hogy a szabad idő formális mennyiségét az ember egyre tartalmasabban töltsse ki, képességeit kifejlessze, sokoldalúvá tegye önmagát... A kultúra nem a következő láncszem egy taktikai értelemben, hanem a szocializmus számára a következő tervet meghaladó szocializmus valóságos fejlődését jelentő kérdés”.

Ezen kiemelésekben immanens módon fellelhető az a — közművelődés-politikai határozatot is átszövő — gondolat, hogy a szocialista kultúra helyét, funkcióit keresendő, a társadalmi egészéből, úgymond totalitásból kell kiindulnunk a kultúra és a politika, a kultúra és a gazdaság dialektikus összhangjának figyelembevételével. „Ennek a dialektikának a felismeré-

se legelsősorban és legközvetlenebbül a munkásosztály érdeke” — írja Hermann István, míg Aczél György könyvében — politikánk szerves következményeként — sok helyen szerepel vezérmotívumként a munkásművelődés kérdése. Így többek között utal a szerző a Központi Bizottság márciusi ülésének második határozatára, amelynek dokumentuma kimondta, hogy „a munkásosztály jelenleg társadalmunknak számbelileg is legnagyobb osztálya”, s „mint a társadalom vezető osztálya, felelősséget érez a társadalom valamennyi rétegének életkörülményeiért... A munkásosztály képzettségének, színvonalának emelkedése egyben új műveltségi igényeket is támaszt. A kulturális élet a munkásosztály fokozódó érdeklődéséről, alkotó erejéről tanúskodik.”

Hermann István könyvének alcíme (Kapitalista kultúra — szocialista kultúra) is jelzi a szerző szándékát: a két világháború közötti kulturális viszonyainak összevetését. E gondolatmenet végkövetkeztetése, hogy a szocialista kultúra már most döntő fölényben van a kapitalista kultúrával szemben, és éppen a szocialista kultúra, az egész társadalom dinamikus fejlődése biztosítja a végső győzelmet. Aczél György is több tanulmányában, beszédében, külföldi lapoknak adott interjújában foglalkozik a szocialista kultúra emberi tartalmainak bizonyításával. Ezúttal mindössze egy motívumra, de talán a legfontosabbra hívjuk fel a figyelmet: a kultúra — az eddigi idézetekben és a könyv címében is szereplő — közösségi jellegének hangsúlyozására, mintegy ellenpólusaként annak a polgári tendenciának, amelynek — mint Hermann István elemzéséből kitűnik — szükségszerű velejárója az atomizálódás, az elidegenedés komplex jelensége.

Egyebek közt a közösségi ember fogalma teremti meg számunkra a kapcsolódás lehetőségét a további két könyv mondanójához: művészeti, esztétikai problémákhoz, az ízlés és kultúra összefüggéseikhez, hiszen — mint Hermann István írja, könyve „A művészet fejlődési lehetősége a szocializmusban” című fejezetében — „a szocialista társadalomban a művészet fejlődését nem lehet különválasztani a közönség művészi ízlésének fejlődésétől, esztétikai érzékének alakulásától. Ezért, ha ma a szocialista társadalomban még nem használjuk ki azokat az objektív lehetőségeket, amelyeket a szocializmus a művészet fejlődése számára nyújt, ez nem utolsósorban azért van, mert a művészet szocialista fejlődésének egyik előfeltétele az esztétikailag érzékeny és kulturált közönség demokratikus ítéllete, ízlésfejlődése stb.” E problémakör jelen van Aczél György előadói beszédében is, amelyet a Központi Bizottság márciusi ülésén tartott: „... a szocializmus magas színvonalú és állandóan fejlődő művészet és irodalom nélkül nem létezhet, nem épülhet, mint ahogyan a sokoldalú, fejlett szocialista ember sem képzelhető el irodalom és művészet, szocialista kultúra nélkül... Történelmünk során sohasem volt olyan reális lehetőség

mű és közönség, alkotás és befogadók tömeges találkozására, mint ma a szocializmusban... Ehhez hadd tegyem hozzá, hogy az ízlés kérdésében ugyan nem hozunk rendeleteket, de milliók ízlése a szocialista társadalomban közügy!”

Az *Ízlés és kultúra* című kötetben Szerdahelyi István az elmúlt évtized során az úgynevezett „ízlés-vitában” fogant 24 legjellemzőbb tanulmányt gyűjtötte egybe több szakterület és tudományág képviselőinek tollából, mintegy a termékeny eszmecsere összegzése s nem lezárása céljából. Az ízlés, mint ahogyan a többféle definícióból is kiderül, nem könnyen körülírható kategória, s terjedelme, kritériumai meglehetősen szubjektívnek tűnnek. A közművelődés szempontjából örömdetes, hogy a kötet tanulmányainak középpontjában álló esztétikai ízlés kérdéseiben summázhatók bizonyos irányelvek, amelyek lényegét Szerdahelyi István bevezető tanulmányában foglalta össze. Szerinte „a marxizmus alapelveinek az az álláspont felel meg, mely szerint azok a kritériumok, amelyek egy-egy jelenséget esztétikai minőségűvé, esztétikai tárggyá tesznek, függetlenek az egyes ember tudatától, s ebben az értelemben objektívek; objektivitásuk azonban társadalmi, amennyiben az esztétikum nem más, mint látható-hallható érzéki formában megjelenő társadalmi-emberi lényeg... Másfelől viszont a marxista szakirodalom egyáltalán nem tagadja, hogy az az élmény, amelyben az esztétikai tárgy tükröződik, szubjektív; hogy az élmény tárgyainak objektív esztétikai minőségeit felismeri, vagy félreismeri (és milyen mértékben teszi ezt) a befogadó, ez az ő személyes képességeinek, sőt nem kis mértékben pillanatnyi lelkiállapotának is függvénye.” E megközelítésben adekvátnak tűnik társadalmunk ízlésállapota, amelyet több tanulmány is jellemez más-más aspektusból, és levonható az következtetés, hogy az ízlés fejlesztése csak a társadalmi-emberi lényeg egészségének gazdagodásával, további alakításával érhető el.

Szerdahelyi István saját kötetében *A mindennapi élet esztétikájában* is egyik fő kérdésként elemzi a szocialista közízlés problémáit a kulturált emberi környezettel, magatartással való összefüggésben, s így kerül — meglehetősen szakjellege, esszéisztikus stílusa „ellenére” — közel aktuális művelődéspolitikai feladatainkhoz. Azokat az — alapvetően esztétikai jellegű — törvényeket, normákat, értékeket keresi, amelyek a szocialista társadalom mindennapjaiban érvényesek. Témánk szempontjából lényeges megállapításainak egyikét, — „hogy az autonóm művészet csak akkor tudja az emberi nem érdekeinek szemszögéből tükrözni a valóságot, ha az embert emberré tevő, el nem idegenedett munka, a társadalmi fejlődés e döntő ereje iránti vonzalmainkat fokozza” — a híres József Attila-törredék gondolattal — „dolgozni csak pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen, úgy érdemes” — vezeti be, amely a művészeti absztrakció egyik szép példjaként mottója lehet

mindannak, amiről az említett könyvek szólnak.

Noha a Kossuth Könyvkiadó „hivatás-szerűen” foglalkozik a politikai, ideológiai irodalom megjelentetésével, terjeszti a marxizmus—leninizmus tudományos elméletét, mégis dicséretes az a kiadói gyakorlat, amely hozzájárul a politika egyes részterületein való alapos tájékozódáshoz, közvetlen vagy közvetett formában segíti az egyes párthatározatok értelmezését, végrehajtását. Meggyőződésünk ugyanis, hogy például a művelődés témakörében megjelentetett művek nemcsak a marxista elméletet gazdagítják, hanem jó szolgálatot tesznek a közművelődés gyakorlati feladatainak megvalósításában is.

Csongrády Béla

Nagy László Versben bujdosó

Ő az örök gyermek. Megejtő a gyermeki bája, ártatlan a tekintete, mosolya, mint ha nem is 1975-ben érné el élete fél évszázadát. Szűz arca gyermekéget és játékoságot takar. Ilyen lehetett évtizedekkel korábbi, hivatalos gyermekkorában, a felsőiskolai kiskönyvháiban báva csutkalovaival, cirokhegedűjével és a hatalmas állat, a remek mén iránti tiszteletével. S ma is csak játszik, telve érintetlen, tiszta érzésekkel, körülbástyázva vakmerő metaforák színes építőkockáival — és szívében félelem. Félelem a felnőttektől, a színlelő, kegyetlen és kiismerhetetlen világtól, a vacogtató jégmezőktől és a hamis fényekkel, hívságos sugarakkal csalogató délszaktól.

S aki kézbe veszi (talán többször is, bibliásan) és falja szívének vérrrel és arannyal irt meséit, kicsit örömmel kapja föl fejét: íme, örök a gyermek, s örök a lelkiünkben róla őrzött kép. De mégis, mintha kamaszkodott volna. Cirokhegedűjének már ismeri játékvoltát és a lovak iránti csodálatába már nem keveredik áhítat és fohász.

A *Versben bujdosó* költeményei és prózaversei már új Nagy Lászlót sejtetnek velünk. Ő, aki a galamb vagy a rántamávaló csirke véretől is elfordul, most fölmerészkedett egy dombtetőre, mint aki utálattal katonásdit játszik és már a szablyát is előrántotta. A szablyát, mely már nem játékkard, csak az pelyhedző állú még, aki a pengét villogtatja a napban.

Még bizonytalan, hogy mit tesz, mivé lesz, de már Balassival együtt vallja:

„Kell immár énekem csak jó ló, hamar agár,

Ifjak társasága, éles szablya, jó madár.”

Ady érezhette hozzá hasonlóan éneklő éneke válságát, midőn rádöbbsent, hogy Góg és Magóg fia ő, s történelmi származása kötelez. S ahogy ott áll, kivont szablyával, gyermeki mosollyal, egyszeriben elkezd növekedni, s megijedünk, milyen óriás ő. S meghökkenünk, mily gyermekien, de akaratosan szól a bibliai óriás:

„Szóljon a végszó a kufárlelkeknek, az adóvevőknek.

Már émelvítően becukrozva a nép, és alulról fölfelé is csúsznak a romlasztó csókok. Látok én csillagra akasztva egy elárvult ostort. Nekem Ady Endre ostora tetszik.”

Vagy a Krúdy emlékének szentelt Szindbádban írja:

„Ha neked emberi a mértéktartás, az igénytelenség, nekem emberi a magasra csavart láng.”

Persze, a dalt, szerelmet, a ló-metáforát nem teszi félre, hiszen nem teheti félre, hiszen szelíd lényéhez fájdalmasan hozzátartoznak. De a fájdalom már férfias fájdalom:

...a nyár is lezabáltan
nyikorog a szélben
furcsa aratás van
az én fejem a zsákban
apánk lobog a dombon
pedig eltemették
rongyai dühével
apánk lobog a dombon”

(MADÁRIJESZTŐ)

Nem hurrázik, mint a rumszitta közkatonára roham előtt, vagy roham alatt, de csendben biztatja, ösztökéli önmagát, mint a HEGYI BESZÉD-ben.

„Műveld a csodát, ne magyarázd
sehova kacsázik minden út
jobban tudjuk a jövőt a múltnál
válasszuk a villám jelenét
különböztetű-borzalom
fut föl a lábodon agyadig
hajad gyökeréig, mintha párban
láncolva lennének baromfióra
pedig ülünk a bazalthegeyen”

Azt mondja más helyütt. A VÁROS IDÉZÉSE című alkotásában: „S míg ősszel az agyvérzéses hegyek felől közelített a bor karavánja a húshoz, földolgozott vérhez, összeállt bennem a mondat: Ez a világ megvéhengett. Szózatot intéztem a kirakat üvegénél a zsebórákhoz: Siessetek! Ujjam ösztökélte a toronyórákat: Siessetek! Hajamon, mint a hajnal, bársony diáksapkám kivirult. Címéremben a tölgyfa erővel zúgni kezdett. Régi diákok lelke, gályarabok izma megbéredt e szimbólumban. Már hol vannak a velünk ballagó virágok? Elsápadva a lemondástól,

négy út közül választottam a miénket, járok azon, S már köpenyem nem is porból, de hamuból, mennydörgő sziták alatt.”

Őszinte, igaz, nem mimelt a ZASZLÓ játékosága, mégis minden játéka olyan, hogy csak komolyan szabad venni. Minden szó, tett, érzés, látomás a természet felnőttségében edződött, s bizony dörmögően emberi a MEDVEZSOLTÁR is, melyben játékoságának komolyságát szinte bevallja:

...s nem zokog csillagkép-testvéreire,
akik úri
ringlispilen ülnek mindig, s kezükben örök
nyalóka,
mert világnagy eperfán trónol, tünődik, ott
születel
édeni cukrot és vérenek ízét nem ismeri még,
mert neki intelem s rémlés mind csak üres
árnyék,
s csak árnyat öltöztet minden fekete
prófécia.”

De a nyílt színvallás, az önmaga szóló-gatása az adys nagy küzdelemre, az sem ritkaság a költő legújabb kötetében. A Petőfi születésnapjára írott költeményben (FÖLTAMADT PIROS CSIZMA) már úgy nyújtja hí-vő kezét a Géniuszhöz, ahogyan ez, ő is keresi Sándort: „Hát nem szebb az újjászületés hó-alatti kárhozatunknál?”

„lélekzem a télben, fohászokodom
főtámadt piros csizma, csak zaklass
te irgalmatlan édes, te fényes
csikorogd széjjel a szívünk havát!”

Elgondolkoztató, hogy az életműben mi táplálja az örökké visszatérő „remek mén” metaforákat. Ifjúkori emlékek? A példaadó állat igavonó szerepe és az ezzel járó szomorú egyhangúság? Harci mezőkön vágóvász arabs ménnek dübörgése? A csillagos homlok, a fényes szőrüha? Vagy a költőnél a

ló a nagy szimbólum, egyedül és összességében a Természetet mintázza?

Lehet, hogy minden kérdésre „igen” a válasz?

„Lejtőn lefelé robognak a vas-rokonok nagy vasalt kocsik tolják maguk előtt a csa-csi-méretű lovacskákat.”

(ELSŐ ÖZVEGYSÉGEM)

„vagyok zengő kincs-fa
ostortól virágzom
termek zúzva, rúgva”

(TESTVÉREK FEHÉRBEN)

„Mének és jegenyék vágóhídja,
vad jelen, vad jövő hajtószíja,

forgószél-kosara porból fonva,
szép hajas fejekkel megrakodva,

tetézve mennyi lenyesett kézzel —
itt a legigazabb gárda vész el —”

(HARAG)

...borlódhat a két sörényes, de a mellkas,
de az ágyék tömör narancsa kibukkan,
untalanul új ajándék,
alázat, kevélység, fintor ebben a fénykörben
nem honos,
nem a félelem, nem a kín, itt az öröm az
ostoros...”

(KÉT SÖRÉNYES)

A legújabb kötetben, a kötet verseiben egy gyermekköltő bujdosik, pelyhedző állal és hófehér hajjal, madárka szívvel és kivont szablyával. Harcra készen. Újabb harcokra készen. Amint az eleve elrendeltetett: „És megtarthattam volna egy véres ballonkabátot. Harmincegy golyó ütötte át, de csak bőrt csípték a fiúnak, bizonyítva: létezik csoda is. Figyelmeztet: nem véletlenül maradsz élve, még sokat akar tőled a sors.”

Még sokat akar tőle a sors!

(Szépirodalmi, 1973.)

Lakos György

A város a hegyekbe megy

Sokan kerestük az ünnepi könyvhét kiadványai sorában a szovjet írók „legújabb” novelláskötetét, hiszen tíz éven át rendszeresen ez alkalommal jelent meg a szovjet próza legjavából válogatott gyűjtemény. Bármilyen legyen is az oka e kerek évtizedet megérett hagyomány megszűnésének, az csökkenti hiányérzetünket, hogy az elbeszélések helyett ezúttal riportokat, publicisztikai írásokat tartalmazó kötet került a népszerű könyvheti antológiák közé.

Nem véletlenül és talán nem is tévesen használtuk e helyen az antológia kifejezést, ami közismerten szépirodalmi jellegű írások gyűjteményét jelöli. Az orosz-magyar szótár szerint az „ocserk” többek között életszerű leírást, karcolatot stb., azaz sajátos irodalmi műfajt jelent; olyannyira sajátosat azonban, hogy az orosz irodalomban valamennyire jártasak is tudják, hogy — miután a magyar nyelvben nincs megfelelője e szónak — fordítás helyett célszerűbb az eredeti formulát használni ahhoz, hogy e fogalom igazi tartalmát, hangulatát kifejezhessük. Ha mégis rokonítani akarjuk a magyar irodalomban ismert műfajok valamelyikével, akkor talán a dokumentumpróza, az irodalmi riport, a szociográfia áll hozzá a legközelebb, tehát az olyan jellegű írások, amelyeket az „Írószemmel...” című, évről-évre megjelenő kötetekben olvashatunk. Noha a szociográfiai irodalom hazánkban is reneszánszát éli, — ami egyszerre mind azt jelenti, hogy gazdag hagyományban gyökerezik — mégsem jelent — és soha nem is jelentett — olyan karakterisztikus műfajt, mint az „ocserk” az orosz írók, illetve olvasók számára. Az ilyen típusú írásokból válogatott egy kötetnyit — a maga is szerzőként szereplő — Anatolij Zlobin, aki a Modern könyvtár sorozat 256. kötetének — Bronyiszlav Holopov írása után — „A város a hegyekbe megy” címet adta.

Gorkij — aki nemcsak a regény, az elbeszélés, hanem az „ocserk” klasszikusának is nevezhető — az „ocserk”-et olyan alkotásnak tartotta, amely a kutatás és az elbeszélés határán áll. Abban a tizen-négy írásban is, amelyet A. Zlobin a magyar olvasók számára zömmel folyóiratokból összegyűjtött, napjaink szovjet valóságának isme-

rete a művészi megjelenítés képességével párosul. A könyv mottója találoan fejezi ki az írások gondolati és hangulati egységét: „Dolgozni csak úgy lehet, ha az ember tudatában van annak, hogy jelentős munkát végez. Romantikussá kell tenni a dolgokat, máskülönben minden elsikkad. Mégiscsak az optimisták csinálnak mindent az életben.”

A sokszínű szovjet társadalmi munka- és ünnepnapjait, a huszadik század derekán a kor diktálta tempóban változó jellemeket, szokásokat konkrét tényekhez, eseményekhez kötötte, de nem száraz adatok tükrében, hanem meleg emberi hangon, nem túlradó, de mély érzelmi töltéssel, nem érzélgősen, hanem napjainkhoz „igazított” őszintén romantikus pátosszal ábrázolják a szerzők. Azok az emberek érdeklik őket, akik Jurij Nagibin szavaival szólva „nem ejtették ámulatba kortársaikat sem valami nagy teljesítménnyel, sem a megfeszített akarat szülte csodával, sem héraklészi hőstettel, sem pedig világraszóló bűncselekményt nem követtek el; akik nem énekelnek úgy, akár a csalogány, nem ugranak akkorát, akár a szöcske; akik a háborúban közlegények voltak, békevilágban pedig észrevétlen dolgozók; akik végigálltak minden sort, mert nem élveztek kiváltságot az ínséges időkben; akik marhavagonokban utaztak, közös kórteremben vagy éppenséggel a kórház folyosóján feküdtek, és mindjárt a háború kitörésének napján csomagolni kezdtek a kenyérszákjukba.”

Egy évvel ezelőtt a „jubiláns” elbeszéléskötet bemutatása kapcsán tettük szavá, hogy az írásokból kevés információt kapunk napjaink szovjet társadalmi valóságáról, a szovjet emberek aktuális problémáiról, érzés- és gondolatvilágukról. Ez a kötet az „ocserk” sajátos eszközeivel éppen ezt az adósságot látszik törleszteni. Azt nem tudjuk meg az írásokból, hogy hogyan él ma a szovjet ember, hiszen ez a kérdés látszategyszerűsége ellenére rendkívül elvont, s éppen ezért nem válaszolható meg tisztes ennyi írás, hiteles politikai információk, de még személyes élmények alapján sem. Azt viszont megismerjük, hogy milyen ma egy „újszerűen-hagyományos” volgodai lakodalom; hogyan alakult ki Jakov Fjodorovics Uszkov éttermi felszolgáló életfilozófiája a falusi gyermekek nélkülözésén,

a vendéglősnél töltött korántsem rózsás inaséveken, világháborún, német fogságon és sok más viszontagságon át; hogyan hívják ma magukhoz Zangezur hegyi falvai a várost, amely Örményországban mindenekelőtt Jerevánt jelenti; megtudjuk, mit jelent tizenkilenc nap, öt óra és harminchét perc alatt megtenni a kolimai útvonalat, amely háromezer kilométernyi hegy és folyó, hajó és rév, fehér tundra és fekete erdő, szélvihar és hórengeteg; megismerjük, hogyan élnek, gondolkodnak, szeretnek a Leningrád sugárút ifjú építői, hogyan nő ki egyetlen éjszaka húsz új sátor a földből a meglevők mellé; szó esik számítógépekről, automatizálási módszerekről, a legjobb írás azonban ugyancsak emberhez kötődik: Anatolij Sztjepanovics Konovalovot „a magasépítőt” mutatja be, aki brigádjával többek között a szokolnyiki korcsolyapálya, a Kongresszusi Palota és a Rosszija Szálló acélszerkezetét építette. Az írás — amely egyébként egy dokumentumregény részlete — szerzőjét, Anatolij Mednyikovot a munkásélet változásai érdeklik, azt keresi mi benne az új, mennyiben hatottak rá a hagyományok.

„Néha arra gondolok, — írja — vajon nem kellene-e azoknak a fiúknak, lányoknak, iskolás gyerekeknek — vagy a papájuknak, mamájuknak — akik a Rosszija Szállóhoz tartozó háromemezes férőhelyes filmszínház boltives előcsarnokába vagy nagytermébe bemennek, nem kellene-e legalább valamicskét tudniuk azokról, akik építették, és arról, hogyan készült ez a szép épület? Nem vál-

tunk-e túlságosan közömbössé a munka iránt, természetesnek tartva mindent, amit a munka teremt, nemigen törődve magával a folyamattal, a munka dinamizmusával, egyes termelési helyzetek — drámaiságával, ha úgy tetszik?! És miért vetjük oda időnként olyan könnyedén a lekicsinylő „termelési beszámoló” titulust, amikor valaki megkockáztatja, hogy a munkafolyamatról írjon — mintha ez nem lenne elválaszthatatlan, szoros kapcsolatban a munkásember akaraterejével, bátorságával, jellemével?

A kötet írásai arról győzik meg az olvasót, hogy a szocialista építés, tiszteletet parancsoló, világraszóló eredményei mögött mindennapi emberek sikerei, örömei, gondjai, kudarcái húzódnak meg és a társadalom magasabbrendűségéből adódóan természetesnek tűnő eredmények nagy erőfeszítéseket követelnek. Egyben közösek az írások különböző korú és rangú írói és szereplői: forradalmi optimizmus érzése, az emberi élet, a munka örök győzelmébe vetett hit ereje táplálja gondolkodásukat, magatartásukat.

Ezért volt érdemes a magyar olvasók számára is hozzáférhetővé tenni a legújabb — hat-nyolc éves — szovjet orosz „ocserk-irodalom” néhány kiemelkedő alkotását, s éppen ezért megérte volna sorozaton kívüli kötetként megjelentetni, mert így félt, hogy a modern könyvtár egyébként tetszetős „formaruhájába” öltöztetve nem elég figyelemkeltő a fűzött kötet tipográfiája. (Európa, 1974.)

Csongrády Béla

Olvasónapló III.

(Koromvirágok). Felvilágosult időkben, immár kétszáz éve is lassan, Goethe — ki előbb Herder híve volt az *Énekek éneke* megítélésében, s dalkoszorúnak szerette azt — drámát kezdett sejdíteni az élő latinság utolsó ajándékában, a szerelmi költészet e fűszeres csodájában. Látomásokból, egymásnak felelő kórusok zengéseiből, királyi szózatból, megejtő csábításokból, vőlegény és menyasszony érzelmeinek és érzékeinek szikrázásából egybeszótt drámát. Emberi viadalt.

Színpadon, megelevenedve, nem elképzelhető. Színjátékot: álmainkban elsistergőt.

Később elavult Goethe felfogása. S a Faustot sem tartjuk ma drámának. Mert eljátszani nincs megfelelő színpadunk.

Kiss Anna talán olvasta az *Énekek énekét*. Talán nem. Talán ismeri a drámatörténet formatanát. Talán nem.

Költeményei drámák. Ha nem is illeszthetők egyetlen kanonizált dramaturgia szabályrendszerébe sem. Ha nincs is színpad, amelyen megelevenedhetnek.

S ha tudatosan, ha öntudatlanul, de elődöket a csillagjósok, a buja maszkokat öltők, a varázsos mellébeszélők, az éjszakába dobokat pergetők, a medveéneket zengők között keres. A csillagok sivatagában, ahol állunk — itt éled az *Énekek éneke* verszenéje, még az első kötetben, a Fabábuban. Most a Feketegyűrűben sivatagvilágokat és csillagreményeket kapcsol egybe. Itt születik a dráma.

Nem csupán a kutyák fejében jönnek-mennek a képek itt, de megindul a világ: elbitangolt vagonok jönnek teli sapkarózsával; madárijesztők, almácsósók, hegyek énekelnek; felelnek egymással a lámpavirágok, mesteremberek, beszélni tudó varjak; fabábu vitatkozik a széllal, kerítőnő csivitel és bujtogat: *'ne csak viseljétek a reménység színeit; táltosbika vallja: aki egyszer csillagra éhül, nem akar lejönni az égről.*

De A városban: Az éneket visszafújja a szél, valamennyien kormosak vagyunk.

Igen, kormosak vagyunk.

De az arccal a tengernek feszülök még indulattal énekeltek, csillagsivatagokban csillagvonzásokért jajongtak, s letörölték arcukról a kormot.

Kiss Anna lámpavirágai, fabábui, kásahegyet harapó semmiéletűi, küldöncei, kertészei, rétilámpásai, madárijesztői, szekeres emberei, énekszóval zengő hegyei beletörődtek abba: kormos az arcuk.

Nem örülnek ennek. Csak nincs erejük arcukat letörlni: megszokták a kormot.

S varázslatokba, múltidéző dobszólamokba, máglyás énekekbe, sámándalokba, tárgyakat elevenítő szóviadalokba, boszorkány-

perlekedésbe, halottsiratóba menekülnek; a szerelem várába zárkoznak, onnan énekelnek.

Bübájos nóták e versek, andalító gúnyal szólnak, füstös varázslatok hangulatát idézik, népmesék zamatával zenélnek.

Csak a leszámolni akarás elszántsága hiányzik még e költészetből. Az ellenfélbe tövig döfött tör indulata.

Kiss Anna, ha bátor, s ha mer, sivatagokból csillagokig repülhet.

Ha felvértezve fűszeres mámorokkal tört vesz a kezébe.

×

(*Tengerének*) *Gonddal, gyönyörűvel nem gondol századunk, hát nem tudod, halandó, hogy mink itt meghalunk?*

Keserűen muzsikál Szécsi Margit vershegedője, de nem reménytelen éneket vijjog: *Csak az élt, aki szeretett./ Csak az létezett, akit láttak, kit a Szerelem Csillaga/ magára vállalt.*

A középkori himnuszok zsolozsmás szárnyalása ez, az Ave, maris stella, Tengernek csillaga, üdvözlégy feljajduló fohásza, a be nem teljesült élet könnyektől fényesedő tisztasága: *Tudod-e már, mi a sors, mi töri a kortyot ketté/ mi a SOHA—MINDÖRÖK-KÉ—/ Tenger, nem látlak többé.*

De belenyugodhat-e, míg él az ember, hogy nem látja többé a tengert?

Megszokhatók a tengerteljességet messzeziláló idők?

Káromkodhatunk, rázhatjuk az öklünk, üvölthetünk, sirhatunk is, de kihez kiáltunk, ha *Befagyott a tenger/ acélablak-kéken, pünkösdi napja nézi magát/ a halottas jégben?*

Láttam nemzedékem legjobb elméit az örület romjaiban — így a mai Amerika költő-prófétája: a pusztulás fájdalma ez, az újrakezdeni nem tudás világot szembeköpő keserősége. Pusztulunk kell? Hát pusztuljunk piszkosan, fürdessük meg a félig tisztákat is a sárban, öklendjünk mocskot a még reménykedők arcába, dühödt sirással rontsunk magunk körül, s ha már teremteni nem tudunk, legyünk nagyok a romlásban, gyávaságban, meghunyászkodásban — a szeméthyegyek feltornyozásában.

Szeressük tehetetlenül tehetetlen szívünket: elvesztettük a jelent, kihullott kezünkben a jövő.

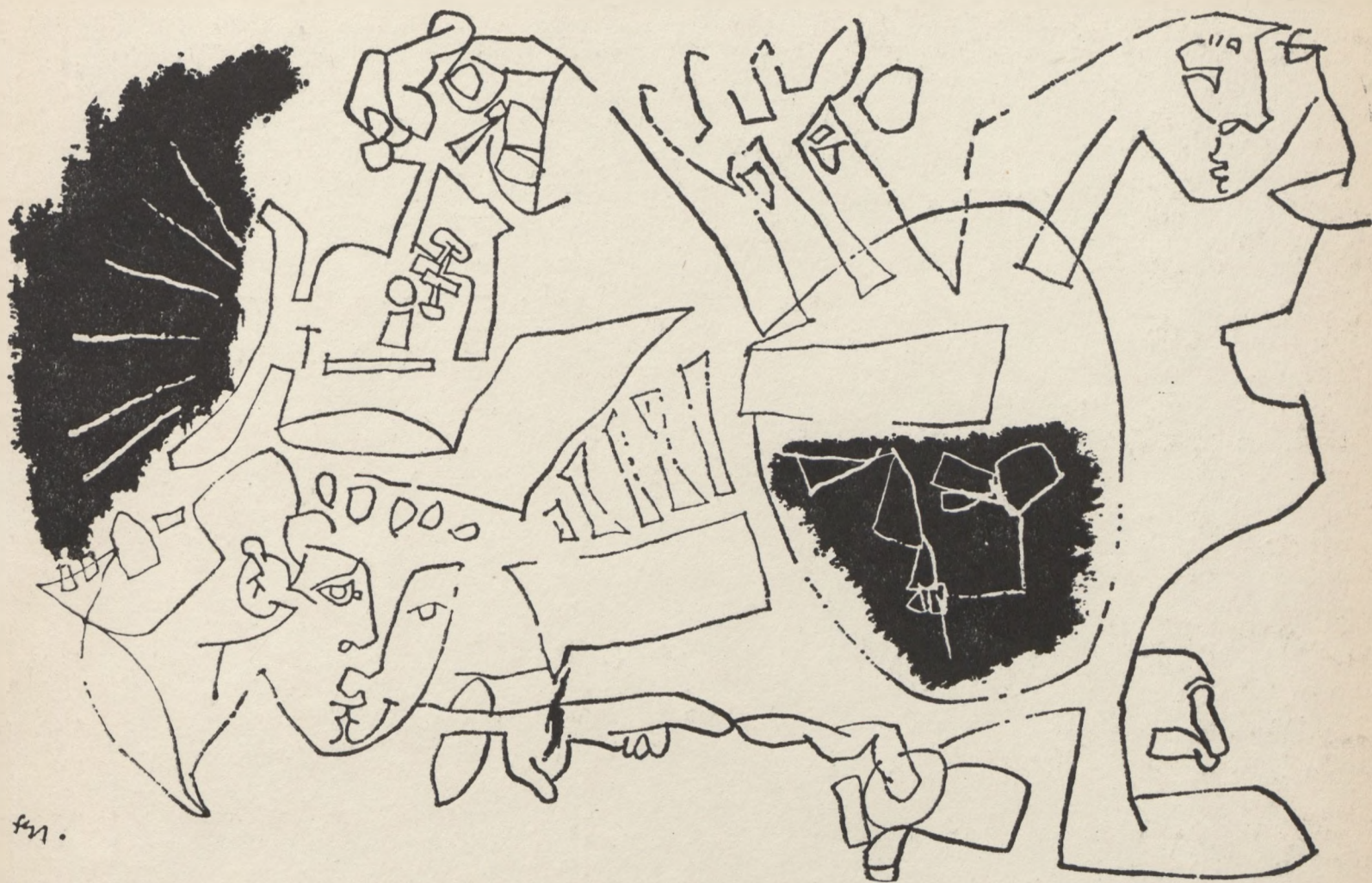
Szécsi Margit nem búcsúzik az eljövendőtől: övé a keserű jelen. *Láttam a lélek virradatát, mikor rejtőztem az éjbe.*

Nem menekül, csak rejtőzik az éjbe bánatot altató koromsötétbe, csillagokkal társalgó reménykedésbe. S tudja miért éleli őt az éjszaka: *imádni ifjúi magát mi tudtuk csak ifjan, s hiába a befelé fordított képek emléke a nem-kellő szeretet kötege az kísér bennünket az éjszakába!*

Mindannyian elindulunk egyszer az éjszakába, de ködből hulló hajnalunknak, naptízte delünknek, a gyümölcsízű délutánnak, felhőkkel komoruló szürkületnek értelme akkor volt, ha koromsötétbe hullásunk előtt újra látjuk a hajnalcsillagot.

Szécsi Margit látja: fényesedik körülötte az éjszaka.

Szigethy Gábor

„Karancslejtős, 1944” Feledy Gyula kiállítása elé . . .

Egy művész életének megindító élménye lehet mindaz, ami része a világnak, hogy önkifejezésében valóra válhassa, a teremtés izgalmas, idillikus, vagy nem ritkán drámaisággal telített szféráit. Egy repedés a deszkapalánkon, az ereszen lecsüngő jégcsap, nádrengeteg tükörbe nézőn, egy soha nem felejthető arc, egy buszgatott emlék, csendélet, táj, mind-mind belesimul az alkotó ember életébe — hol hosszabb, hol kevesebb kihordási idővel. De az igazán nagy drámák, a felkiáltójelekké társadalmi igazságok tűzkohójában csiszolt figyelmeztetések, a hit és elkötelezettség igazságélménye csak ott fakadhat fel igazán, ahol az élmény az igaz alkotásra épített toronyból kondítja meg a harangot.

Feledy Gyulánál nem kell különösebb kutatómunkát végezni ahhoz, hogy felfedezhessük megtett útjában, a mélyről jövő, lejtaknák, tárnák szénfekete sűrűségéből indulás alkotó igézetét. Ezért válhatott élön-elevenen átsütő élményévé a karancslejtői bányászok gigászi küzdelme a teremtő anyag után a tékozló embertelenséggel — fasiznussal — szemben. A szén simogató gyémántcsillogását felváltotta a torkolattüzek gyilkoló villámlása,

a csillék zenéjét a fegyverzávarzatok félelmetes pokolhangjai.

Ahol az emberség besározódik, ott a történelem tanúkövei évszázadok múlva is megszólalnak, s az emberiség szégyenkezik!

Igy szólal meg Feledy művészete is; a történelmet faggatva, figyelmeztetőn, fajtája jussán és jogán! Nem holmi mondvacsinált politikai aktualitás, a művészet szélesebb holdudvarát megugató polgári helyezkedés ürügyén, hanem adekvát módon eddigi szókimondásával, mintegy kötelességből. Egy palóc falu bányászainak állítva emléket sorozatával. A népi ellenállás kis szigetén, ott van az egész történelem, a maga nagyságában; heorikus küzdelem megelevenedik a lapokon.

Feledy nagyszerű budapesti bemutatója után most a helyszín, a szűkebb „tethely” köszönheti a művészt. Akarva sem mondom, hogy a szűkebb haza, mert ez az alkotói tett mindenütt otthon lehet e világban, ahol magának vallja az emberiség a rózsás reggeleket, a félelemmel ma már nem csikorgó kapukat; ahol a szabadság a maga természetéből eredően simogatja a rendet, melyben mindenki teheti a magáét okosan, megfontoltan, türelmetlenül, ha kell, az égre írva, ha kell, gránitba vésvé.

A Feledy-lapok itt közölt reprodukciói csak részben a kiállítás anyagából tanú-

sítják azt az izgalmat, a műalkotást teremtést hevületét, elkötelezettségének súlyosságát, amit a „Karancslejtős 1944” kiállítás nyújt a tárlatlátogató számára.

Külön öröm és szerencse, hogy előzetesként bemutathatjuk — tárlatnyitás előtt — Feledy Gyulát; fájdalommal azok nevében is köszönhetjük, akik itt már nem lehetnek, mert volt „Karancslejtős, 1944”.

CZINKE FERENC

